

R. Volkaitė-Kulikauskienė

PUNIOS PILIAKALNIS

E.Snyda

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS ISTORIJOS INSTITUTAS

R. Volkaitė-Kulikauskienė

PUNIOS PILIAKALNIS

LEIDYKLA „MINTIS“ • VILNIUS — 1974

902.6
Vo-99

Atsakingasis redaktorius
akademikas *J. JURGINIS*

Spalvotų rekonstruotų piešinių autoriai:

B. BALIULEVIČIUS, D. ANTUŠAS

V 0162—023
M 851(10)—74 Z—74

© LTSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Apie Punios piliakalnį lig šiol daugiausia yra rašę istorikai ir poetai. Pirmieji ginčijosi ir tebesiginčija, ar garsieji senųjų kronikų Pilėnai yra buvę Punios piliakalnyje, ar kur nors kitur. Vieni jų Pilėnų kūnigaikščio Margerio tragediją mano įvykus kaip tik Punioje, kiti, ir jie sudaro daugumą, kategoriškai neigia šią prielaidą. Tačiau poetai, vaizduodami didvyrišką piléniečių kovą ir tragišką jų mirtį, taip pat paveikti didingo piliakalnio ir nepaprastai gražios jo gamtos ir jau įsigalėjusios tam tikros tradicijos, tvirtina, kad 1336 m. vasario mėnesio įvykiai susiję kaip tik su Punios piliakalniu. Tiesa, kiekvienas rašytojas ar poetas kiek savaip atkūrė Pilėnų tragediją, bet čia jau jų fantažijos reikalas.

Archeologai iki šiol neturėjo progos plačiau prabilti apie šį, vieną didžiausių, Lietuvos piliakalnių. Ir štai kodėl. Archeologas nedaug ką tegali pasakyti apie bet kurį piliakalnį, kol jo nepalietė kastuvas. Todėl ilgą laiką archeologinėje literatūroje būdavo pasitenkinama tik trumpa informacija apie Punią, konstatuojant patį faktą, jog čia esama didoko piliakalnio.

Peržvelkime bent svarbesniuosius iš tų aprašymų.

Jau J. Basanavičius savo straipsnyje „Apie senovės Lietuvos pilis“, ištisai atspausdintame „Aušroje“ 1883—1884 m., tarp visų kitų pilių pamini ir Punios, nurodydamas jos vietą¹. Punios piliakalnis aprašytas ir Z. Gliogerio kūrinyje „Kelionė Nemunu“, atspausdintame „Visloje“². Tiesa, Gliogeris nebuvo užkopes ant paties piliakalnio, o tik aplankė Punios šilą, pačiu kalnu pasigrožėdamas tik iš kitapus Nemuno. Nedaug vėliau toje pačioje „Visloje“ randame vėl trumpą žinutę apie Punios piliakalnį, pakomentuotą T. Daugirdo³. Abu aprašai pailiustruoti piešiniais. Nors tie piešiniai gerokai schematiški, tačiau vis tik iš jų galime susidaryti bent apytikrį vaizdą, kaip atrodė piliakalnis prieš nepilną šimtmetį. Kiek plačiau Punios piliakalnis aprašytas F. Pokrovskio archeologiniame Vilniaus gubernijos žemėlaplyje, išleistame priešmečio pabaigoje⁴. Jis aptaria piliakalnio formą, aikštelės dydį, pažymėdamas, tarp kitko, jog, griūvant kalnui nuo

¹ J. Basanavičius, Rinktiniai raštai, V., 1970, p. 90—91.

² Wiśla, II, Warszawa, 1888, p. 262—267.

³ Wiśla, III, Warszawa, 1899, p. 897—898.

⁴ Ф. В. Покровский, Археологическая карта Виленской губернии,— Труды IX Археологического съезда, Вильна, 1893, стр. 124.

Punelės pusės, dažnai išvirsta žmonių kaulų. Dar daugiau dėmesio šiam piliakalniui skyrė J. Radziukynas⁵. Jis aprašo ne tik piliakalnio topografiją, bet ir jojo būklę, atskirai aptardamas piliakalnio įtvirtinimus. Tik apraše sumaišytos pasaulio šalys: pylimas, anot J. Radziukyno, buvęs supiltas „ant vakarinio kranto“, kai iš tikrųjų jis yra rytinėje aikštélės dalyje. Ši klaida pateko ir į P. Tarasenkos archeologinį žemėlapij⁶, ir ji tik vėliau buvo ištaisyta šio autoriaus žinomame darbe apie Lietuvos piliakalnius⁷. Pastarajame darbe P. Tarasenka jau pateikia gana tikslias piliakalnio apybraižas ir net viso piliakalnio planą.

Beje, minėtoje archeologinėje literatūroje prie šių trumpų Punios piliakalnio aprašų bemaž visur pabrėžiama, jog ant šio kalno stovėjusi kunigaikščio Margio pilis. Tik J. Basanavičius nurodo tikslią datą, kada Punia pirmą kartą buvo paminėta rašytiniuose šaltiniuose, būtent 1382 metus⁸. O tų šaltinių Pilénus jis bandė sutapatinti su kalnu, esančiu Piliakalnio kaimo laukuose, Vilkaviškio raj.⁹ Tiesa, iš P. Tarasenka pastarajame savo darbe apie piliakalnius, kad ir laikydamas Punios

◆ ◆

⁵ J. Radziukyras, Suvalkų rėdybos pilkalniai su žemlapiu, Varšava, 1909, p. 35—36.

⁶ P. Tarasenka, Lietuvos archeologijos mėdziaiga, K., 1928, p. 218.

⁷ P. Tarasenka, Lietuvos piliakalniai, V., 1956, p. 88—90.

⁸ J. Basanavičius, Rinktiniai raštai, V., 1970, p. 89—90.

⁹ Piliakalnis tyrinėtas 1961 m., vadovaujant P. Kulikauskui. Žr. П. Куликаускас, Исследования городищ Занеманья — юго-западной части Литвы.— От эпохи бронзы до раннего феодализма, Таллин, 1968, стр. 79—80.

piliakalnį kronikose minėtaisiais Pilénais, skliausteliuose vis tik nurodo, kad „kol kas dar neturime konkrečių, tą istorinį įvykį patvirtinančių duomenų“¹⁰.

Istorinė literatūra apie Punios piliakalnį daugiausia paremta Pilénų vienos lokalizacija. Istorikai ieškojo ir vis dar tebeieško Pilénų vienos, bandydami ją sutapatinti su vienu ar kitu Lietuvos piliakalniu. Ir, kaip sakéme, daugiausia šalininkų susilaukė Punios piliakalnis.

Šitokiam sutapatinimui didele reikšmę turėjo vienos pavadiniimas, kuris labiausiai priminė Pilénų vardą, tuo labiau kad rašytiniuose šaltiniuose jis užrašytas labai įvairiai. Lotyniškajame Vygando Kronikos vertime pilis vadinama Pilénai (castrum **Pillenen** in terra Troppen). Visai taip pat šią pilį vadina Sambijos kanauninko metraštis (**Pillenen**). Dancigo kronikininkas K. Šiucas ją vadina **Pullen**, arba **Pilleven**. Tai bus, greičiausiai, korektūros klaida: vietoje **n** parašyta **v**. S. Grunau kronikoje randame užrašyta **Pylleien**, o J. Dlugošas pilį vadina **Pullen**. Kronikininko M. Strijkovskio nuomone, čia irgi bus išibrovusi rašybos klaida, būtent: du **I** vietoje **n**, vadinas, turėjė būti ne **Pullen**, o **Pullen**, taigi Punia. Šitais vietovardžių sąskambiais daugiausia ir remési patys ankstyvieji Lietuvos istorikai, sutapatindami Pilénų pilį su Punios piliakalniu.

Pirmasis iš istorikų Pilénus su Punia identifikavo XVII a. A. Vijūkas-Kojalavičius. Daugiausia jis remési tuo, kad rašytiniuose šaltiniu-

◆ ◆

¹⁰ P. Tarasenka, Lietuvos piliakalniai, p. 89.

se minimi Pilénai kartais vadinami **Pullen**. Anot jo, tai yra ne kas kita, kaip Punia¹¹. Tos pačios nuomonės yra ir M. Balinskis, atskirų vietovių istoriografas. Jis tiesiog nusako: „Punios miestelis, kryžiuočių vadina- mas Pullen arba Pillenen, ant Nemuno kranto žemai Alytaus apie 7,5 mylios nuo Trakų“¹². Tiesa, vėlyvesnieji istorikai kritiškai priėmė šį teiginį ir Pilénų ieškojo kitur. J. Foigtas Pilénus manė buvus Pilionių kaime, esančiam prie Nevėžio upės, pakeliui iš Kédainių į Baisogalą¹³. Tiksliau lokalizuojant, tai būtų piliakalnis, stūksantis 5 km nuo Gudžiūnų prie Dotnuvėlės upelio, įtekančio į Nevėžį, vadinas tuo pačiu Pilionių km. vardu. Tos pačios nuomonės buvo ir T. Narbutas. Aprašydamas kryžiuočių žygį į Pilénus ir šios pilies nusiaubimą, jis nurodo ją buvus Trapų apskrityje, Nalšios kunigaikštystėje¹⁴. Vadinas, XIX a. pradžios istorikai jau kritiškiau bandė interpretuoti rasytinius šaltinius. Nepasitenkinta vien vietovardžių sąskambiu, bet ir pradėta ieškoti Trapų žemės, kurioje esą buvę Pilénai. Iš tiesų, kai kurios kronikos mini Pilénus buvus Trapų žemėje. Tad Pilénų pilies vieta pirmiausia susijusi su Trapų žeme. Tačiau, sprendžiant iš rašytinių šaltinių, vietovių, vadinamų Trapų vardais,

¹¹ Apgulė *Pullen* pilį, arba tiksliau — Punią. A. V. Kojałowicz, Historiae Litvanae, pars priar, 1650, p. 300.

¹² M. Baliński, Starożytna Polska, t. III. Warszawa, 1846, p. 427.

¹³ J. Voigt, Geschichte Preussens, Bd. IV, Königsberg, 1830, p. 534—537.

¹⁴ T. Narbut, Dzieje narodu Litewskiego, t. IV, Wilno, 1838, p. 599—604.

Lietuvoje buvo daug¹⁵. Todėl, suprantama, kad istorikų nuomonės, nustatant Pilénų pilies vietovę, ir čia labai skyrési.

Senajai tradicijai liko ištikimi tik XIX ir net XX a. rašytojai bei poetai. Piešdami didvyrišką Pilénų kunigaikščio Margio (Margerio) žygarbį, jie šį veiksmą neabejodami nukeldavo į Punios piliakalnį. XIX a. romantikus galėjo paveikti didingas Punios piliakalnio vaizdas ir, be abejo, jau mūsų minėtas senesnių istorikų bandymas sutapatinti **Pullen** su **Punia**. Tai matome iš L. Kondratavičiaus-Syrokomlės poemos „Margeris“. 1854 m. jis lankėsi Punioje, kur rinko apie ją padavimus. Jis neabejojo, kad kaip tik čia turėjusi įvykti piléniečių tragedija. Pasak jo, daug pilies liekanų tebéra stačiame Nemuno krante, kuriame randama plytų ir koklių¹⁶. Tokiam jo pasirinkimui būta ir kito akstino. Tai galima spręsti iš L. Kondratavičiaus-Syrokomlės laiško J. Kraševskiui, rašyto 1854 m. birželio mėnesi. „Kad pasisemčiau lietuviško oro, važiuoju kelioms dienoms Punion, Alytun, Merkinén, aplankysiu Birštoną, Stakliškes. Perpiešiu Punios griuvésius ir ten apgyvendinsiu Margerį paerzinti (na złość) Narbutui, kuris Pullen nukelia kažkur kitur“. Tais pačiais metais L. Syrokomlė baigė savo poemą. Ir ne vien Syrokomlė — ir J. Kraševskis, ir mūsų V. Krėvė piléniečių kovos vieta laikė Punios piliakalnį. Tai jų vaizduotės reikalas ir, suprantama, toli gražu negalime

◆ ◆
¹⁵ R. Varakauskas, Didvyriškieji Pilénai, Vilnius, 1969, p. 32.

¹⁶ Słownik Geograficzny, Warszawa, t. IX, p. 301.

remtis rašytojų ir poetų vaizduote, sutapatindami Pilénus su Punia.

Apskritai, Pilénai ir jų kunigaikštis Margeris, šis gana ryškus lietuvių kovų su kryžiuočiais epizodas, iki šiol nėra susilaukės didesnio istorikų susidomėjimo. I ši mūsų istorijos puslapių buvo žiūrima daugiau kaip į legendą, kuri gali būti labai patraukli bet kurio literatūrinio žanro siuzetui.

Šiuo klausimu plačiau nepasisakė ir buržuaziniai istorikai. Net 1936 metais, minint 600-ąsius piléniečių didvyriškos kovos metines, periodinėje spaudoje tepasirodė vos keli straipsniai, kurių autoriai daugiausia dėmesio skyrė Pilénų vėtos klausimui. Rašiusieji kategoriskai pasisakė prieš Pilénų lokalizavimą Punioje. Jie bando ieškoti Trapų žemės, kurioje buvusi Pilénų pilis, ir siedina ją su Virgalos sala Nevėžio žiotyse. Kai kurie jų bandė tapatinti Pilénus su Pyplių piliakalniu, esančiu kairiajame Nemuno krante. Manyta, kad vokiečiai galėję iš „Pyplių“ praleisti raidę *p* ir padaryti Pillen, Pillenen. Kiti neieško konkretaus piliakalnio, su kuriuo būtų galima susiedinti Pilénus, bet aiškiai pasisako prieš Punią: „Kad Pilénai ne Punia, rodo ir tai, kad pirmoje XIV a. pusėje Punios sričių kryžiuočiai dar niekad nepasiekdavo. Matyt, buvo labai nepatogus kelias per Suvalkus. Tada jie puldavo tik žemaičius nuo Nemuno, o pietuose Gardino sritį, kur kartais pasiekdavo net Naugarduką. Merki-

¹⁷ K. Sideravičius, Margiris ir Pilénai,— Mokslas ir gyvenimas, 1969, Nr. 2, p. 13.

ne, Alytų, Punią, Birštoną ir už jų esančias aukštaičių sritis kryžiuočiai pradėjo puldinėti tik XIV a. pabaigoje”.

Tarybiniu laikotarpiu Pilénų klaušimų yra rašę du istorikai, būtent K. Sideravičius¹⁷ ir R. Varakauskas¹⁸. Pirmasis laikosi vyraujančios istoriografijoje nuomonės ir griežtai pasako prieš Pilénų lokalizavimą Punioje. Jis savo mintį motyvuoja tuo teiginiu, jog kryžiuočių ordiną, XIII a. pabaigoje užkariavęs Prūsus, visus tolesnius savo žygius buvo nukreipęs į Žemaitiją. Ir iš tiesų, rašytiniuose XIV a. pradžios šaltiniuose kryžiuočių žygiai minimi bemaž vien tik Žemaitijoje. Tačiau turime duomenų, jog kryžiuočiai 1311 metais buvo įsiveržę į Šalčininkų žemes, 1296, 1305, 1328 metais jie puolė Gardino sritį, o 1314 metais pasiekė net Naugarduką¹⁹. R. Varakauskas savo leidinėlyje stengiasi atgaivinti seniausius istorikų teiginius dėl Pilénų lokalizavimo Punioje. Abu autoriai remiasi tais pačiais rašytiniais šaltiniais, tik skirtingai juos interpretuodami. Antai R. Varakauskas abejoja Pilénus buvus Trapų žemėje ir nurodo, kad ne visi šaltiniai mini Trapus. Be to, jis įrodinėja, kad buvę įmanomi žygiai ir į pietryčių Lietuvos rajonus. Ir pagaliau R. Varakauskas plačiai pateikia 1958—1959 metų ar-

¹⁸ R. Varakauskas, Pilénų gynimas, V., 1960, p. 1—24; Tas pats, Didvyriškieji Pilénai, V., 1969, p. 1—43.

¹⁹ Žr. Kryžiuočių žygį į Lietuvą XIV a. pradžioje žemėlapį (Mokslas ir gyvenimas, 1969, Nr. 2, p. 13).

cheologinių tyrinėjimų paskelbtus duomenis, kurie, jo nuomone, dar kartą patvirtina Pilénus buvus Punioje. Verta pažymėti, jog abudu autorai remiasi pirmųjų dvejų metų archeologinių tyrinėjimų duomenimis Punioje, bet kiekvienas juos komentuoja taip, kad jie neprasielenktų su jų teiginiais.

Pradėdami tyrinėti Punios piliakalnį, archeologai neturėjo tikslø ieškoti Pilénų vietas, o ir iš viso vargu ar jie kada nors galés atsakyti į klaušimą — kuriame gi iš piliakalnių būta Pilénų, nes visi to meto piliakalniai turėjo panašius įtvirtinimus, kurie ne kartą griuvo ir degé kovų metu. Todél identifikuoti piliakalnus, siejant juos su atskirų kunigaikščių vardais, ar jų valdytom pilim, yra labai sunku ir netikra.

Tirti ši piliakalnį archeologai pradėjo 1958 m. vasarą visų pirma dėlto, kad labai smarkiai émë irti piliakalnio šlaitai. Šiaurėje juos skalavo Nemunas, pietuose — Punelė. Ypač smarkiai slinko pietinis šlaitas, arydamas drauge ir aikštélés pakraščius. Kadangi objektas labai didelis, tyrinėjimai buvo vykdomi ketverius metus, dirbant kasmet po vieną ménésij. 1958—1959 m. archeologinių tyrinėjimų duomenys buvo trumpai paskelbti spaudoje²⁰. 1960—1961 metų tyrinėjimai niekur dar nepaskelbti, be to, pastarųjų dvejų metų darbai kai kuriais požiūriais koreguoja anksčiau padarytas išvadas.

◆ ◆
²⁰ R. Volkaité-Kulikauskienė. Punios piliakalnio (Jiezno raj.) 1958—1959 m. tyrinėjimų rezultatai.— ILKI, III, V., 1961, p. 41—65.

Tad šio darbo tikslas yra susumuoti visų ketverių metų tyrinėjimus Punios piliakalnyje ir pabandyti atkurti sudétingą šio piliakalnio istoriją²¹.

Tyrinėjimus vykdė Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko universitetas, dalyvaujant gausiam studentų skaičiui, kurie čia kiekvieną metų vasarą atliko gamybinę praktiką. Vyresniųjų kursų studentai ir kai kurie absolventai dirbo čia moksliniai bendradarbiai. Tyrinėjimams vadovavo šiu eilučių autorė, buvusi tuomet Archeologijos-etnografijos katedros vedėja. Labai didelį pagalbinį darbą atliko buvusios katedros vyr. dėstytojas A. Jakaitis ir laborantė D. Petrauskaitė-Bešenienė. Be to, norėtusi paminėti katedros absolventus, vienais ar kitais metais dirbusius ir daug prisidėjusius prie šio piliakalnio tyrinėjimų. Tai K. Binkis, A. Kvarciejus, D. Balčiūnaitė ir kiti.

Darbas parengtas LTSR MA Istorijos institute, kur šiuo metu dirba buvusi tyrinėjimų vadovė ir šio darbo autorė.

²¹ Per visus ketverius metus, dirbant vasarą po vieną ménésij, iš viso buvo ištirta 1191 m². Aikštéléje buvo ištirta 745 m², iš kurių 420 m² plotas ištirtas vakarinéje aikštélés dalyje ir du plotai bendros 265 m² apimties — pietinéje aikštélés dalyje. Du nedideili plotai po 40 m² ir 20 m² buvo tyrinėti rytinéje aikštélés dalyje, pylimo papédėje. Šalia aikštélés tyrinėjimų buvo padaryti du pylimo piūviai. Pirmasis apémė 348 m² ir antrasis — 60 m² plotą. Be to, dar buvo padarytos trys bandomosios perkasos: dvi jų 8 m² ir 20 m² dydžio buvo tirtos vakariname piliakalnio šlaite esančioje terasoje ir viena 10 m² dydžio — gyvenvietėje į rytus nuo piliakalnio.

I. PILIAKALNIO APRASYMAS

Punios piliakalnis įrengtas masyvaus kranto iškyšulyje, Nemuno ir Punelės upių santakoje. Nemunas skalauja šiaurinį piliakalnio šlaitą, o Punelė juosia pietinę ir vakarinę piliakalnio dalis, įtekėdama į Nemuną į šiaure nuo piliakalnio. Tuo būdu visą kalną natūralios kliūtys apsaugo iš trijų pusių. Neapsaugota gamtos kliūtimis yra tik rytinė pusė, kurioje kalno iškyšulys susilieja su likusių terenu. Todėl, rengiant jame piliakalnį, kaip tik toje dalyje buvo supiltas aukštas pylimas ir iškastas didžiulis griovys, visiškai atskiriantis piliakalnį nuo likusių laukų. Pylimo ilgis 75 m, plotis 34 m ir aukštis 6 m. Aukščiausias jis šiaurinėje dalyje nuo Nemuno pusės ir palaipsniui žemėja pietų kryptimi, Punelės link. Pylimas šiuo metu yra praradęs savo pirminę išvaizdą. Skersai pylimą, arčiau šiaurinio jojo galo, perkastas didžiulis perkansas, kuris dalija pylimą į dvi dalis: šiaurinę ir pietinę. Šioji šiaurinė pylimo dalis ir yra pati aukščiausia, panaši į aukštą nupiautą kūgi, kurio viršuje yra 6 m ilgio ir maždaug tokio pat pločio aikštelė. Ji čia yra išlyginta specialiai, nes kaip tik čia buvo pastatytas medinis kryžius, aptvertas neaukšta medine tvorele. Pylimas pirminę išvaizdą prarado dar ir dėl to, kad jo viršus ilgą laiką buvo ariamas. Ypač tai

žymu už perkaso esančioje pietinėje pylimo dalyje, kuri labai plokščia ir nuo karto pietų link. Cia pylimo paviršius baigiasi 23 m ilgio ir 10 m pločio nuožulnia aikšteli.

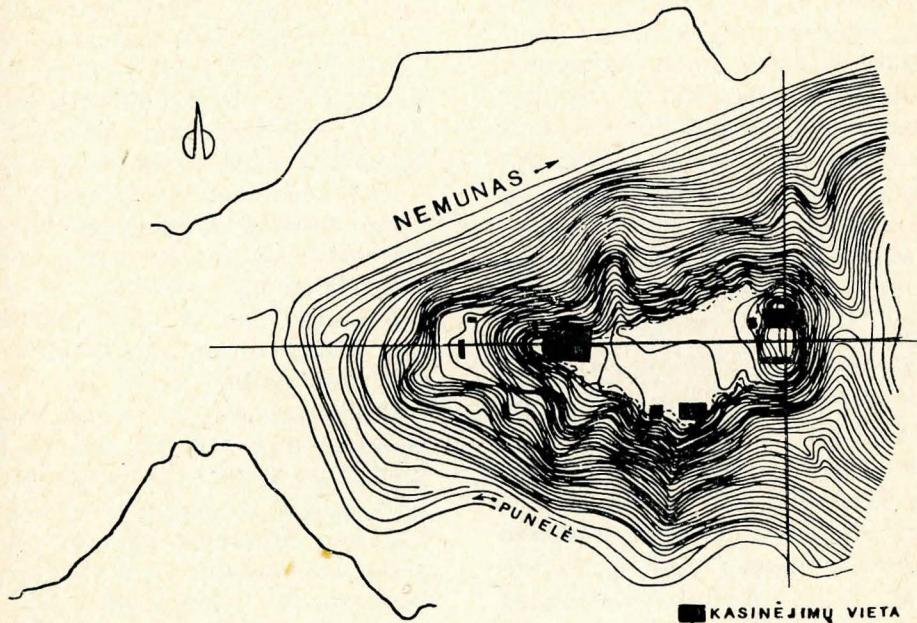
Įėjimas į piliakalnį yra iš šiaurinės pusės ir eina pylimo papėde. Tačiau labai dažnai piliakalnio lankytociojai, trumpindami kelią, eina per pylimo perkasa. Šis takas yra trumpesnis, bet žymiai statesnis, nes čia tenka kirsti griovį ir stačiai kopti į pylimą.

Piliakalnio aikštélė yra lygi, netaisyklingo trikampio formos, nutūsus iš rytų į vakarus. Jos ilgis 155 m, plotis plačiausioje vietoje — 84 m. Tačiau ji yra buvusi žymiai didesnė, nes šiuo metu aikštélės pakraščiai, slenkant šlaitams, yra smarkiai apgruvię. Šlaitai aukšti ir statūs. Vidutinis jų aukštis viršija 30 metrų, o šiaurinėje ir pietinėje dalyse šlaitai kai kur sudaro net $85-80^{\circ}$ kritimo kampą. Nuožulnesnis yra vakarinis šlaitas, kuriuo paprastai nusileidžiamas į Nemuną. Būtina pažymėti, kad šiame šlaite yra plokščia apie 600 m² ploto terasa (pav. 1).

Už pylimo ir griovio, rytinėje piliakalnio dalyje, matyt, buتا didelės gyvenvietės, kuri ryškiai pastebima iš čia esančio kultūrinio sluoksnio. Jau pačiame paviršiuje randama puodų šukį bei plytų fragmentų. Gy-

venvietė buvo užėmusi plačią teritoriją iki pat stačių Punelės šlaitų. Rytų kryptimi ji nusidriekia iki daibartinio Punios miestelio pirmųjų sodybų. Kitapus Nemuno stūkso garus Punios šilas, kuriamo dar praėjusio šimtmečio pabaigoje, 1888 m., E. Volteris kasinėjo čia buvusius pil-

nemuniais, tiek pietinėje piliakalnio papédėje buvo randama puodų šukiu bei koklių gabalu, plytgalių. Tai matyti ir iš aikštelės formos, kurios pakraščiai nuo griūčių tarsi iškarpyti. Piliakalnis apardytas dar ir dėl to, kad jis ilgą laiką buvo ariamas. Dar daugiau. Buržuazijos valdymo metais

1. Piliakalnio planas

kapius¹. Pietinėje dalyje, už Punelės, plyti sodybos ir dirbami laukai.

Piliakalnis labai apardytas. Per ilgus šimtmečius jis daugiausia nukenčėjo nuo pavasario potvynių, liūčių ir kitų gamtos reiškinių. Didžiulė aikštelės dalis yra nugriuvusi į Nemuną, taip pat ir į Punelę. Vietiniai gyventojai pasakoja, kad tiek pa-

◆ ◆
¹ Отчет Императорской археологической комиссии за 1881—1888 г., СПб, 1889, стр. 329—331.

piliakalnio aikštelėje, šiaurinėje jos dalyje, arčiau pylimo, yra buvusios net trys sodybos. Ruošdami sau sodybas, kasdami griovius pamatams ir šiaip įvairias duobes ūkiniams reikalams, ardami piliakalnio aikštelę bei pylimo paviršių, gyventojai, kad ir nesąmoningai, nuolat ardė piliakalnį. Punios miestelio gyventojas J. Sakalauskas, buvęs vienos sodybos šeimininkas, pasakoja, kad jie čia rasdavę plytų, koklių, senų pinigų ir

kitų radinių. Kadangi šiuos radinius supirkdavo turistai ir muziejų darbuotojai, tai čia gyvenę gyventojai ne tik rinko radinius iš griūvančių šlaitų, bet ir specialiai jų ieškodavo, kasinėdami įvairias aikštelių vietas. Didesnio perkasimo žymės gerai matomas vakarinėje piliakalnio aikštelių dalyje, arčiau šiaurinio šlaito. Vienas buvusių piliakalnio gyventojų, tūlas Bliekas, čia buvo iškasęs gana didelę duobę, kurioje aptikęs kažkokias mūro sienas. Iš mūro plytų jis pasistatės sau krosnį. Čia pat jis radės daug koklių, kuriuos esą pardavęs muziejams. Tik 1936 metais gyventojai iš piliakalnio buvo iškeldinti, nes Jame manyta įrengti turizmo bazę². Iš tikrujų tai būtų buvęs tolesnis piliakalnio ardomas, nes, rengiant tokią bazę, toliau būtų kasinėjama.

Punios piliakalnio apsauga susirūpinta tik tarybiniais metais. 1958 m. rudenį Gamtos apsaugos komiteto iniciatyva Punelės vaga buvo nukreipta toliau į pietus, tuo būdu apsaugant piliakalnio pietinį šlaitą nuo to upelio potvynių ir tolesnių griūčių. Be to, buvo sustiprintas visas pietinis šlaitas. Šiuo metu Kultūros ministerija yra parengusi projektą pilnutiniam piliakalnio konservavimui.

² J. J-nas, Punios piliakalnis atskleidžia savo praeitį, „Lietuvos aidas“, 1938.VIII.10 d., Nr. 357.

mui. Šie darbai bus pradėti artimiausiu laiku³.

Apie piliakalnį yra daug padavimų. Vietos gyventojai pasakoja, kad čia yra požeminį urvu: esą vienas tokis éjęs net po Nemunu ir jungęs čia stovėjusią pilį su kita, buvusia kairėje Nemuno pusėje. Kažkokį požemį esama ir pylime, ypač skersai pylimą einančiam griovyje. Ruošiantis Dainų šventei 1958 metais ir kasant šioje vietoje elektros stulpą, 1,2—1,5 m gilumoje žmonės jutę kažkokį dundesį. Tai jusdavę ir anksčiau čia piliakalnyje gyvenę gyventojai, kasdami bulviarūsius. Esą tokį dundesį galinti sukelti tik žemėse esanti tuštuma.

Kalbama taip pat apie čia esančius rūsius, kuriuose yra išlikusios net vyno statinės.

Vietos gyventojai yra prisirankioję iš šio kalno įvairiausią radinių. Daugiausiai yra plynos su išilginiais grioveliais, kokliai ir pinigai. Nemaža monetų yra prisirinkę piliakalnyje gyvenę Sakalauskai. Iš J. Sakalausko parodytų 70 vienetų didžiausią dalį sudaro Jono Kazimiero monetos, viena yra Gustavo Adolfo, viena nepažistama su 1520 m. data. Tarp jų taip pat nemaža carinių kapeikų ir kt.

³ Jau esant darbui gamyboje, paaiškėjo, jog, ryšium su piliakalnio tvarkymo darbais, 1972 m. ir 1973 m. vasarą Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba atliko kai kuriuos stebėjimo ir kasinėjimų darbus, kurie šiame darbe neliečiami.

II. SENOSIOS PILIES LIEKANOS

Jau vien išorinės piliakalnio žymės — didelė, beveik 1 ha ploto aikštė, aukšti ir statūs šlaitai, didžiulis pylimas rytinėje jojo dalyje ir už jo gilus griovys, skyręs piliakalnį nuo dirbamų laukų, rodo, jog senovėje čia būta svarbios pilies. Daugiausia duomenų pačiai seniausiai piliakalnio istorijai davė pylimo tyrinėjimai.

1. PYLIMO ĮTVIRTINIMAI

Pylimo buvo padaryti du piūviai. Pirmasis jų éjo bemaž per jo vidurį, toje būtent vietoje, kur pylimas buvo skersai perkastas vėlesniais laikais, ir antrasis, kuris krito patį pietinį pylimo galą. Pylimo struktūra ir jojo įtvirtinimai iš dalies paaiškėjo, jau padarius pirmajį piūvį¹. Pie-

◆ ◆

¹ Piūviui specialiai buvo parinkta vieta, kur éjo minėtas perkasas per pylimą. Čia skaitytasi su tam tikru jégų ir lėšų sutauptumu, nes toje vietoje didelė dalis pylimo jau buvo išimta. Be to, šis piūvis turėjo išaiškinti ir perkaso laiką bei paskirtį. Toje vietoje padarytas piūvis, kaip toliau matysime, atsaké į abu klausimus, tačiau drauge paaiškėjo ir tai, jog čia pylimą kaip tik labai smarkiai apardé šis daug vėliau padarytas perkasas. Tiriamasis plotas čia buvo parinktas taip, kad jis apimtu visą perkasa. Jis buvo 29 m ilgio rytų—vakarų kryptimi ir 12 m pločio šiaurės—pietu kryptimi. Visas tiriamasis plotas buvo suskirstytas kvadratais, kurių rytų—vakarų kryptimi sužymeti skaitme-

tinėje sienoje ryškūs trys pagrindiniai pylimo statymo periodai su mažesniais ar didesniais pataisymais.

Pirmasis pylimas — visų mažiausių. Vidutinis jo aukštis buvo apie 2 m, pagrindo plotis sieké apie 20 m. Šis pylimas buvo suplūktas iš labai kieto molio su šlyno priemaiša. Viršuje jis dar sustiprintas 20—25 cm storio labai riebaus molio sluoksniu. Džiūdamas šis molis trūkinėjo ir tiesiog gabalais skyrési nuo sluoksnii, gulinčių jo apačioje ir viršuje. Labiausiai šis sluoksnis išryškėjo tarp kv. 6-ojo ir 23-ojo.

Šio pylimo viršuje kadaise buvo ižrengti kažkokie mediniai įtvirtinimai, kurie sudegė gaisro metu. Apie buvusį gaisrą liudija gana ryškus, kai kur iki 10 cm storio, degesių sluoksnis. Šis degesių sluoksnis éjo ištisai virš minéto riebaus molio sluoksnio, pradedant taip pat kv. 6-uoju ir baigiant 22-uoju. Galima sakyti, jis éjo horizontalia linija ir rytuose arčiau šlaito gana staigiai krito žemyn (pav. 2). Kadangi mediniai statiniai visai sudegė, nieko negalima pasakyti apie jų pobūdį.

◆ ◆

nine, o šiaurės—pietu kryptimi — raidine numeracija. 1958—1959 metais buvo ištirta pietinė šio ploto pusė, 1961 metais — šiaurinė. Senojo pylimo piūvis geriausiai išryškėjo 1958 ir 1959 metais padarytoje pietinėje tiriamojo ploto sienoje.

Vis dėlto, kadangi degesių sluoksnis ējo bemaž horizontalia linija, galima manyti, kad čia būta kažkokios ištisos įtvirtinimo sistemos, o gal net kažkokių pastatų. Pavyzdžiu, vakarinėje pylimo dalyje, arčiau aikštelės², buvo atidengtos ažuolinių suanglėjusių rastų liekanos. Čia įvairiomis kryptimis — šiaurės—pietų ir rytų—vakarų — gulėjo ištisi jų gabalai 41, 48 ir 62 cm ilgio, o AB-8, 9 kvadrate gulėjo didelis suanglėjės 2,15 m ilgio ir 17—20 cm storio rastas. Kai kurių suanglėjusių rastų storis siekė net 24—30 cm. Tarp šių suanglėjusių rastų fragmentų buvo atidengta daug smulkių akmenų ($10 \times 2 \times 16$ cm, $8 \times 5 \times 13$ cm, $10 \times 11 \times 18$ cm ir pan.), kurie tačiau nesudarė jokių apibrėžtų figūrų. Preparuojant rastus ir akmenis, tarp degesių buvo rasta nemaža (apie 83) žiestų puodų šukų, iš kurių vieną puodą pavyko rekonstruoti. Rastos šukės ir šis rekonstruotas puodas yra vienintelis radiniai, padedantys datuoti pylimą.

Tokie pat suanglėjė rastai, išsidėstę įvairiomis kryptimis, buvo atidengti ir kitoje, būtent rytinėje pylimo dalyje³. Kai kur galima pasekti lyg ir tam tikrą sistemą. Pvz., kv. AB-18, 19 atsidengė septyni apdegė rastai, kurių šeši gulėjo lygiagrečiai vienas šalia kito. Rastų ilgis 1,22—1,24 m, storis 15—22 cm. Visi jie guli šiaurės vakarų kryptimi ir galais remiasi į kv. BC-18, 19 atidengtą ilgą 2,10 m ilgio ir 18 cm storio suanglėjusių rastą. Kituose kvadratuose atsi-

dengę suanglėjė rastai buvo trumpesni ir įvairiai išblaškyti.

Svarbu pažymeti, kad visi šie rastai atsidengė toje pačioje plokštumoje, kaip ir vakarinėje dalyje, arčiau aikštelės gulėjė suanglėjė rastai. Jie atsidengė bemaž vienodame gylyje, todėl nekyla abejonių, kad jie priklauso tam pačiam sluoksnui ir tam pačiam laikotarpiui, kai buvo statomas pylimas. Vadinas, pirmasis pylimas buvo neaukštas ir turėjo gana didelių plokščią paviršių, kuriame būta kažkokių medinių statinių, sudegusių per gaisrą.

Po gaisro pylimas, matyt, labai greitu laiku buvo vėl atstatytas. Antrą kartą jis pilamas iš smėlio ir molio, paaukštinant jį iki 3,5 m, tačiau pačiame viršuje, kaip ir anksčiau, jis sustiprinamas 20 cm storio riebesnio molio sluoksniu, kuris ypač ryškiai išsiskiria skersiniame piūvyje⁴. Pylimo viršuje vėl buvo įrengti įtvirtinimai iš ažuolinių rastų, kurie taip pat sudegė. Tačiau jų būta, greičiausiai, mažesnių, nes degesių sluoksnis palyginti nežymus. Žymesnių liekanų pastebėta rytinėje pylimo dalyje⁵, kur buvo atidengta ir preparuota keletas didesnių suanglėjusių rastų gabalu. Be to, antrajam pylimo statymo periodui yra būdinga tai, kad pylimas paaukštintas daugiau pačiame jo viduryje, ir dėl to jis igavo įprastą gaubtą formą. Čia buvo pastebėta pylimo pataisymų ir paaukštinimų iš smėlio. Antai pačiame pylimo viduryje supiltas 0,8—0,9 m storio smėlio sluoksnis su prie-moliu. Atrodo, kad čia smėlis buvo

² Kv. AB-6, 7, 8, 9.

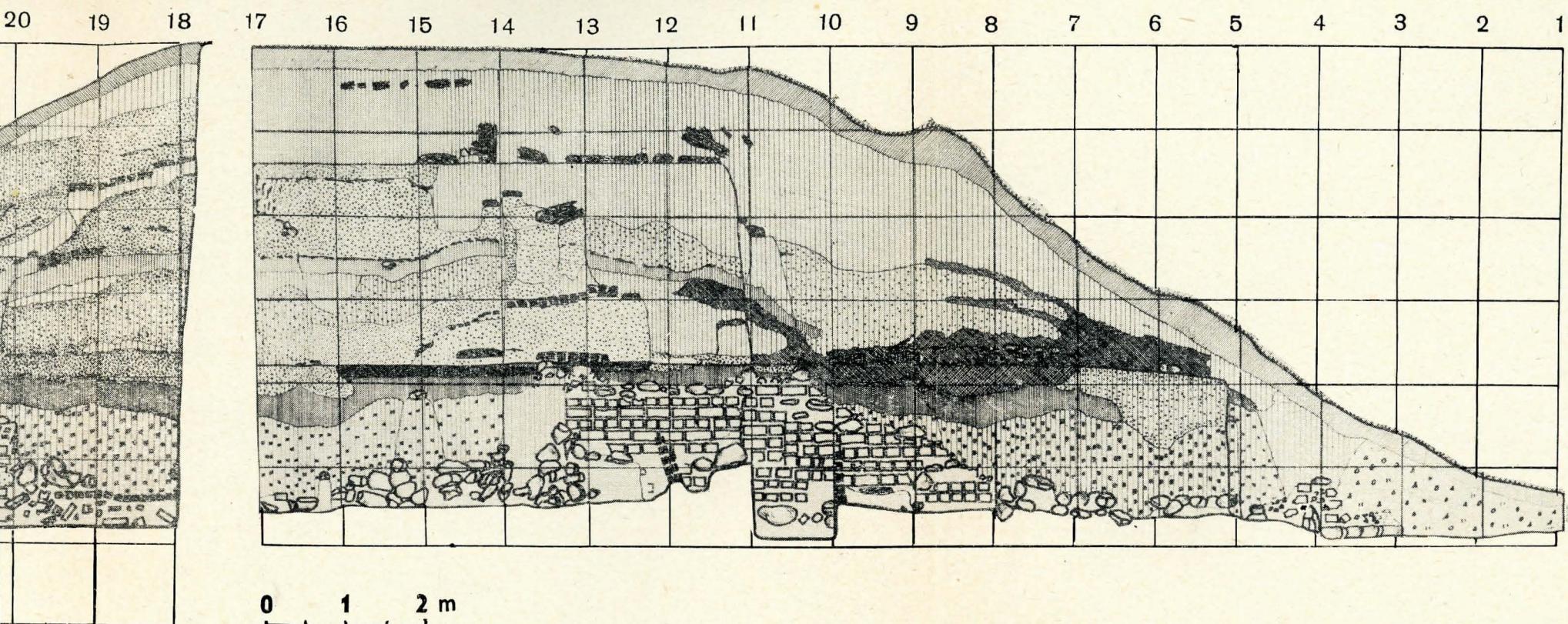
³ Kv. 18, 19, 20, 21-A, B, C, D.

⁴ Ypač nuo kv. 10 iki 24.

⁵ Kv. C, D-18, 19, 20, 22.

SKERSINIS PIŪVIS

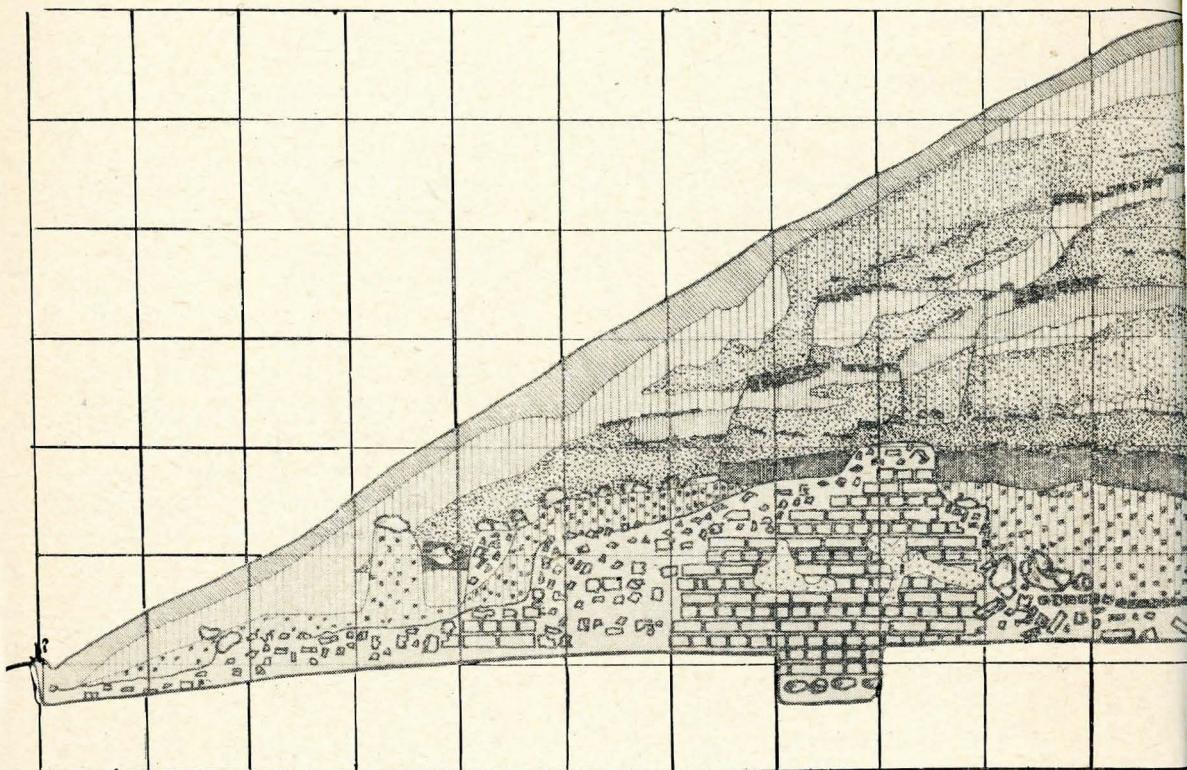
(PIETINĖ PUSĖ)

Smėlis su juodžemiu	Sudegės rąstas (šonu)	Degėsiai
Juodžemis	Sudegės rąstas (galu)	Griuvenos
Permaišytas juodžemis	Sveikas rąstas šonu	Akmenys
Kultūrinis sluoksnis su degėsiais	Sveikas rąstas galu	Plytos

PYLIMO SKERSINIS

29   28   27   26   25   24   23   22   21   20   19

Veléna

PLÜKTAS MOLIS

Molis liesas

Molis su šlynu

Molis riebesnis

Molis su sméliu

Riebus molis

Smélis

Labai riebus molis

Tinkas

panaudotas didesnei duobei užlyginti, nes iš abiejų pusiu jį supa molis (pav. 2).

Patys charakteringiausi įtvirtinimai buvo įrengti, stiprinant pylimą trečią ir paskutinį kartą. Jis buvo paaukštintas dar 1,5—1,75 m, ir visas šis sluoksnis buvo suplūktas iš molio, kuriame atitinkamai iškloti ažuoliniai tašai. Šio pylimo įtvirtinimams buvo panaudota savotiška konstrukcija: ažuoliniai tašai buvo klojami skersai ir išilgai pylimo taisyklingais keturkampiais, sudarančiais apie 60 cm tarpat (pav. 3). Klojant tašus, drauge buvo plūkiamas molis. Vieni tašai kloti šiaurės—pietų, kiti — rytų—vakarų kryptimi. Ypač griežtai tos tvarkos buvo laikytasi pačiame pylimo viršuje, tuo tarpu giliau ažuoliniai tašai nebesudaro tokiu tvarkingu kvadratū. Pavyzdžiu, 1,2 m gylyje ažuoliniai tašai guli jau įvairiomis kryptimis. Jie gana smarkiai sudūléję, tačiau kartais išlikę net 1,15—1,23 m ilgio. Jų storis 8—12 cm.

Atrodo, kad rytiniame pylimo šlaito ažuolinių tašų galai buvę išsikišę iš po plūkto pylimo. Apie tai sprendžiame iš to, kad, tiriant rytinę pylimo dalį, tik nuémus veléną, aptikta suanglėjusių tašų ir apdegusių molio luitų; kai kuriuose luituose aiškiai matési tašų atspaudai⁶.

Vadinasi, ir paskutiniojo pylimo įtvirtinimai yra išlaikę nemaža bandymų. Tačiau šiemis įtvirtinimams gaisras jau nebebuvo toks pavojingas, kaip ankstyvesniems: apdegé tik rytinis šlaitas, tuo tarpu pylimo vir-

šuje, taip pat arčiau aikštelės, tašai gulėjo molyje visai ugnies nepaliesti.

Pylimo struktūra bei jojo įtvirtinimai buvo patikrinti, padarius antrajį pylimo piūvį jo pietinėje dalyje⁷.

Iš padaryto skersinio piūvio paaiškėjo, kad čia turime reikalą su pačiu pylimo galu. Žinoma, pylimo galas buvo žemesnis, todėl ir sluoksninių storis skyrėsi, palyginus jį su atidengtais sluoksniais I pylimo ploste. Taip pat kiek skyrėsi ir įtvirtinimai, ypač patys viršutiniai, o tai, be abejo, apsprendé ta padėtis, kad čia turime reikalą su pietiniu pylimo galu, kuris buvo žemesnis už šiaurinį.

Apskritai, šioje pylimo dalyje ryškiai išsiskyré du pagrindiniai pylimo statymo periodai su atskirais pataisymais. Tyrinétame I pylimo ploste išsiskyrę pirmieji du statymo periodai čia tartum susilieję. Tiesa, pylimo apačioje išsiskyré keli molingi sluoksniai, būtent: molio su priemoliu sluoksnis, molio sluoksnis ir pagaliau riebaus molio sluoksnis; pastarasis, kaip ir I ploste, nebuvo storas, jo storis svyraovo nuo 10 iki 25 cm. Tarp jų buvo įsimaišę smėlio ir plooni degésių sluoksneliai, tačiau jie aiškiai nesudaré atskiro pylimo statymo periodo. Labai ryškiai senajį pylimą išskyré minėtas plonas riebaus

⁷ Tam tikslui buvo pasirinktas 4 m pločio šiaurės—pietų kryptimi ir 15 m ilgio rytų—vakarų kryptimi tiriamasis plotas. Ištisai pylimas toje dalyje perkastas nebuvo. Perkasas apémé tik didesnę pylimo pusę. Tuo būdu čia buvo gautas 15 m ilgio skersinis ir 4 m ilgio išilginis piūvis. Suprantama, kad iš 4 m išilginio piūvio negalime daryti kokių nors išvadų dėl viso pylimo apskritai, tačiau buvo labai svarbu, kad tiek skersiniame, tiek išilgiame piūvyje buvo konstatuoti tie patys sluoksniai.

⁶ Tai ypač pastebėta kv. A, B, C-18, 19, 20, 21.

3. Pylimo karkaso liekanos pl. I

molio sluoksnis, kuriuo buvo užbaigtas pylimo paviršius. Jo viršuje turėjo būti įrengti labai žymūs įtvirtinimai, kurie sudegė. Tai matyti iš labai ryškaus degesių sluoksnio, einančio virš minėto riebaus molio sluoksnio. Kai kur jis siekė iki 25—30 cm storio (pav. 4). Tiriant ši degesių sluoksnį, Jame buvo atidengti suanglejusių rastų gabalai, kurie buvo suvirkė įvairiomis kryptimis⁸.

Apskritai, šis senasis pylimas buvo dar gana žemas, jis turėjo apie 2 m aukščio ir kitokį paviršių, negu kad dabar. Aukščiausia pylimo vieta ėjusi per 15 kv. ir buvusi arčiau aikštėlės. Ji aiškiai nesutampa su aukščiausia viršutinio sluoksnio vieta; tai dar kartą rodo, jog pylimo viršus labai deformuotas. Retesni pylimo pietinio galo pertvarkymai gali būti aiškinami tuo, jog čia, pietrytinėje dalyje, piliakalnį juosė kur kas gilesnis griovys, kalnas buvo statesnis ir sunkiai prieinamas. Jis buvo pataisytas tik tada, kai buvo gaisro visiškai sunaikinti pylimo paviršiuje buvę įtvirtinimai.

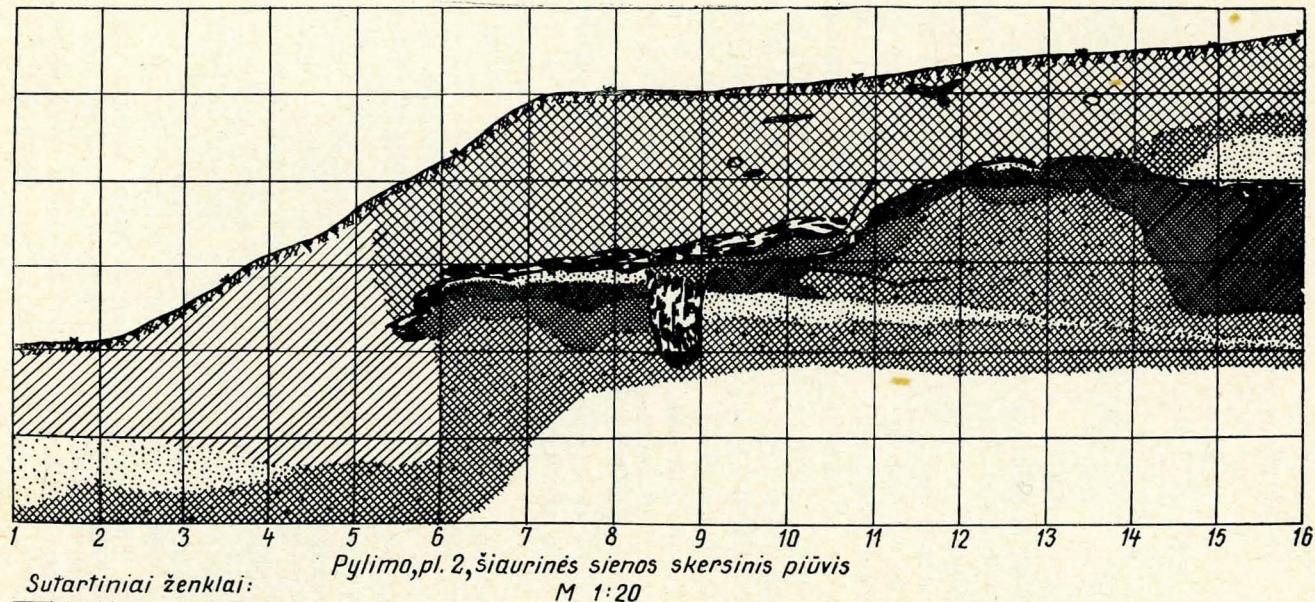
Labai įdomių duomenų pateikia E. Šimkūnaitė, ištystusi kv. C,D-10, 2,10 m gylyje, sudegusio ir ne visai sudegusio rastų gabalus. Mikroskopiniė jų analizė leido jai nustatyti, jog jie turėjo degti du kartus. Taigi turėjo būti du gaisrai. Ji daro tokią išvadą: „Be to, gurvuliukuose yra

⁸ Pvz., kv. CD-11 — daugiausia pietvakarių kryptimi, tačiau negalima buvo pasekti jokios sistemos. Kituose kvadratuose, kaip pvz., C-11, 12 šiaurės—pietu, arba pietryčių kryptimi ir pan. Kv. CD-11 buvo atidengta tiesiog sudegusių rastų krūva, apimanti 130×60 cm plotą.

pelenų, ir kai kurie anglies gabaliukai gurvuliukuose turi nedideles pelenų plėveles. Pelenų plėvelės galėjo išlikti tik tuo atveju, jei tarp pirmojo ir antrojo gaisro nebuvo kritulių. Vadinasi, abu gaisrus turėjo skirti gana trumpas laiko tarpas, vargu ar didesnis kaip kelios savaitės". Sudegusio medžio anglis yra buvusi ažuolinė, o smilkusio medžio anglis (ar degusio ir nebaigusio degti) pušinė. E. Šimkūnaitė nustatė, jog tai turėjusi būti apie 80—100 cm storio kulbė. Tokią nupiauti ir apdoroti reikalingi geri įrankiai. Iš medienos išsilaiikymo ji padarė išvadą, kad po pirmojo gaisro pylimo sutvirtinimų išdegusioji dalis buvo labai paskubomis užtaisyta pušine (pirma pasitaikiusia) mediena. Antrasis gaisras buvės didesnis ir sunaikinės tiek pataisytą dalį, tiek ir naujus pylimo sutvirtinimo fragmentus.

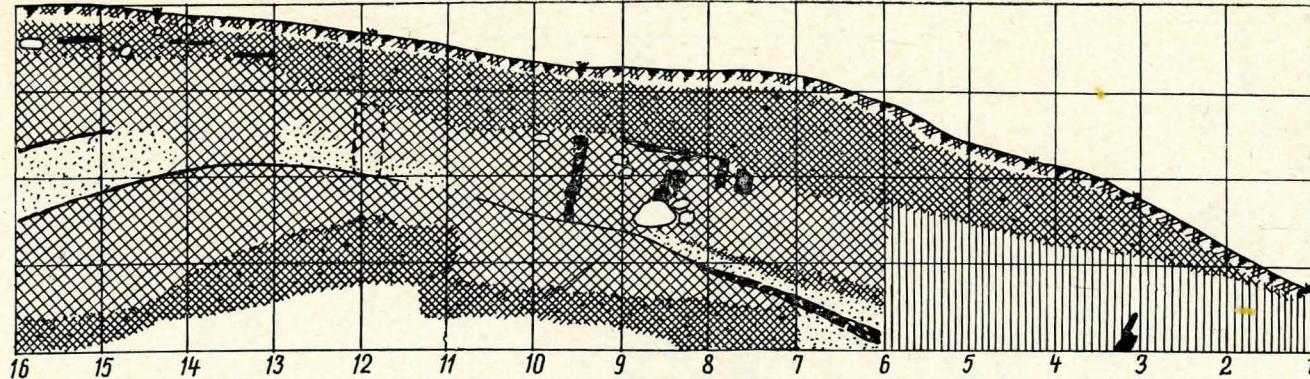
Būtent po šio gaisro pylimas buvo smarkiai padidintas: paaukštintas ir praplatintas. Čia susidurta su tuo charakteringu pačiu paskutiniuoju pylimo pertvarkymo etapu, kurio konstrukcijoje plačiai panaudoti ažuoliniai rastai. Šis sluoksnis čia buvo kiek žemesnis, negu I tirtame plote. Vidutinis jo storis 1,3 m. Jame kaip tik ir buvo aptikta gulscių ir stačių ažuoliniai rastų (pav. 5). Čia nesilaikyta tokios tvarkingos ažuolinių rastų klojimo sistemos, kaip tai pastebėta I plote. Tarp kitko, II plote buvo konstatuoti jau nebe ažuoliniai tašai, bet rastai. Išlikusių rastų aukštis 60—80 cm. Ypač jų daug buvo aptikta kv. C,D-9—15. Čia buvo atidengta net 10 stulpų liekanų ir labai daug akmenų, kv. A,B-9—15 yra buvę 6 stulpai, 5-ų rastų

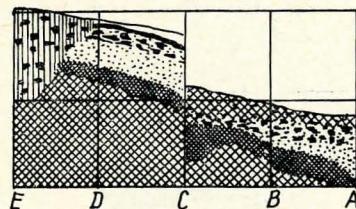
Sutartiniai ženklai:

	Veléna
	Sumaišyta žemė
	Molis.
	Molis su sméliu
	Riebus molis
	Priemolis
	Smélis
	Degésiai

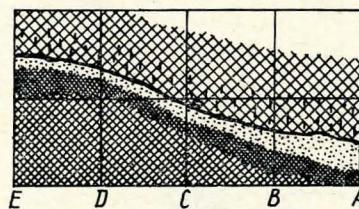
PUNIOS PILIAKALNIS
PYLIMAS
1961 m.

Pylimas, pl. 2. Pietinės sienos skersinis piūvis
M 1:20

Pylimas, pl. II
Išilginis piūvis skirtinguosepl. (7-7,9-9)

Plotas 2. Perkasa 7-7
M 1:20

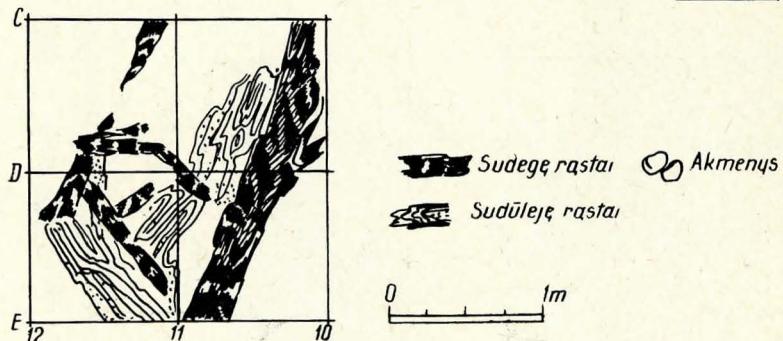
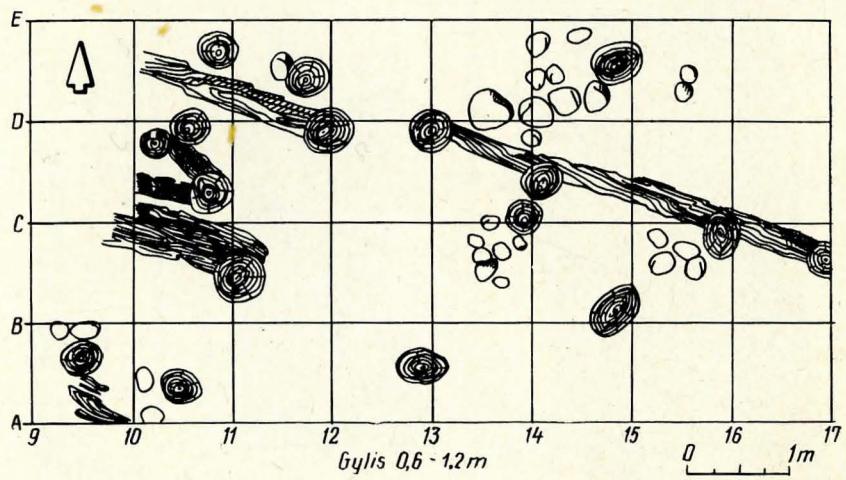
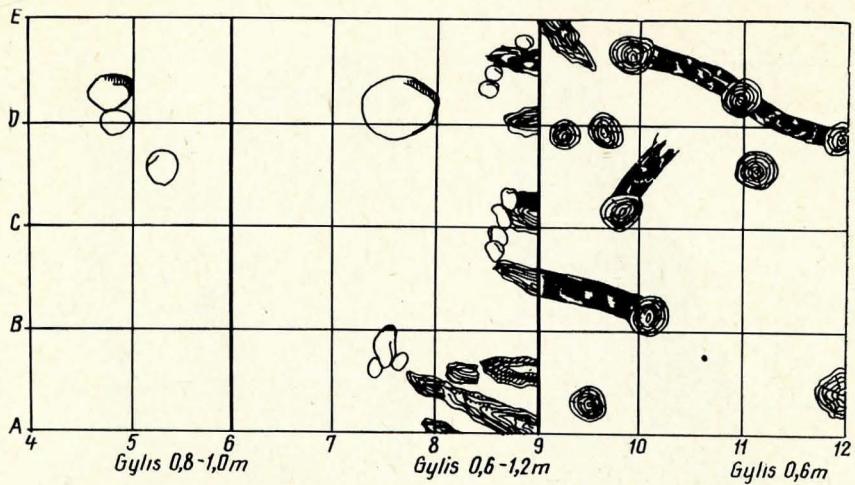
Pylimo galo išilginis piūvis (Š-P kryptimi)

Sutartiniai ženklai

**PUNIOS PILAKALNIS
PYLIMAS
1961m.**

4. Skersinis pylimo galo piūvis pl. II

5. Plyimo karkaso liekanos pl. II

fragmentai ir kiek mažiau akmenų. Rąstai išsidėsto iš pietryčių į šiaurės vakarus. Šie vertikaliūs stulpai tarpusavyje buvo sujungti horizontaliais rastais. Idomu pastebėti, kad didesnė vertikalių stulpų dalis neturėjo nusmailintų galų. Kad stulpai geriau laikytuosi įkasti, apačioje jie buvo tvirtinami akmenimis, kurie ir buvo gausiai aptinkami prie minėtų stulpų. Štai kaip charakterizuojama vieną tokį stulpą, rastą kv. B-14, 1,6 m gylyje, E. Šimkūnaitė, tyrusi Punios piliakalnio augalinius radinius: „Medienos struktūra rodo, kad būta suaugusio storo medžio apatinės kamieno dalies arba tos dalies skeldinio. Tokie drūtgaliai pasižymi nemenku stiprumu, bet sunkiai apdorojami. Drūtgaliuose labai retai tesusidaro drevės, ir, apskritai, įvairiems aplinkos po-veikiams, trešimui⁹ jie žymiai atsparesni už kitas stiebo dalis. Lyg rievėmis suglaustytos, sumišusios su smėliu trešenos kinivarpu landose parodo, kad rąstui teko gana ilgai stovėti ir atlaikyti didelį slėgimą; pavasariais, kai gruntas būna paslankesnis, smėlis būdavo periodiškai pa-stumiamas į anksčiau padarytas kinivarpu landas. Rąstas turėjo sudaryti lyg kokių pamatų dalį, lyg jeiti į kokią šlaito tvirtinimo sistemą ir net būti atramine dalimi. Mikroskopuo-jant — ažuolinis. Apvalieji nevienodai sutrešiantys įdubimai galėjo at-sirasti tik tuo atveju, jei rąstas ribojosi su skirtingo koringumo ir laidumo vandeniu medžiagomis. Rąstas

turėtu būti paramstytas apvalainiais kompaktiniais ramsčiais — akmeni-mis“.

Visa tai patvirtina prielaidą, jog šie ažuoliniai stulpai su horizontaliai ējusiais rastais sudarė savotišką pylimo įtvirtinimo sistemą. Kaip matome, savo konstrukcija ji skiriasi nuo I plote atidengtų tvarkingai išdėsty-tų kvadratų. Visų pirma, tai galima paaiškinti, jog čia turime reikalą su pylimo galu: vadinas, pietinio pylimo galu užbaigimas reikalavo skirtingos ažuolinių rąstų konstrukcijos, nes pylimo vidurinėje dalyje varto-ta kvadratų sistema čia negalėjusi būti pakankamai efektinga.

Aptikta pylime kvadratų sistema iš ažuolinių tašų, taip pat pylimo ga-le horizontalioje ir vertikaloje padé-tyse gulintys ažuoliniai rastai yra ne kas kita, kaip savotiškas pylimo kar-kasas. Tiesa, tie karkasai atskiruose piliakalniuose labai įvairūs, tačiau ankstyvojo feodalizmo laikotarpyje jie vaidino pagrindinį vaidmenį, tvir-tinant pylimus. Su rąstų klojiniais pylimuose buvo susidurta daugelyje vakarų Lietuvos piliakalnių. Pvz., Apuolėje (Skuodo raj.) ažuoliniai rastai kloti skersai pylimo¹⁰, Impiltyje (Skuodo raj.) jie kartais sudarė ištisus rentinius¹¹, tuo tarpu Imbarės piliakalnyje (Kretingos raj.) buvo konstatuotas netašytų rąstų klojinys išilgai pylimo¹². Rąstų klojiniai, su-darę tam tikrą karkasą pylimo įtvir-tinimui, konstatuoti ir kai kuriuose

◆ ◆
¹⁰ Senovė, IV t., Kaunas, 1938, p. 293—294.

¹¹ Ten pat, p. 295—296.

¹² V. Daugudis, 1969 m. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės kasinėjimų ataskaita, mašin-raštis LTSR MA Istorijos I-to Archeologijos sektoriuje, Nr. 262, p. 4.

⁹ Žodis „trešimas“ čia vartojamas vietoj „dūlėjimas“. Pagal E. Šimkūnaitę, bendrinėje kalboje įprastas „sudūlėjės“ turi kiek kitokį atspalvį, negu tarmiškas „sutrėšęs“.

Užnemunės piliakalniuose (pvz., Rudaminoje, Lazdijų raj.¹³ bei Varnupuje, Kapsuko raj.).¹⁴

Kaimyninės Latvijos to paties laikotarpio piliakalniai neretai turi dar žymesnius įtvirtinimus. Pavyzdžiu, Asotės piliakalnyje tokius pylimo karkasus sudarė ištisos kameros iš rąstų, kurios buvo priplūkiamos molio¹⁵. Rąstai pylimo įtvirtinimams placiai vartoti Mežotnės piliakalnyje¹⁶, Talsių piliakalnyje¹⁷ ir kitur. Čia jie sudaro labai sudėtingas piliakalnių pylimų įtvirtinimų konstrukcijas. Tačiau Punios piliakalniui viškai identiškų atitikmenų neturime ne viename iš minėtų piliakalnių. Punios piliakalnio pylimo įtvirtinimai lig šiol yra vieninteliai.

Savaime iškyla Punios piliakalnio įtvirtinimų, o kartu ir pylimo chronologijos klausimas. Pagrindinis pylimo datavimo kriterijus yra minėta pylimo įtvirtinimų struktūra, kad ir labai negausi pylime rasta keramika ir biolog. m. dr. E. Šimkūnaitės atlirkta augalinių radinių analizė.

Aprašytoji pylimo įtvirtinimų struktūra, kaip matyti ir iš kitų piliakalnių palyginimo, yra būdinga ankstyvojo feodalizmo laikotarpiui. Nors

◆ ◆
¹³ 1965 m. tyrinėjimai, žr. dienoraštį, esantį LTSR MA Istorijos in-to Archeologijos sektoriuje.

¹⁴ 1971 m. tyrinėjimai. Tyrinėjimų dienoraštis Vilniaus Valst. Darbo Raudonosios Vėliavos V. Kapsuko Un-to, LTSR istorijos katedroje.

¹⁵ Э. Д. Шноре, Асотское городище,— МИАЛ, II, Рига, 1961, стр. 75—88.

¹⁶ V. Ginters, Senā Mežotne,— Senatne un Māksla, Rīgā, 1939, I, p. 64—96, pav. 12 ir 13.

¹⁷ A. Karnups, Ausgrabungen auf dem Burgberge Tanisa-kalns im Jahre 1930,— Congressus secundus archaeologorum balticorum Rigae, 19—23.VIII. 1930, Rigae, 1931, S. 461—472.

visai analogiškų Puniai įtvirtinimų tuo tarpu kituose piliakalniuose neturime, mediniai karkasai pylimo viduje, kokių jie bebūtų formą, labiausiai būdingi II tūkstantmečio pradžiai. Taigi, sprendžiant vien iš pylimo struktūros, Punios pylimo įrengimai negali būti ankstyvesni, negu pirmųjų II tūkstantmečio šimtmečių.

Tiksliau datuoti padeda pylime rastoji keramika. Rastos I plote puodų šukės ir vienas bemaž visai išlikęs puodas, kurį pavyko rekonstruoti, datuotinas ne ankstyvesniu, kaip XIII—XIV a. laikotarpiu (žr. pav. 6). Vadinasi, tuo laikotarpiu tektų datuoti patį seniausią pylimą, kurio paviršiuje buvo surasta minėtoji keramika. Ši datavimą patvirtina padaryta augalinių radinių analizė. Ji rodo, kad pats senasis pylimas, kurio paviršiuje buvo sudeginti ažuoliniai įtvirtinimai, priklausė XIII a. pabaigai—XIV a. pradžiai. Po gaisro pylimas buvo padidintas labai greitu laiku. Nesudegę ažuoliniai tašai ir rąstai, priklausą paskutiniajam pylimo įtvirtinimų periodui, pagal E. Šimkūnaitę, žemėje yra išsilaike apie 637—644 metus. Taigi, paskutinieji pylimo įtvirtinimai buvo įrengti pačioje XIV a. pradžioje. Vadinasi, pylimo įtvirtinimai buvo įrengti XIII a. pabaigoje—XIV a. pradžioje¹⁸.

2. STATINIŲ LIEKANOS AIKŠTELĖJE

Tyrinėtas kultūrinis sluoksnis piliakalnio aikštelėje yra susidaręs dau-

¹⁸ Minėtą tyrinėtą rąstą iš kv. B-14 E. Šimkūnaitė datuoja XIII a. pabaiga—XIV a. pradžia (ar viduriu). Tais pačiais amžiais datuojami ir kiti šiame plokste aptiktii ažuoliniai rąstai (pavyzdžiai a ir b paimti iš 1,4 m gylio).

giausia XV—XVII amžiais. Apie jį bus plačiau kalbama tolesniuose darbo skyriuose. Žinoma, vykstant tuo metu ypač intensyviam gyvenimui piliakalnyje, senesnis kultūrinis sluoksnis buvo labai suardytas. Tačiau nors iš paties seniausio piliakalnio įrengimo laikotarpio labai nedaug kas teišliko, bet ir šios nežymios liekanos yra labai svarbios senajai pilies istorijai nušvesti.

Tiriant pietinę aikštėlęs dalį, I ploto pietvakarinėje dalyje¹⁹, 0,90—1,20 m gylyje, buvo atidengtos nežymios kažkokio medinio pastato liekanos — labai blogai išlikusių rastų dalys, kurių vienos buvo suanglėjusios, o kitos — labai sunykusios, be jokių gaisro žymių. Kai kurie rastai vieni su kitais sudarė statų kampą. Vieno nesudegusio, bet labai sunykusio rasto liekanos, gulėjusios pietvakarių kryptimi, su pertrūkiais tėsesi 5 m. Kito jam statmenai gulėjusio apanglėjusio rasto ilgis siekė 2,75 m. Šioje vietoje, nurodytuose kvadratuose, rastų liekanos buvo dar randamos ir 1,05 m gylyje, kur jos gulėjo įvairiomis kryptimis. Šiam gylyje atidengtų rastų ilgis siekė 1,9—2,1 m. Aišku, kad visi tie rastai, atidengti kiek žemiau ir kiek aukšciau, turi betarpiską ryšį ir priklauso kažkokiam buvusiam pastatui, kurio žymesnės liekanos yra nuvirtusios drauge su griūvančiu šlaitu. Gal čia būta ne vieno, bet daugiau pastatų, kurie buvo sunaikinti gaisro. Apie tai kalbėtų kai kurie apdegę atidengti rastai, taip pat storas degesių sluoksnis, labai ryš-

kus vakarinėje tiriamojo ploto sienoje.

Išvalius žemes iki 1,2 m gylio ir nuėmus kontrolinę juostą, visame plote, ypač pietinėje dalyje, atsidentė tamsesnės žemės dėmės, kuriose buvo surasta akmenų, kartais medinių rastų liekanų²⁰. Be to, tiriant šią aikštėlęs dalį, buvo randami tarsi plūkto molio (gal aslos?) ploteliai. Visa tai leidžia spręsti, kad čia stovėta pastatų.

Iš nežymų likučių nieko konkretaus negalima pasakyti dėl pastatų paskirties, tuo labiau, kad didelė jų dalis jau nuvirtusi žemyn, smarkiai griūvant šlaitui šioje piliakalnio aikštėlės dalyje. Remiantis šio žemiausio kultūrinio sluoksnio horizonto stratigrafija, taip pat pavieniais tame gylyje surastais radiniais, galima tvirtinti, kad jis yra to paties laiko, kaip ir pylimo įtvirtinimai.

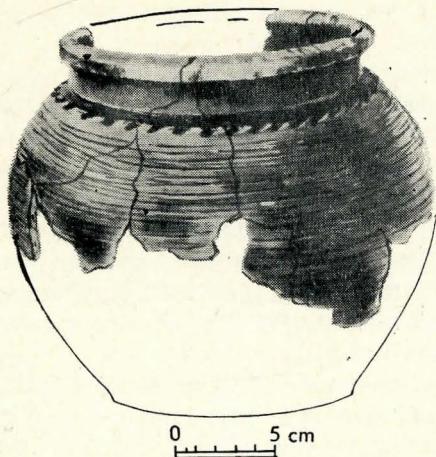
3. RADINIAI

Iš senosios pilies egzistavimo laikotarpio yra surasta ir atskirų radinių. Didžiausią jų grupę sudaro keramika. Jau trumpai buvo užsiminta apie puodų šukes ir vieną pilnutilinai rekonstruotą puodą, surastą pylime, I plote. Tai būta žiesto plonasienio puodo, pagaminto iš geros kokybės molio, smarkiai profiliuoto, stačiu kakleliu ir atlenktais į išorę kraštais. Žemiau kaklelio, petelių srittyje, puodas puoštas įstrižai einančiu įkartu eile, o visas jo paviršius padengtas horizontaliomis linijomis (pav. 6).

²⁰ Žymesnės tokios dėmės buvo atidengtos kv. C, D-2, 3, kv. A-9 ir kv. A, B-10.

¹⁹ Kv. A, B, C, D-2, 3.

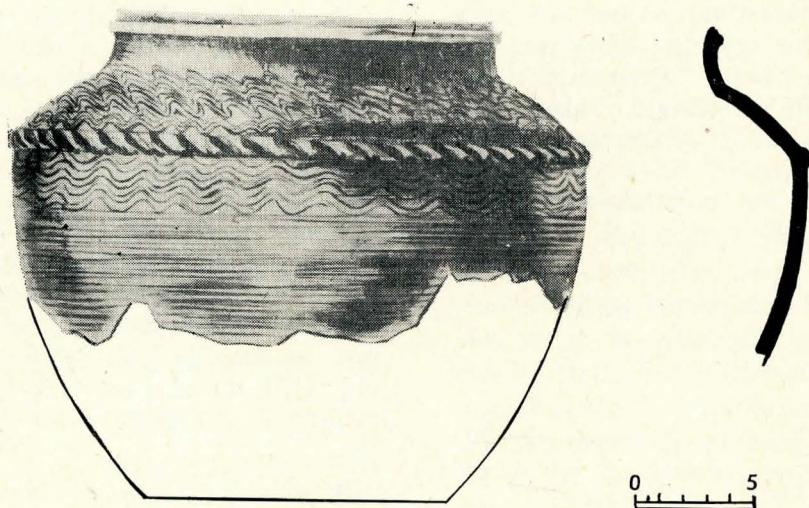

6. Puoda, rastas pylime, rek. pieš.

Piliakalnio aikštélėje surasta seniausioji keramika siedintina su žemiusiu kultūrinio sluoksnio horizontu, nors kai kurie radiniai ir yra surasti kiek aukščiau, lyg ir tarpiniame sluoksnje tarp paties viršutinio ir

apatinio, kuriame dar pasitaiko viršutiniams sluoksniui būdingų radinių, bet drauge aptinkami pavieniai radiniai, aiškiai priklausantys seniausiui kultūrinio sluoksnio horizontui. Antai I plote, 85 cm gylyje, buvo surasta didesnė pusė puodo — jo viršutinė dalis, pagal kurią puodas gali būti pilnutinai rekonstruotas. Tai vidutinio dydžio, žiestas, gerai išdegintas, stačiu kakleliu ir pūstais šonais puodas, kuris pačioje plačiausioje vietoje, petelių apačioje, puoštas prilipdytu voleliu, ištisai padengtu įstrižomis įkartomis. Puodas petelių srityje ir žemiau volelio puoštas smulkių bangučių eilėmis, o likusioji paviršiaus dalis — horizontaliomis linijomis. Puodo kaklelis gana smarkiai susiaurintas, bemaž status, prie pat angos puoštas nežymiu profiliavimu (pav. 7).

Šukių, priklausančių šios rūsies ruodams, buvo surasta ir rytinėje I

7. Puoda, rastas pietinėje aikštélés dalyje, rek. pieš.

ploto dalyje²¹. Tai turėtų būti bene pati seniausia Punios piliakalnio keramika (pav. 8 : 2, 3). Artimiausią jai analogiją turime iš tyrinėtų vėlyvųjų kapinynų Rumšiškėse. Čia rasti bent keli puodai, kurie tiek forma, tiek ornamentu labai artimi Punioje rastiesiems puodams²².

Šią keramiką tiek pagal formą, tiek pagal ornamentą tenka datuoti ne vėlyvesniu laikotarpiu, kaip XIII—XIV amžiai. Puodų puošimas voleliu Lenkijoje pasirodė XI—XIII a., tačiau pas mus šis reiškinys galėjo būti ir kiek vėlesnis. Apie tai liudija ir Rumšiškėse rasti šios rūšies puodai.

Atskirai reikėtų paminėti puodo šukę, patį jo krašteli. Tai būta profiliuoto puodo su nežymiai išvien atlenktu kakleliu, petelių srityje puošto išrežtais brūkšniais, sudarančiais trikampius (pav. 8 : 1). Tieki pagal formą, tiek pagal raštą, ši šukė turėtų būti vieno meto su aukščiau minėta keramika²³.

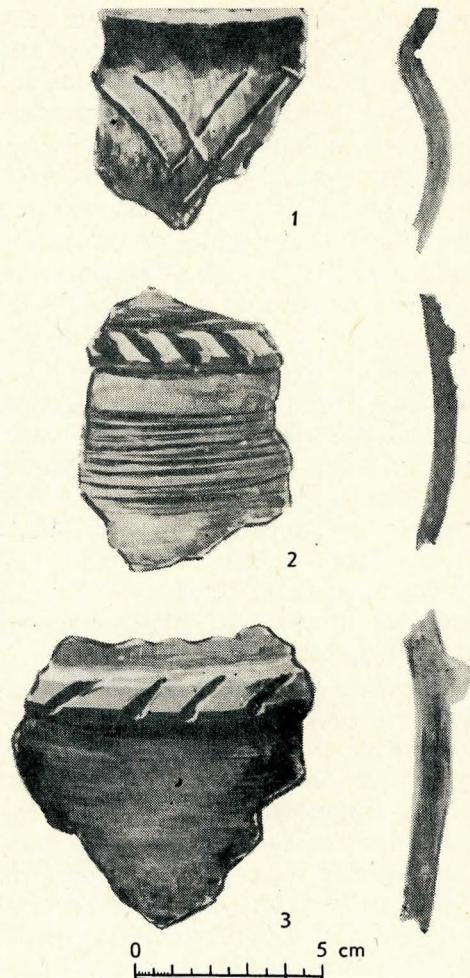
Tam pačiam laikotarpiui reikėtų skirti puodą, surastą pietinėje aikštėlės dalyje, II plote. Kv. B-2, 1,4 m gylyje, beveik po kultūriniu sluoksniu, jau natūraliame smėlyje, buvo

²¹ Tokių šukių buvo surasta kv. J-15 ir J-16, 1,25 m gylyje bei kv. J-17 ir J-18, 1,45 m gylyje. Čia kultūrinis sluoksnis, ypač kv. G,H-11—17, vietomis siekė net iki 1,6 m gylio nuo žemės paviršiaus. Tačiau savo sudėtimi jis niekuo nesiskyrė. Tas reiškinys gali būti aiškinamas aikštėlės nuolaidėjimu rytių kryptimi ir buvusiomis čia duobėmis.

²² Jų surasta kape Nr. 168 (VIEM, inv. Nr. AR 390 : 453), kape Nr. 5, taip pat suardytose kapuose. Žr. V. Urbanavičius, Rumšiškėnai XIV—XVI amžiais, V., 1970, pav. 10 : 2 ir 33.

²³ Ji ir surasta buvo drauge, būtent kv. J-16, 1,25 m gylyje.

8. Seniausioji keramika, rasta pietinėje aikštėlės dalyje 1,2—1,25 m gylyje

atidengtas visas šukių lizdas, kurį sudarė 3 puodo kraštai, fragmentai nuo puodo šono ir 1 dugno fragmentas. Visos šukės priklausė vienam puodui, kurį nesunkiai pavyko rekonstruoti.

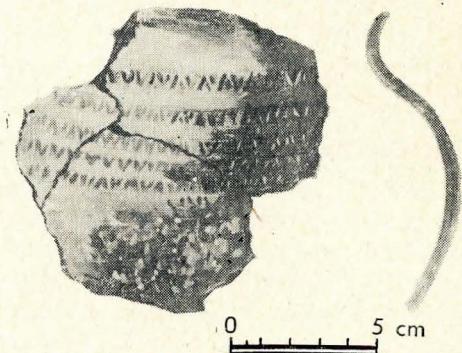
Puodo būta profiliuoto, nesmarkiai atlenktu vainikėliu su nežymiomis iškartomis. Puodo petelių srityje, tiksliau, pačiame didžiausio profiliavime

mo taške, puodą juosia negilus grio-
velis. Molio kokybė prasta, nors sie-
nelės ir nestoros. Jo vidus juodas (žr.
rek. pieš. I^a). Šis puodas, kaip saky-
ta, buvo surastas jau šviesiame na-
tūraliame smėlyje. Tačiau po juo
buvo pastebėtas dar tamsios žemės
ruoželis, kuriame aptiktos kelios ma-
žytės puodų šukės. Iš visko atrodytu,
kad čia susidūrėme tarsi su pačiu se-
niausiu, bet jau suardytu kultūriniu
sluoksniu, tiksliau — jo liekanomis.
Tai patvirtintų ir mūsų rekonstruotas
puodas, kurį reikėtų datuoti ne vėly-
vesniu, kaip XII—XIV a. laikotar-
piu. Taip jি leidžia datuoti ne tik pati
radinio stratigrafija, bet ir puodo forma
labai būdinga XI—XIII amžiams.
Gal tik jo ornamentas liudija,
kad jis turėjo būti pagamintas ne
anksčiau, kaip XIII—XIV amžiais.

Pagaliau su itin archaiška kerami-
ka buvo susidurta vakarinėje aikštė-
lės dalyje, kv. J-28, 1,2—1,4 m gy-
lyje. Čia buvo surasti trys didoki
puodo fragmentai, pagal kuriuos bu-
vo rekonstruotas visas puodas (pav.
I^b). Tai būta labai gražių proporcijų,
saikingai išmaugtu kakleliu, nesmar-
kiai išpūstais šonais puodo. Visą puo-
do papuošimą tesudarė viena bange-
lės eilė, juosianti puodą žemiau
petelių, bemaž pačiame puodo profiliavime. Bangelė smulki, dažnai lauž-
ta, labiau primenant zigzagą, negu
bangelę. Be to, puodo vainikėlis neturi
to griežto ir staigaus atlenkimo, ku-
ris taip būdingas puodams, puoštiems
lapelių formos įkartomis.

Tur būt, visai analogiškos formos
būta puodo, kurio gana didelių šu-
kių surasta jau kultūrinio sluoksnio
apačioje, kv. A-9, 2, 1—2,2 m gylyje.

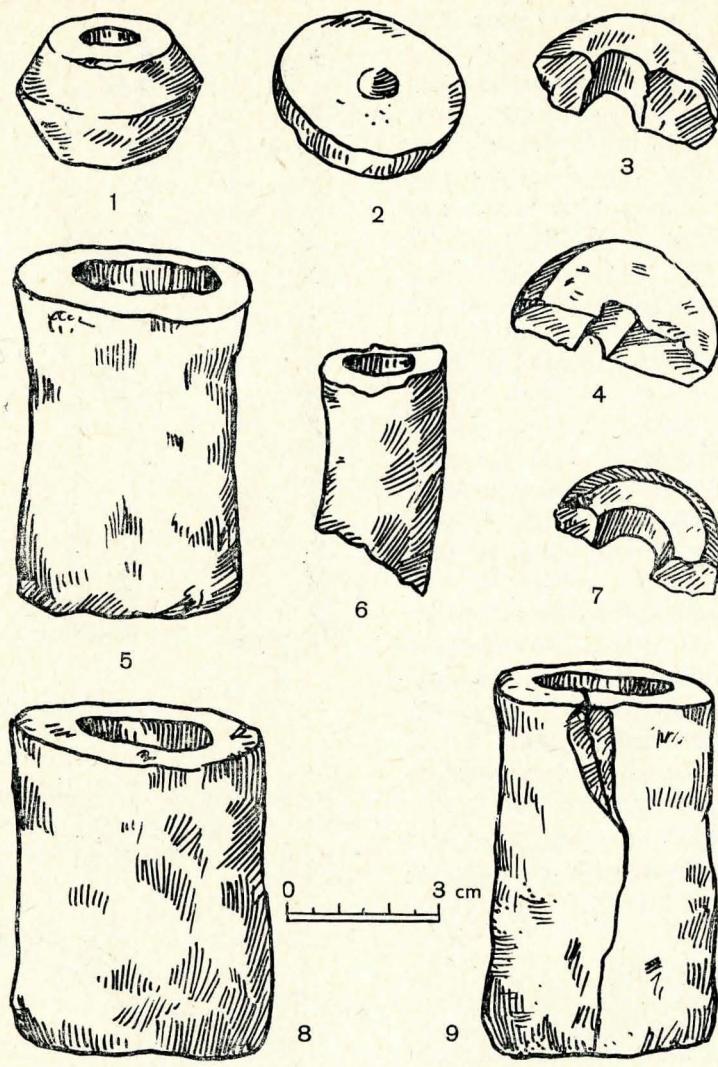
Ta pati švelni profiliavimo linija, ne-
didelis kaklelio įlinkis, vienodas
kaklo angos pakraščio užbaigimas.
Tačiau ypač įdomus puodo ornamen-
tas. Petelių ir profiliavimo srityje
puodas puoštas labai nežymiom hori-
zontaliom linijom, kurias ištisai den-
gia tarsi zigzago štampas. Tai greta
vienas kito įmušti trikampeliai, kar-
tais priešingomis kryptimis (pav. 9).

9. Puodo šukė, rasta vakarinėje aikštėlės
dalyje, kultūrinio sluoksnio apačioje

Čia dar gali būti atskirai pažymė-
ta tame pačiame gylyje, kv. D₁-8, su-
rasta puodo šukė, kuri petelių srityje
puošta įmuštų taškučių eilėmis, iš-
dėstytomis kiek įkypai.

Tai ir būtų visa pagrindinė kera-
mika, priklausanti senosios pilies lai-
kotarpui. Ji žiesta iš geros molio
masės, labai įvairiai ornamentuota.
Nors turime reikalą išimtinai su puo-
dynių formos indais, tačiau jų profili-
avime matome nemaža skirtybių.
Visi puodai pasižymi grakščiomis
proporcijomis ir išbaigtomis formomis.
To įvairumo nematysime vėly-
vesnio laikotarpio puoduose, nors jų
buvo rasta žymiai daugiau.

10. Varpsteliai (1—4 ir 7) ir molio cilindrai „soplos“
(5, 6 ir 8, 9)

Be keramikos, senosios pilies egzistavimo laikotarpiui skirtini dar ir kai kurie kiti, tiesa, labai negausūs radiniai. Pietinėje aikštelės dalyje, I plose, 85—90 cm gylyje²⁴, rasti du

²⁴ Kv. H-15 ir C-13.

moliniai 6,5—7 cm ilgio, 4,5—5 cm skersmens su 2,5 cm skylute viduryje *cilindrai*, vadinamosios „soplos“ (pav. 10 : 5—9).

Norisi manyti, kad kaip tik šioje aikštelės dalyje kadaise stovėjusi speciali krosnis geležiai lydyti. Šią

mintį patvirtintų ne tik surastos „soplos“, kuriomis paprastai būdavo užbaigiami pučiamieji vamzdžiai, išstomi į krosnis, bet dar ir toji aplinkybė, jog 65—85 cm gylyje²⁵ buvo atidengtas labai kieto perdegusio molio plotas ir be jokios tvarkos išsisklaidė didoki (20×30 , 25×27 , 20×25 , 15×20 cm ir pan.) akmenys. Tiesa, vienas tokis cilindras — „sopla“ buvo rastas viršutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte, greičiausiai, patekęs iš čia, tuo labiau, kad ši vieta buvo apardyta²⁶. Prielaidą, kad čia būta krosnies, remia tas faktas, jog tokios krosnys būdavo įrengiamos atvirose vietose, dažniausiai piliakalnio aikšteliés pakraštyje, kur pūsdavo stipresni vėjai²⁷. Punios piliakalnyje turime reikalą su analogiška situacija.

Toliau minėtini tokie radiniai, kaip du geležiniai *peiliukai*²⁸, trys akmeniniai *galastuvėliai*²⁹ (pav. 11 : 2, 3) bei molinis dvigubo nupiauoto kūgio *varpstelis* (pav. 10 : 1).

Atskirai minėtinės geležinės *pentinės*, surastas vakarinėje aikšteliés dalyje³⁰. Jis $14,5 \times 9,1$ cm dydžio,

²⁵ Kv. B, C, D, E-9, 10.

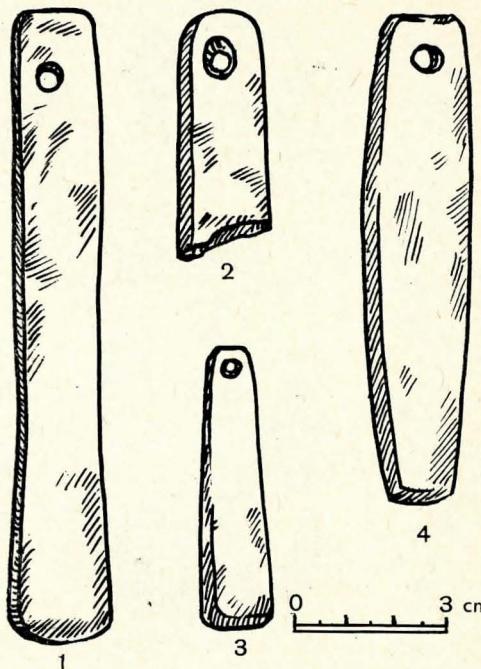
²⁶ Tai rodo ir toks faktas, jog čia pat viršuje buvo aptikta ir plytgalių fragmentų. Jų ryšio nepavyko išaiškinti, nes jie aiškiai jau nebėjo pirminėje vietoje.

²⁷ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Lietuvai IX—XII amžiais, V., 1970, p. 64.

²⁸ Rasti pietinėje aikšteliés dalyje, pl. I, kv. G-H-11—17, kur kultūrinis sluoksnis siekė 1,6 m gyly.

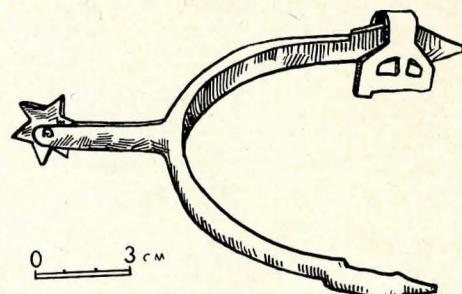
²⁹ Du jų surasti I plote drauge su minėtais peiliukais, trečias vakarinėje aikšteliés dalyje, kv. F-4, 1,83 m gylyje.

³⁰ Pentinas rastas kv. H-7, 20—40 cm gylyje, tuo po velėna, aiškiai nebe pirminėje padėtyje, lengvame perkastame smėlyje.

11. Akmeniniai galastuvėliai

tiesiu lankeliu ir tiesia šakute, į kurią išstatyta šešiakampė žvaigždutė (pav. 12). Pentinai su žvaigždute

12. Geležinis pentinas

spygliu vietoje visoje Europoje pasirodė maždaug XIII—XIV amžių ribo-

je³¹. Lietuvoje težinomi vos keli šios rūšies egzemploriai, daugiausia iš atsitiktinių radimo vietų³², tik vienas jų surastas Krūminiuose, Varėnos raj., XV a. pradžios kario kaape³³. Punioje rastasis priklauso prie pačių ankstyvųjų šios pentinų grupės egzempliorių ir turi būti datuojamas ne vėlyvesniu laikotarpiu, kaip XIV a.

4. SENOSIOS PILIES LIKIMAS

Seniausieji piliakalnyje rasti radiniai rodo, jog piliakalnis buvo įrengtas ne anksčiau, kaip XIII a. Toks vėlyvas šios vėtos panaudojimas piliakalnui įrengti iš dalies paaiskinta faktą, kodėl piliakalnui buvo išskirta tokia didelė, apie 1 ha dydžio, aikštėlė. Čia turėjusi būti įrengta pilis, čia turėjo būti pakankamai vėtos pasislėpti aplink gyvenusiems gyventojams pavojaus metu. O didžiausias pavojas tuo metu grėsė iš kryžiuočių pusės. Taigi didžiulė piliakalnio aikštėlė, tvirtas pylimas, pukki strateginiu atžvilgiu padėtis rodo, jog Punios piliakalnis buvo vienas svarbiausių punktų, išaugusių lietuvių kovų su kryžiuočiais metu. Neusklysite pasakę, kad Punios piliakalnyje XIII—XIV a. turėjusi būti nemaža pilis, valdoma vieno galingesnių to meto Lietuvos kunigaikščių.

³¹ Z. Hilczerowa, Ostrogi Polskie z X—XIII wieku, Poznań, 1956, p. 63—69. Autorė šiuos pentinus skiria III grupei.

³² Lietvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai, kn. II, V., 1966, pav. 258, 261.

³³ R. Волкайте-Куликаускене, Грунтовой могильник в Круминяй,— Археологические открытия 1969 года, М., 1970, стр. 323—324.

Kuris Lietuvos kunigaikščių įsirengė pilį Punios piliakalnyje, archeologams sunku atsakyti. Bet kadaangi tradicija tapo Punios piliakalni identifikuoti su raštyniuose šaltiniuose minimais Pilénais, kurių valdovas yra buvęs Margeris³⁴, bent trumpai tenka paliesti šį klausimą.

Štai ką mes žinome iš raštynių šaltinių apie pilėniečių didvyrišką kovą ir šios pilies kunigaikščio Margerio tragediją, įvykusią 1336 metais. Néra reikalo plačiau sustoti ties vienais raštytiniais šaltiniais, ką yra padaręs R. Varakauskas savo tyrinėjimuose³⁵. Norisi tik paminėti, kad bene plačiausiai apie ši įvykių kalbama Vygando Marburgiečio kronikoje, parašytoje praėjus apie 60—70 metų po šio įvykio. Pats kronikos originalas neišliko, bet yra keli, tieša, ne visai sutampantys, lotyniški vertimai. Istorikai daugiausia remiasi XVI a. Dancigo kronikininku K. Šiucu, kuris, kaip matyti iš įvykių aprašymo, naudojosi tuomet dar nedingusiu Vygando Marburgiečio kronikos originalu. „Magistras tarësi daryti žygį į Lietuvą su visa savo pagalbininkų galia. Vasario 25 dieną jie apgulé Pilénų pilį, ją kelias dienias iš eilės puldami. Lietuviai gynësi vyriškai. Buvo joje 4000 apsinginklavusių vyrų. Jie buvo subégę į gerą apsaugą iš visos apylinkės kaimų su šeimomis, galvijais ir visu tur-

³⁴ Pažymétina, jog Margerio vardas šaltiniuose yra užrašytas įvairiai. Nevienodai jis rašomas ir literatūroje. Ypač paplitęs sutrumpinimas — Margis. Pvz., Punios piliakalnis daugiausia yra žinomas Margio kalno vardu.

³⁵ R. Varakauskas, Pilénų gynimas, V., 1960, p. 12—20; Didvyriškieji Pilénai, V., 1969, p. 6—7.

tu ir gėrybėmis, kai tik išgirdo atvykus riterius. Riterių pulkas buvo ištroškės jų lobio ir visokeriopai stengési įkopti į pilį. O lietuviai pasiryžo bet kam, tik neatiduoti pilies ir nepakliūti į priešo nagus, ypačiai dėl krikščionių tikėjimo, kuriuo taip baisėjos, jog veikiau norėjo mirti. Ši kartą jie visiškai nežmonišku būdu tai įrodė ir įvykdė". Toliau rašoma, kad pilies gynėjai, pamatę, jog negalės atsilaikyti, ryžosi patys palaidoti save ir savo turtus ugnje, kad tik nereikėtų pasiduoti priešui. Jie viską sudegino, o patys išsižudė. Ilgiausiai kovėsi pilies kunigaikštis Margeris, nepaprastai stiprus karžygys. Tačiau, matydamas, kad ilgai priešintis negalės, „šoko į tamsų rūsi, kur buvo paslėpęs savo žmoną, ir nužudė ją vienu smūgiu. Tada persiskrodė sau pilvą ir, sukriteš šalia žmonos, nelaimingai mirė. Tvirtovė buvo sudeginta"³⁶.

Ką gi mums šiuo klausimu duoda archeologiniai tyrinėjimai? Kaip matėme, senosios pilies liekanos negausios. Mažiausiai jos apčiuopiamos aikštéléje. Kiek žymesni likučiai yra konstatuoti pietinėje aikštéléje. Čia bûta pastatų, taip pat turėjusi bûti perdirlbama geležis — apie tai liudija metalų lydymo krosnies liekanos ir molio cilindrai („soplos“) nuo dumplių vamzdžių. Pavienių radinių surasta ir vakarinéje dalyje. Surastoji keramika rodo, kad pilis egzistavo XIII—XIV a. Tačiau į akis krinta įdomi aplinkybė, bûtent ta, kad beveik visai neišliko to laikotarpio kultūrinis sluoksnis. Tiesa, velyvesnių statybų (apie jas bus kalba-

ma tolesniuose darbo skyriuose) di-dele dalimi jis galėjo bûti sunaikintas, tačiau liekanų vis tiktai turėtų bûti daugiau. Todėl savaime siūlosi dvi prielaidos: arba senoji pilis egzistavo labai trumpą laiką ir dėl to nespėjo susidaryti žymesnis kultūrinis sluoksnis, arba pilis buvo slėptuvinio pobūdžio ir naudota tik pavojaus metu, kada į ją subégdavo apylinkių gyventojai. Antroji prielaida gali bûti paremta keliais motyvais. Visų pirma, reikia pažymeti didele piliakalnio aikštélę. Apskritai, Punios piliakalnis yra vienas didžiausiu Lietuvoje. Tyrinėjimai, be to, parodė, jog mažiausiai ketvirtadalis aikštélé s yra nuvirtęs su šlaitu žemyn. Pavojaus metu čia galėjo sustilpti didelis žmonių skaičius. Bandemosios perkasos piliakalnio aplinkoje (ypač rytinėje dalyje už pylimo ir griovio) parodė, kad apylinkės buvo tirštai apgyventos, ir bûtent čia, piliakalnyje, gyventojai ieškojo apsaugos nuo priešo. Antra vertus, piliakalniai-sléptuvės paprastai nepasižymi radinių gausumu. Tai kaip tik bûdinga Punios piliakalnio pačiam žemiausiam kultūrinio sluoksnio horizontui. Didžiausią šio laikotarpio aikštéléje surastą radinių dalį sudaro keramika. Ir tai suprantama. Pavojaus metu pirmiausia bûtina pasimitti maisto. Todėl neatsitiktinai piliakalniuose-sléptuvėse pagrindinis radinys yra puodų šukės.

Tačiau kokio pobūdžio bebûtų senoji Punios pilis, jos bûta labai stiprios. Iškalbingiausiai apie tai liudija tyrinėtas pylimas, jo aukštis ir savigi įtvirtinimai. Kaip parodė tyrinėjimai, jie degė net kelis kartus. Tokie

◆ ◆
³⁶ LIŠ, V., 1955, I, p. 76.

didžiuliai pylimo įtvirtinimų gaisrai, kokie yra konstatuoti tyrinėjimų metu, negali būti eilinio nelaimingo atsitikimo išdava. Tai neabejotinai priešo užpuolių padariniai.

E. Šimkūnaitė, tyrusi augalines liekanas, nustatė, jog būta dviejų dideilių gaisrų, kuriuos skyrė labai trumpos laiko tarpas. Po pirmojo gaisro sudegę sutvirtinimai labai greit buvo atstatyti, bet ir jie neišvengė naujo gaisro. Kaip matėme, paskutiniai pylimo įtvirtinimai buvo įrengti maždaug 1315—1322 m. laikotarpiu, bet ir jie buvo sunaikinti gaisro. Vadinasi, Punioje įrengta ir kryžiuočių sunaikinta pilis chronologiškai visiškai gali sutapti su pileniečių didvyrišku pasipriešinimu ir tragisku jų žuvimui. Atitinka ir kai kurie pilies įrengimo duomenys. Tai, visų pirma, jos įtvirtinimai, pagaliau didžiulė pilies teritorija, galėjusi sutalpinti didelį subėgusiuju skaičių.

Todėl Punios piliakalnio tyrinėjimai, nors ir neleidžia be išlygų tapa-

tinti šią vietovę su rašytiniu šaltiniu Pilėnais, bent iš dalies koreguoja istorikų teiginius, jog kryžiuočių puolimai šia kryptimi XIV a. pradžioje nebuvo vykdomi. Nekyla abejonių, kad Punios pilis buvusi įrengta, kovojant su kryžiuočių agresija, nes tik iš jų tuo metu lietuviams grésé pavojus.

Neabejotinai Punia rašytiniuose šaltiniuose minima 1382 m. Iš to paties Vygando Marburgiečio kronikos sužinome, kad tais metais i Lietuvą įsibrovė trys kryžiuočių kariuomenės, kurių viena patraukė į Birštoną, antroji į Punios žemę (in terra Punow), o trečioji — į Alytų. Kryžiuočiai niokojo kraštą devynias dienas ir grįžo į Prūsiją „su nesuskaitomu grobiu“³⁷. Greičiausiai, tuo metu galutinai buvo sunaikinti Punios piliakalnio įtvirtinimai. Reikia manyti, kad su šia data baigiasi ir senosios pilies istorija.

◆ ◆ ◆
³⁷ LIŠ, I, p. 76.

III. KARALIŠKOJO DVARO LIEKANOS

Kryžiuočiams sunaikinus senąją pilį, Punios piliakalnis nustojo vaidinės bet kurį kiek žymesnį vaidmenį, tuo labiau, kad XIV a. pabaigoje — XV a. pradžioje, išradus šaunamąjį ginklą, piliakalniai neteko savo ankstesnės reikšmės. Tačiau Punios piliakalnio istorija tuo nesibaigia. Nepaprastai graži, be to, pukii strateginiu atžvilgiu vieta negalėjo likti nepastebėta to meto feodalų. XVI a. Punia tampa karališkuoju dvaru. Tam būta ir kitų priežasčių.

Jau sakėme, kad rytinėje Punios piliakalnio dalyje, už griovio ir pylimo, archeologinių kasinėjimų metu buvo konstatuota didelė gyvenvietė, kurios užuomazgą reikia siedinti su piliakalnio įrengimo pradžia. Kada ši gyvenvietė peraugo į miesteli, sunku tiksliai nusakyti. A. Miškinis¹ nurodo, jog Punios gyvenvietė pirmą kartą miesteliu pavadinta 1387 metais Jogailos dovanojimo akte Skirgailai. Punia minima ir „Rusų miestų sąraše“, datuojamame XIV a. pabaiga. Tarp visos eilės rusiškų miestų tame sąraše yra išvardyti keiliolika lietuviškų miestelių, jų tarpe

¹ Algimantas Miškinis, Punia vakar ir šian-dien, — Statyba ir architektūra, 1971, I, p. 23—24.

² V. Pašuta, Lietuvos valstybės susidary-mas, V., 1971, p. 36.

Punia². Stanislavas Aleksandrovičius³ Punios miestelio atsiradimo da-tą nurodo prieš 1430 metus. Jis remiasi Simano Daukanto archyve esančiomis Lietuvos miestų privile-gijomis, konkrečiai Stanislavo Au-gusto Punios miestui išduota privile-gija, kurioje išvardijamos visos ankstesnės privilegijos. Čia pabrė-ziamą, kad Punios miestelėnams jos buvo suteiktos jau valdant Vytautui ir Žygimantui⁴. Vadinas, jau tuo metu Punia turėjusi būti miestelis.

Nežiūrint kai kurių nuomonų skir-tumo dėl miestelio įsikūrimo datos, néra abejonių, jog XV a. pradžioje Punios gyvenvietė jau buvo vir-tusi miesteliu. Taigi ją turėtume skirti prie tų seniausių miestelių, kurie paprastai augdavo šalia stam-bių feodalų pilii. Anot S. Aleksandrovicius, tokie miesteliai atsirasda-vę tose vietose, kurios dažniau nu-kentėdavo nuo įvairių karo audrų. Svarbiausias jų atsiradimo veiksny buvo saugumo sumetimai⁵. Pavojų metu gyventojai galėjo pasislėpti pilyje. Tačiau buvo svarbūs ir kitie

³ Stanisław Aleksandrowicz, Geneza i roz-wój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w., — Acta Baltico-Slavica, t. VII. Białystok, 1970, p. 67.

⁴ LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas, SD 69, p. 11.

⁵ Stanislaw Aleksandrowicz, Geneza, p. 52.

faktoriai: čia turėjo būti ūkinis ir administracinis valsčiaus centras su turgumi, karčemomis, o visa tai savo keliu sudarė geras sąlygas miesteliui plėstis ir augti⁶. Ne mažiau svarbūs buvo ir susisiekimo kelai, kurie jungė vietovę su tuo metu buvusiais stambiais centralis. Su susisiekimo kelais yra susiję įvairūs minėti aptarnavimai (aprūpinimas nakvynė, maitinimasis, amatininkų aptarnavimas ir kt.)⁷.

Čia labai anksti buvo pastatyta bažnyčia (apie 1425 metus), kuri savo metu taip pat buvo vienas svarbesnių faktorių miesteliams kurtis.

Punios gyvenvietė pradžioje plėtėsi palei kelią iš pilies. Kiek atokiau nuo pilies, prie šio kelio atsišakojimo į Kauną ir Merkinę, patogiausioje prekybiniu atžvilgiu vietoje, įsikūrė miesto centras su turguo aikštė⁸. Lietuvos metrikoje 1449 m. data minimas Punios valsčius⁹. Toje pačioje metrikoje Kazimiero Jogailaičio valdymo metais (1447—1492) nurodomos pajamos iš čia esančių karčemų bent keliose vietose¹⁰. Vienur kalbama apie karčemas Punios valsčiuje, kitur — tiesiog Punioje. Karčemos tegalejo būti tik miesteliuose, todėl nekyla jokių abejonių, kad XV a. viduryje Punia buvo didokas miestelis, kuris formavosi XV a. pirmojoje pusėje, o gal net anksčiau.

⁶ Ten pat, p. 56.

⁷ Ten pat, p. 53.

⁸ A. Miškinis, Punia..., p. 23.

⁹ Литовская метрика, отдел первый, часть первая, том первый, С.-Петербург, 1910, стр. 116.

¹⁰ Ten pat, p. 186, 187, 191, 196, 247, 248, 249, 252, 263, 283, 315 ir kt.

Nors XIV a. pabaigoje piliakalnis prarado gynybines savo funkcijas, judrus gyvenimas, greičiausiai, jaime nutrūko neilgam. Tai matyti iš gana intensyvaus kultūrinio sluoksnio, aptikto pietinėje aikštélés dalyje, susidariusio daugiausia XV ir XVI amžiuose.

1. KULTŪRINIO SLUOKSNIO CHARAKTERISTIKA

Pietinėje aikštélés dalyje buvo tirti du plotai¹¹. Apžiūrėjus tyrinéjimams vietą, nuvirtusiame šlaite matėsi susidarę sluoksniai. Aiškiai išsiskyré kultūrinis sluoksnis, kai kur siekės iki 1,4 m storio. Prieš pradedant šios aikštélés dalies tyrinéjimus, buvo palygintas nugriuvęs šlaitas ir tuo pačiu gautas kultūrinio sluoksnio skersinis piūvis.

Tuo po veléna éjo 20—30 cm pūrių žemės sluoksnis, iš kurio tiesiog virto gausios puodų šukės. Žemiau éjo nevienodo storio kientesnės žemės

¹¹ Plotas I apémė apie 180 m². Jis užmautotas 18 m ilgio rytų—vakarų kryptimi ir žymimas skaitmenų numeracija, o šiaurės—pietų kryptimi, 10 m pločiu,— raidine numeracija. Tuo būdu tiriamasis plotas suskirstytas kvadratais kas 1 metras. Tačiau jo plotis ne visur buvo vienodas dėl griūvančio pietinio aikštélés pakraščio. Be to, kasantis gilyn, tiriamasis plotas pietinėje dalyje didéjo, nes šlaitas virto ne stačiu kampu, o kai kur tiesiog nuožulniais laiptais.

II plotas buvo atmatuotas 70 m nuotoliu nuo pylimo ir 12,5 m atstumu į vakarus nuo I ploto pačiame pietiniame aikštélés pakraštyje. Pradžioje jis teturéjo tik 30 m², tačiau, įsikasus iki 60 cm gylio, buvo padidintas rytų ir šiaurės kryptimi iki 85 m². Šiaurės—pietų kryptimi, sužymetas raidine numeracija, jis buvo 10 m ilgio, ir rytų—vakarų kryptimi, sužymetas skaičiais, turėjo 8,5 m plotį.

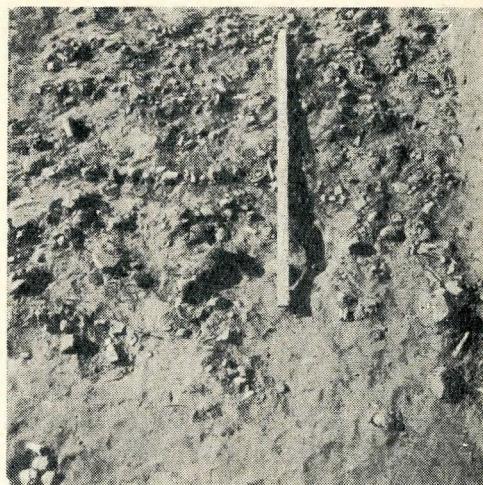
ir kiek šviesesnis sluoksnis, kai kur siekiantis iki 60 cm storio. Jį sudarė molinga su angliukų priemaiša žemė. Po šiuo sluoksniu éjo juodos žemés iki 20 cm storio sluoksnis, susidaręs virš nejudintos žemés — ryškaus šviesaus smélio.

Jau iš pirmojo aikštélés apžiūréjimo buvo aišku, kad kalnas daugiausia yra susidaręs iš puraus lengvo smélio, o tuo ir galima paaiškinti nuolatinį šlaitų griuvimą.

Pradéjus tirti I plotą, viršutinis 30 cm storio žemés sluoksnis buvo nuimamas drąsiai, nes piliakalnis ilgą laiką buvo ariamas ir, suprantama, jo paviršius visai suardytas. Kadangi kultūrinio sluoksnio sandara daugmaž jau buvo žinoma, ypač atsargiai pradéta dirbt, priartéjus prie kultūrinio sluoksnio, kuriame matési daug puodų šukų. Ir iš tiesų, 30—35 cm gylyje pradéjo dengtis puri juoda žemé, su organinių medžiagų pūvésiais, kurioje buvo gausu puodų šukų, stambių gyvulių kaulų fragmentų, žuvų žvynų ir nedidelių smulkiai 5×10 , 5×5 , 5×3 , 2×3 cm ir pan. dydžio akmennukų (pav. 13). Šitokios sandaros kultūrinis sluoksnis éjo iki 60—65 cm gylio. Apie puodų šukų gausumą galima spręsti vien iš to, jog, baigus tirti šį plotą ir pasvérus tame surastas šukes, jų svoris sieké apie 1 toną. Ir didžiausia jų dalis surasta sluoksnyje iki 65 cm gylio.

Žemesnis šio kultūrinio sluoksnio horizontas, éjęs nuo 65 cm iki 85—90 cm nuo žemés paviršiaus, jau nebe toks intensyvus, nors tame rasta tokiai pat puodų šukiai bei pavienių radinių, tik jau žymiai mažiau.

90—110 cm gilumoje kultūrinis sluoksnis I plote kai kur jau visai pa-

13. Bendras kultūrinio sluoksnio vaizdas pietinéje aikštélés dalyje, pl. I

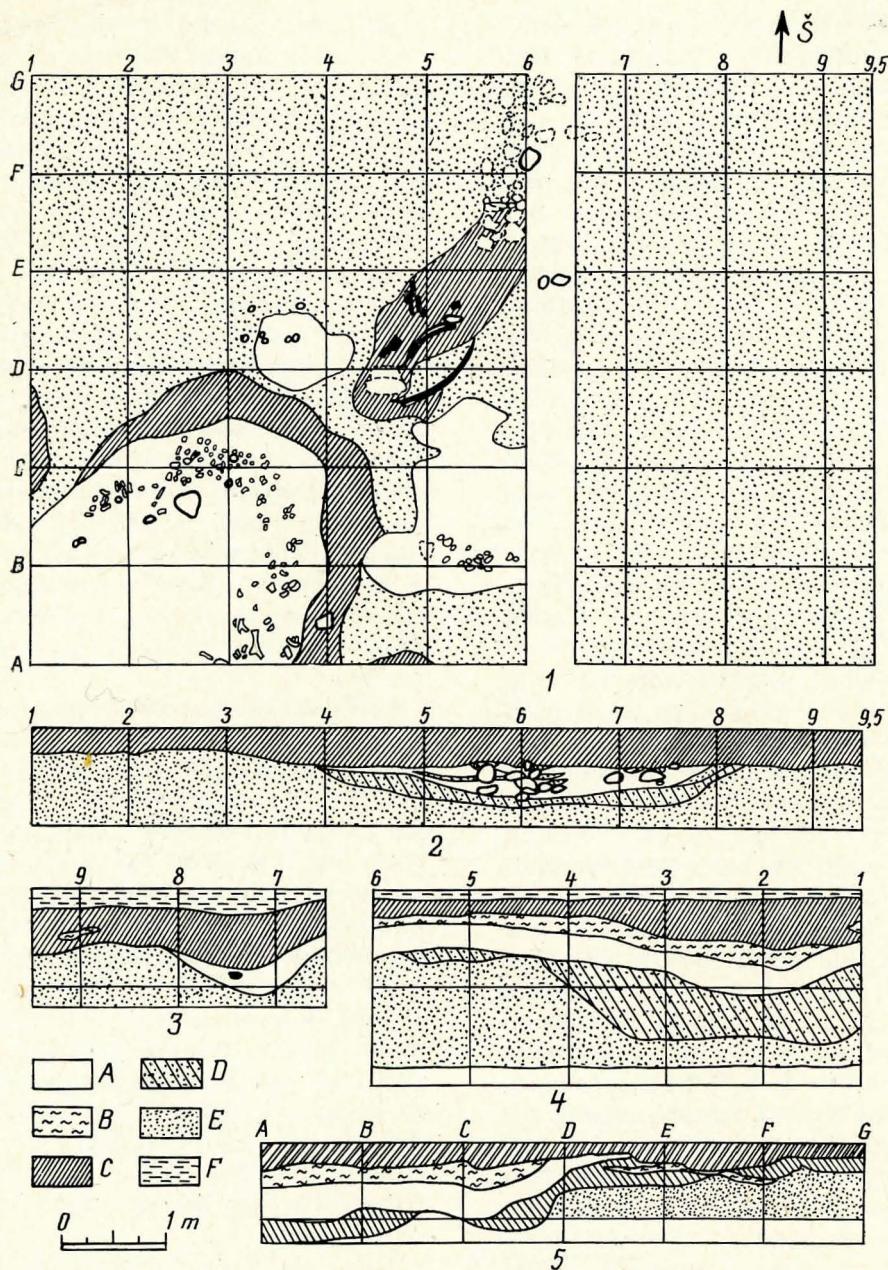
sibaigé ir išryškéjo šviesus nejudintas smélis. Kiek žymesnis jis dar buvo tik pietvakariame kampe susidariusiame kyšulyje ir rytinéje tiriamojos ploto dalyje, kur jis vietomis¹² sieké net iki 1,6 m gylio.

Kultūrinio sluoksnio sandara II plote¹³ yra truputį kitokia, todél ją tenka aptarti atskirai. Tiesa, viršutinis žemés sluoksnis iki 40 cm gylio ir čia buvo labai sumaišytas. Jame buvo suverstos kažkokiu griovenų liekanos, akmenys, puodų šukés bei gyvulių kaulai. Tačiau po šiuo suardytu sluoksniu kaip tik tame plote buvo aptikta neaiškios pas skirties pastatų liekanų, išryškéjusių gana didelių duobių, prisotintų kultūriniu sluoksniu, pavidalu (pav. 14:1).

¹² Pav. kv. C, H-11—17.

¹³ Dienoraštyje jis vadinas III plotu, o II plotu vadinas tirtas plotas vakarinéje aikštélés dalyje.

14. Pietinėje aikštelės dalyje, pl. II, aptiktos tamsios žemės dėmės (1) ir jų piūviai:

šiaurinis (2), pietinis (3, 4) ir vakarinis (5). A — juoda riebi žemė, B — molis, C — pilka žemė su smėliu, E — smėlis, F — veléna

Duobės išsiskyrė tamsesnės žemės spalvos dėmėmis. Viena tokia dėmė atsidengė kv. E, F, G-5, 6, 7, kuri skyrėsi iš geltono smėlio pilkšva spalva. Be to, joje jau 45—50 cm gylyje pradėjo ryškėti akmenų grindinys, éjęs šiaurės—pietų kryptimi, bemaž 2 m ilgio ir 40—50 cm pločio. Grindinį sudarė įvairaus dydžio akmenys ($40 \times 30 \times 25$, $15 \times 12 \times 8$, $18 \times 16 \times 6$, $16 \times 10 \times 5$, $5 \times 4 \times 3$ cm), kurių išsidėstymė nepastebėta jokios sistemos. Jie buvo sumesti tiesiog vienas ant kito. Jei kv. E-5 jie gulėjo gana glaudžiai vienas prie kito, tai kv. F-6 buvo tiesiog suversti. Akmenys gulėjo nevienodame gylyje. Bendra tarp šių akmenų yra nebent tai, kad jie vienas prie kito gulėjo kažkokioje įduboje, kuri ypač ryški skersiniam piūvyje, padarytame per kv. G rytu—vakarų kryptimi (pav. 14 : 2). Duobės būta plokščios ir negiliros, bet gana plačios. Ji apémė visus 4, 5, 6, 7 kvadratus. Jos gylis nuo žemės paviršiaus — apie 60—70 cm. Sluoksnis tarp 40 ir 60 cm pats tamsiausias, ir kaip tik tame koncentravosi minėti akmenys. Šiame sluoksnuje akmenų grindinys žymiai prasiplėtęs tiek i ilgi, tiek i plotį. Dabar jis jau turėjo 3, 4 m ilgio ir apie 2 m pločio, tačiau nebeturėjo to tamprumo, kuris buvo pastebėtas aukščiau (kv. E, F-5, 6). Įdomu pažymeti, kad tarp tų akmenų, visoje minėtoje duobėje, kuri neturėjo apibrėžtų formų, buvo pastebėta kažkokiu tarsi plūkto molio plotelių. Tieki akmenys, tiek molio ploteliai buvo randami įvairose vietose ir nevienodame gylyje. Pavienių akmenų aptikta dar 80 cm gylyje, pačiame duobės dugne.

Be šios ryškesnės ir didesnės pilkšvos žemės dėmės, pietinėje tiriamojo ploto dalyje atsidengė dar mažesnės tokios pat žemės spalvos dėmės su degésiais, akmenimis bei pavienėmis šukėmis. Viena tokia ovalinės formos dėmė atsidengė kv. C, D, E-4, 5 ir siekėsi su mūsu jau aptarta duobe, pripildyta akmenų. Tikriausiai ji turėjo su pirmąja betarpišką ryši, nes joje vėl rasta pavienių akmenų. Kita tokios pat pilkšvos žemės dėmė pastebėta kv. D-3, 4 riboje. Jau 40 cm gylyje toje vietoje buvo atidengta akmenų krūvelė, kurią nuėmus, atsidengė degésių likučiai, pavieniai angliukai, puodų šukės bei gyvulių kaulai. 60 cm gylyje dėmė buvo apie 1 m diametro. Kasant gilyn, dėmė mažėjo, žemė darėsi šviesesnė ir 95 cm gylyje prieita prie natūralaus smėlio.

Pati ryškiausia ir turtingiausia radinginių buvo dėmė, išryškėjusi tamsia žemės spalva pačiame pietvakariniaiame tyrinėto ploto kampe¹⁴. Būtent jos pakraščiai buvo pastebėti 40 cm gylyje (kv. C, D). 60 cm gylyje ji išgyja aiškiai apibrėžtas formas. Ši ryškiausia ir bene didžiausia dėmė pilna riebios, juosvos žemės, o jos pakraščius juosia ryški degésių juosta. Ji eina iš vakarų šiaurės rytu kryptimi, o paskui rytiniam kampe straigiai pasisuka pietų link, apibrėždaama dėmės kontūrus. Jos skersmuo siekia apie 3 m. Tačiau ji buvusi didesnė, nes pietinėje ir vakarinėje dalyse dar liko iki galo neatideng'a (pav. 14 : 1).

Padarytas skersinis piūvis šiaurės—pietų kryptimi leido išryškinti jos

◆ ◆
¹⁴ Kv. ABC-1, 2, 3.

formą, dydį bei sandarą. Apskritai, čia turime reikalą su plokščiadugne duobe; ji baigési 1,4 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Savo eksploatacijos metu ji nebuvasi tokia gili, nes, kaip jau buvo sakyta, pilia-kalnio aikštelės terenas aiškiai žemėjo pietų kryptimi ir tik daug vėliau, ruošiant joje dvaro rūmų statinius, o gal net dar vėliau, pavertus piliakalnio aikštelę ariamu lauku, jos paviršius buvo daugiau ar mažiau išlygintas. Skirtingi žemės sluoksniai piūvyste parodė, kaip susidarė ir užsipildė ši duobė (pav. 14 : 3). Jos pagrindą sudarė tamsesnės pilkšvos žemės 20—40 cm storio sluoksnis. Viršum jo éjo tamsios, juodos žemės sluoksnis, daug storesnis už apatinį. Pačiamė duobės dugne jo storis siekė apie 40 cm, o pakraščiuose platėjo. Tame sluoksnyje ir buvo surasta daugiausia gyvulių kaulų, taip pat ir kiti svarbiausi radiniai. Gausiausia buvo puodų šukiai¹⁵.

Viršuje ši sluoksnį dengė riebaus tarsi suplūkto molio sluoksnis, kurio storis siekė iki 30 cm. Vidutinis jo storis yra buvęs apie 20 cm. Tiriant šią duobę, molio sluoksnis buvo nūimamas ir jo plotas palaipsniui mažėjo.

Ypač gerai šie sluoksniai išryškėjo vakarinéje tiriamojo ploto sienoje, kv. A, B, C, D (pav. 14 : 4). Šis vakarinės sienos piūvis, be to, dar rodo, jog duobės būta didesnės ir ji paéjusi po vakarine neatidengta puse.

Ši molio sluoksnį dengė jau aria-ma permaišyta žemė.

¹⁵ Visame tiriamajame II plote buvo surasta 1500 šukiai, pagrindinė jų dalis koncentravosi kaip tik šioje duobėje.

Sprendžiant iš duobės formos, dydžio, atskirų joje susidariusių sluoksniių, atrodo, nesuklysimė manydami, jog čia būta kažkokio pastato. Prie-laida, kad čia būta ūkinės duobės, negali būti priimtina jau vien dėl duobės dydžio ir joje išryškėjusių sluoksniių. Statinys sudegė, apie tai liudija gausūs šiaurinėje ir šiaurės rytų dalyje atsidengę degėsiai. Plūktoto molio sluoksnis atsirado, gal būt, jį atstatant, o gal išlyginant jau aplieistą ir nenaudojamą teritoriją.

Labai įdomu pabréžti tą faktą, jog bemaž pačiame duobės dugne aptiktas taip pat gana žymus plūkto molio plotas. Po juo buvusi dar maišyta juosva žemė, kurioje matési degėsiai, o šukiai buvo aptinkama jau labai retai. Kaip jau sakyta, 1,35 m gylyje duobė baigési ir 1,4 m gylyje prieita prie natūralaus smėlio.

Tiriant ką tik aprašytą duobę, drauge buvo dengiamas visas pietiniis tiriamojo ploto pakraštys. Žemė čia visur buvo maišyta. Gelsvą natūralų smėli keitė pilkšva, kartais juoda žemė, kurioje buvo randama šukiai ir kaulų. Ir štai kv. A, B, C-4, 5, 6, 80 cm gylyje, išryškėjo kontūrai dar vienos duobės, kuri buvusi 1,85 m pločio rytų—vakarų kryptimi ir 2 m ilgio šiaurės—pietų kryptimi. Skutant žemes duobės kontūrų ribose, buvo atidengti keli didokai šukiai lizdai, kuriuos sudarė puodų dugnų fragmentai, pakraščiai, šonai ir kt.¹⁶ Šukės buvo randomos visą laiką, kol buvo skutama juoda riebi žemė.

¹⁶ Daugiausia šukiai surasta kv. B-4, B-5, A-5. Šukės visiškai analogiškos rastosioms di-džiojoje duobėje.

1,25 m gylyje nuo žemės paviršiaus vėl prieita prie natūralaus smėlio.

Kontrolinėje juostoje, éjusioje šiaurės—pietų kryptimi, taip pat pietinėje tiriamojo ploto sienoje buvo matyti, kad čia būta žymiai mažesnės duobės, negu aukščiau aprašytoji, bet labai analogiškos sandaros, gal būt, ir analogiškos paskirties.

Gausiai kultūrinio sluoksnio liekanų aptikta ir vakarinéje aikštélés dalyje tirtame plote. Čia išsiskyrė du kultūrinio sluoksnio horizontai, kurių apatinis susidaręs vienu metu su apartuoju kultūriniu sluoksniu pietinėje aikštélés dalyje. Ryškiausias jis vakarinéje tarto ploto dalyje, kur vietomis siekia net 2,2—2,4 m gyly. Rytinėje tiriamojo ploto dalyje kultūrinis sluoksnis pasibaigia žymiai aukščiau — 1,5—1,6 m gilumoje. Ri-
ba tarp viršutinio ir žemutinio sluoksninių nustatyti sunku, nes apatinis kultūrinio sluoksnio horizontas labai permaišytas velyvesnių statybų. Pagrindinis kriterijus čia yra keramika, kuri ryškiai skiriasi nuo viršutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte randamos keramikos. Žemutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte vyrauja keramika, kuri tiek forma, tiek ornamentu analogiška pietinėje aikštélés dalyje tirtuose plotuose rastajai keramikai. Vakarinéje aikštélés dalyje neglazūruotų puodų šukės, puoštos įkypai išdėstytais lapeliais petelių sriityje bei banguotiniu raštu, gausiai pradėjo rodytis 1,2—1,4 m gylyje ir vyravo iki 1,5—1,8 m gylio. Viršutiniams kultūrinio sluoksnio horizontui tokia keramika visai nebūdinga. Jame aptikta tik atskirų šios keramikos šukių, patekusių iš žemesnio kul-

tūrinio sluoksnio horizonto — buvusių perkasimų rezultatas.

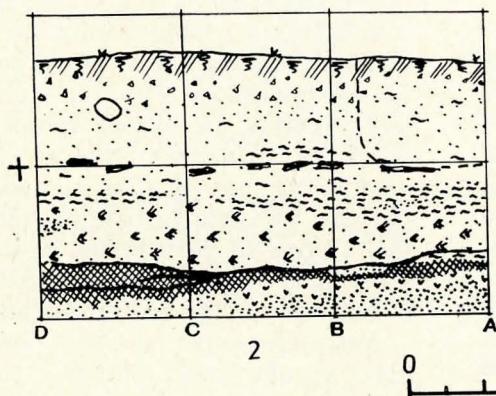
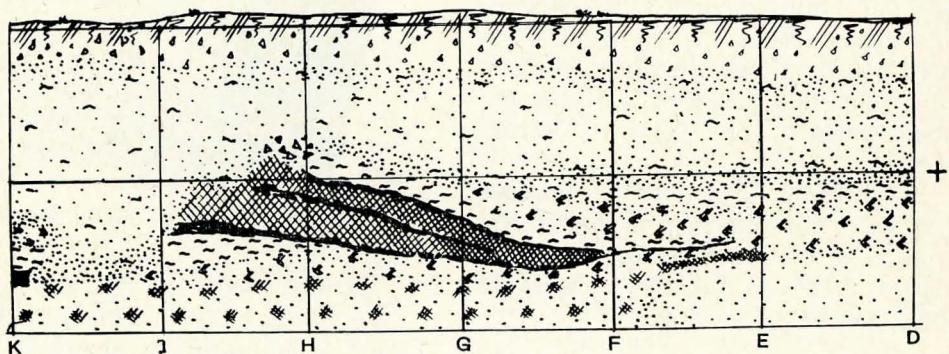
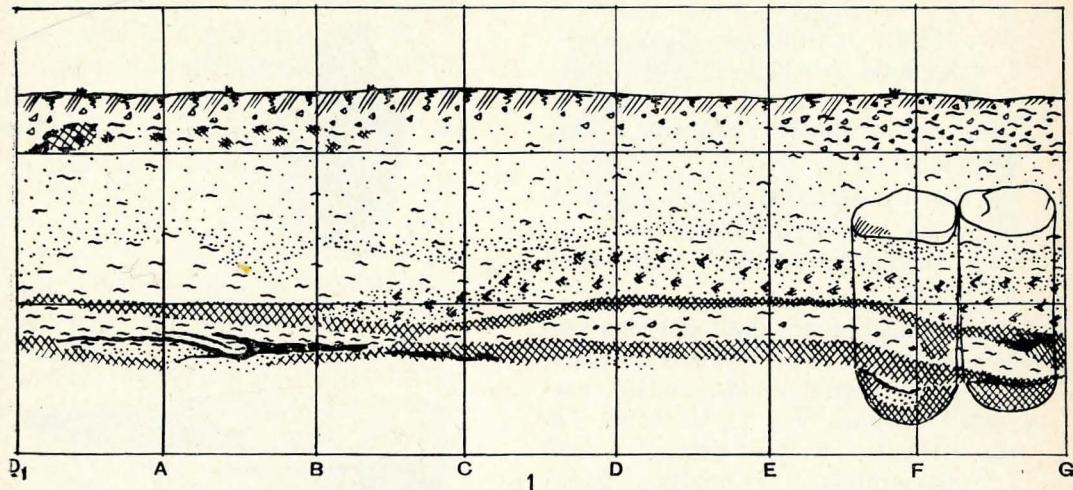
Žemutinį kultūrinio sluoksnio horizontą sudarė molinga su smėlio bei degesių priemaiša žemė. Tur būt, jam tenka priskirti 1,2 m gylyje, tiriamojo ploto pietinėje dalyje, atidengtus labai sunykusių plonų lentų likučius¹⁷. Lentos gulėjo rytų—vakarų kryptimi. Po jomis su degésiais permaišyta žemė. Kiek mažiau degesių rasta 1,4—1,6 m gylyje. Jie labai ryškūs skersiniuose piūviuose. Pavyzdžiui, degesių ruoželiai labai ryškūs net kontrolinėje juostoje, éjusioje šiaurės—pietų kryptimi per visą tiriamą plotą (pav. 15 : 1). Degesių juosta žymi ir kai kuriose tiriamojo ploto sienose (pav. 15 : 2). Tai liekanos didžiulio gaisro, sunaikinusio čia kadaise pačiame vakarinės aikštélés gale stovėjusius dvaro rūmus.

Apie buvusius dvaro rūmus liudija atidengtos dvi pamatinės mūro sienos. Jos atidengtos 1—1,2 m gylyje ir neabejotinai priklauso žemesniajam kultūrinio sluoksnio horizontui¹⁸. Nuotolis tarp abiejų sienų 6,2 m. Sienos masyvios (pav. 25). Jų plotis 1,75—1,85 m. Nors jų paviršius apardytas, pamatinės sienos turėjo daugiau kaip 1 m aukščio. Jos baigiasi apie 2,2—2,4 m gylyje nuo žemės paviršiaus. Pamatinės sienos éjo šiaurės—pietų kryptimi, viena jų išlikusi 4 m, kita — 5,45 m ilgio. Pamatai mūryti iš stambų akmenų ir gerai išdegė ploną plytų. Vidutinis akmenų dydis: 45×28×20, 41×40×

¹⁷ Kv. C-4, 5, 6, 7 ir kv. D₁-5, 6, 7, 8.

¹⁸ Viena jų atsidengė kv. C, D, E, F, G-5, 6 ir kv. G-4, 9, kita — kv. D, E, F, G, H, J-13, 14 ir iš dalies 15-ame.

SUTARTIMIAI ŽEMKLAI

	MOLIS
	SMĖLIS
	DEGĖSIAI
	VELĖMA SU GRŪZU
	PELENAI
	PUVĖSIAI
	AMGLIAI
	PERPUVUSI ŽEMĖ

15. Vakarinėje aikštélės dalyje trito ploto piūvis šiaurės—pietų kryptimi: vakarinė (1) ir
rytinė (2) jo pusės

$\times 18$, $53 \times 35 \times 30$, $52 \times 44 \times 20$ cm ir pan. Plytų matmenys: ilgis 25,5—25 cm, plotis 12—11,5 cm, storis 5,5—5 cm. Plytos su braukomis. Rišamoji medžiaga — molis su nežymia kalkiu priemaiša.

Kokios nors plytų déjimo sistemos negalima nustatyti. Faktiškai jomis buvo užpildomi susidarę tarp akmenų tarpai.

Nekyla abejonių, kad abi šios plačios pamatų sienos, éjesios ta pačia kryptimi, buvo vienodo dydžio, vienodai mûrytos, yra vieno laiko. Taame pačiame gylje gausiau rasta anksčiau minėtos keramikos, kurią plačiau apibûdinsime sekančiame skyrelyje. Tačiau iš tų dviejų pamatinų sienų liekanų nieko konkretaus negalima pasakyti nei apie pastato paskirtį, nei apie jo charakterį.

Sprendžiant iš jų dydžio, vienodos formos ir nuotolio tarp jų, galima tik spéti, jog čia bûta padų, ant kurių remési aikštelés pakraštyje, prie pat šlaito, stovéjës bokštas.

2. RADINIAI

Jau iš bendros kultûrinio sluoksnio charakteristikos matési, kad didžiausią radinių grupę sudaro *keramika*. Né viename tyrinétu pilialkalnių nerasta tiek puodų šukių, kiek Punioje. Tačiau, nežiūrint jos gausumo, puodų bûta gana vienodus formų. Kai kuriose vietose šukës guléjo tiesiog lizdais, todél puodų forma galéjo bûti lengvai rekonstruota. Prieš apibûdinant puodų formą bei ornamentą, bûtina pažymeti, jog aptiktai išimtinai žiesta keramika, labai geros molio masés, gerai išdegta.

16. Bûdingiausios puodų formos

Ryškiai išsiskiria dvi pagrindinës keramikos formos. Pirmajai skirtini gana aukšti puodai, smarkiai profiliuoti, siauréjantys dugno link su ryškiai atlenktu i išorë vainikeliu (pav. 16 : 1). Viršutinéje dalyje jie papras-tai ornamentuoti. Vyrauja siaurų lapelių ikartos, išdéstytos aplink puodą ikypai prie kaklelio arba petelių srityje. Viršum jų arba po jais dažnai dar pastebimas banguotinis raštas, kartais su pertrükiais. Be to, kai kurie šios grupës puodai puošti dar ir horizontalių griovelii eilémis.

Antrajai grupei skirtini tiesiasieniai, pasakytume, cilindro formos puodai, puošti horizontaliais grioveliais ar jų grupémis su nežymiu snapeliu. Didelës šukës, ar net jų lizdai,

leido gerai juos rekonstruoti. Dau-giausia jie 16 cm aukščio ir 28 cm skersmens angos srityje (pav. 16 : 2). Žinoma, pasitaiko aukštesnių ir siauresnių, bet vyrauja žemi, platūs indai. Apskritai, tiek pirmos, tiek antros grupės puodai skiriasi daugiausia savo dydžiais, o formos bei ornamen-to principas lieka tas pats.

Šių dviejų formų keramikos dau-giausia rasta pietinėje aikštélés dalyje abiejuose tyrinétuose plotuose ir vakarinéje aikštélés dalyje žemutiniame kultúrinio sluoksnio horizonte. Pastarajame vyrauja pirmajai grupei skirtini smarkiai profiliuoti geros molio kokybés žiesti puodai, ornamentuoti ištirižai išdėstyti lape-lių formos įkartomis ir banguotiniu raštu. Įkartomis paprastai puodas or-namentuojamas arčiau kaklelio, petelių srityje, o pačiam profiliavime eina stambus banguotinis raštas. Siai keramikos grupei ryškiai atstovauja 1—1,2 m gylyje, šiaurés vakarinéje aikštélés dalyje, surasto puodo dide-lés dalys (dugnas, šonai, pakraštys), pagal kurias jis galéjo būti lengvai rekonstruotas. Visiškai tokio puodo pakraščiai yra surasti 1,2—1,4 m gylyje¹⁹ bei 1,4—1,6 cm gylyje²⁰. La-bai dažnai banguotinį raštą pakeičia horizontalių, negilių griovelio linijos, o neretai šie raštai komponuojami drauge.

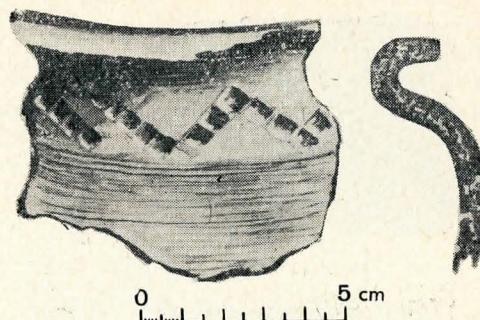
Atskirai minétinos retesnés puodų šukés. Pavyzdžiu, pietinéje aikštélés dalyje²¹ rasta šuké, priklausanti pro-filiuotam puodui, smarkiai išlenktu

¹⁹ Kv. E-11.

²⁰ Kv. A-14, H-14, J-15 ir t. t. Pastarajame gylyje kv. G-16 buvo surastas ištisas tokio šukių lizdas.

²¹ Pl. I, kv. C-3, 70—80 cm gylyje.

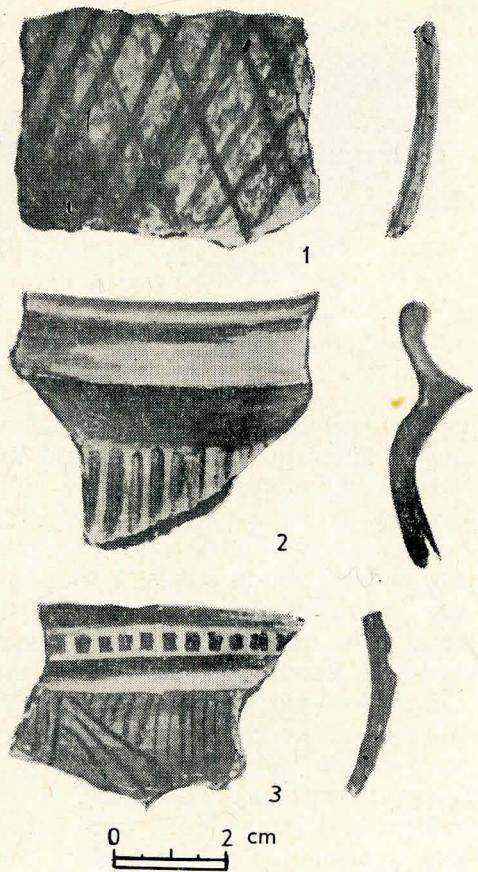

17. Retesné puodo šuké

išorén vainikéliu. Petelių srityje ji puošta specialiu štampu, iš kurio su-darytas trikampio raštas (pav. 17). Žemiau jo paviršius ornamenuotas horizontaliomis linijomis. Negalima nepaminéti puodo šukés, kurios an-gos pakraštélis puoštas tarsi virtinélio raštu. Ši šuké turėtų priklausyti pirmajai puodų grupei. Paminétina dar juodos spalvos labai geras koky-bés molio šuké, priklausiusi plonasie-niam puodui (pav. 18 : 2). Šuké pri-klauso viršutinei puodo daliai, iš jos matyti, kad puodo būta labai smar-kiai profiliuoto, aštriabriaunio. Pa-viršius puoštas nežymiais grioveliais. Analogiško puodo šuké yra surasta vakarinéje aikštélés dalyje. Bet tai daugiau išimtys.

Apskritai, puodų gausumas ir labai vienodos formos rodo, kad jie buvo gaminti masiškai čia pat Punioje gy-venuisių puodžių.

Kai dėl čia aptartos keramikos da-tavimo, tai pagrindiniai jos chrono-loginiai rémai būtų XIV a. pabaiga — XVI a. pradžia. Labai geras molis, geras išdegimas, išbaigtos for-mos rodo, kad ji buvo gaminta ižu-dusių specialistų, kuriems seniai bu-vo žinomas kojinis žiedžiamasis

18. Charakteringesnės juodos keramikos šukės

ratas. Tai patvirtina ir masinė jos gamyba bei gana vienodos formos. Datavimui didelės reikšmės turi ir ornamentas. Ypač kreipia į save dėmesį įkypai išdėstyti lapelių raštą, tokis būdingas Punios piliakalnio keramikai. Šiuo raštu puošti puodai yra randami ir kituose, bet tik vėlyvuosiouose piliakalniuose. Pavyzdžiui, analogišku raštu puoštą puodą rasta Maišiagalos piliakalnyje²².

²² 1971 m. tyrinėjimai.

Šis raštas pasirodo XIV a. puo- duose ir aptinkamas dar XVI a., tačiau labiausiai paplitęs XV amžiu- je. Iš dalies tai patvirtina tyrinėti vėlyvieji laidojimo paminklai, kuriuose rasta šiuo raštu ornamentuotos keramikos. Čia ji gali būti gana tiksliai datuojama pagal drauge surastus papuošalus. Sakysime, šis raštas labai dažnas Rumšiškių kapinyne, Kai- šiadorių raj., rastuosiouose puoduose, kurie ir savo forma labai primena Punios puodus, priskirtus pirmajai grupei²³. Pastarieji skiriasi tik savo didesniais gabaritais. Apskritai, ši puodų forma yra perimta iš XI—XIII amžių. Tada puodai daugiausia buvo puosiami banguotiniu raštu. Idomu, kad bangelės motyvai išlie- ka dar ilgą laiką. Tai matome ir Punios piliakalnio keramikoje. Atsira- dės naujas lapelio motyvas neišstumia iš karto banguotinio rašto, atvirkščiai — jie dažnai komponuoja- mi drauge (pav. 16 : 1).

Jei Rumšiškių kapinynas duoda mums ankstyviausių šiuo raštu puoš- tų keramikos pavyzdžių, tai Rikli- kuose, Anykščių raj., tyrinėtuose pil- kapiuose radome bene vėlyviausių pavyzdžių. 1969 m. čia buvo tyrinėti I m. e. tūkstantmečio antrosios pusės pilkapiai, į kuriuos vėliau buvo įkas- ti vėlesnieji kapai²⁴. Sakysime, pilka- pyje II, vėliau įkastame kape Nr. 10, buvo surastas žiestas gerai degtas puodas, petelių srityje puoštas įky- pai išdėstyti lapelių ornamentu. Jis buvo surastas drauge su geležiniu

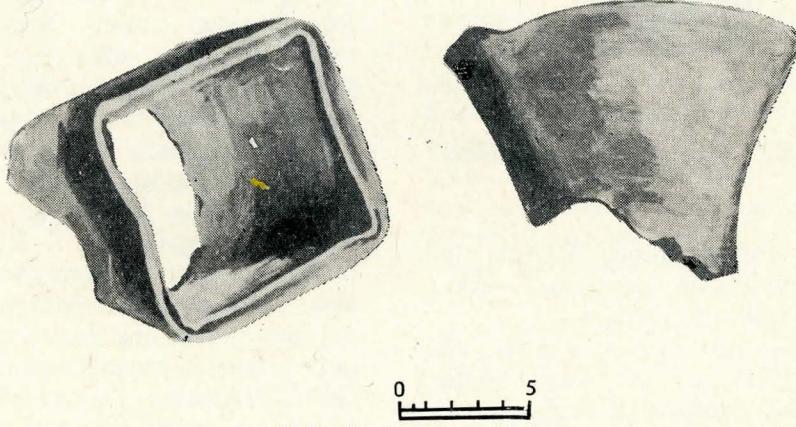
²³ V. Urbanavičius, Rumšiškėnai XIV—XVI amžiais,— Acta historica Lituanica VI, V., 1970, p. 12—13, pav. 10 : 2.

²⁴ 1969 m. kasinėjimų ataskaita, esanti IIAS Nr. 257.

pentiniu kirviu ir žalvariniu žvaigždės formos piniginės apkaustu, da tuojamu XVI amžiumi.

Iš kitų keramikos dirbinių, surastų tiek pietinėje, tiek vakarinėje aikštėlės dalyje ir priklausančiu aptartam

aukšti tušciaividuriai neglazūruoti kokliai, kurie savo forma kartais pri mena puodynės su keturkampe an ga²⁵. Tik vieną kartą šios rūšies kokliai yra surasti 40—60 cm gylyje²⁶. Daugiau šios rūšies koklių

19. Puodo formos kokliai

kultūriniam sluoksnui, minėtinis surastos kelios ir glazūruotų puodų šukės. Tai molinių keptuvėlių dalys, kaip, pavyzdžiu, rankenėlė, kojytės su išlikusiu keptuvėlės dugno fragmentu ir pan. Kai kurios šukės, atrodo, priklausė ąsočiams. Glazūra dengta tik vidinė jų pusė.

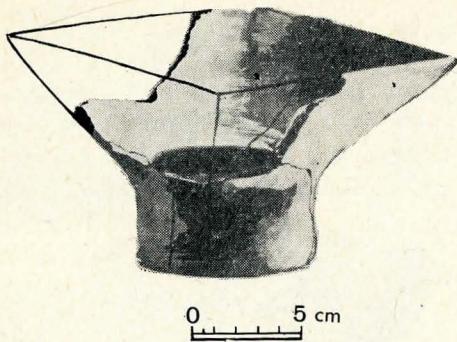
Atskirai tenka paminėti *koklius*. Pietinėje aikštėlės dalyje surastas tik vieno koklio fragmentas: jis neglazūruotas, aukštais pakraštėliais, pa puoštas augaliniu raštu. Tokių koklių fragmentų surasta ir vakarinėje aikštėlės dalyje, 1,2—1,4 m gylyje. Minėtinis kv. A-7 rastasis fragmentas, puoštas rūtų šakelės ornamentu. Ap skritai, vakarinėje aikštėlės dalyje koklių ar jų fragmentų surasta daugiau. Ypač minėtinis žemutiniam kultūrinio sluoksnio horizontui būdingi

fragmentų surasta 1 m gylyje ir dar giliau, jau baigiantis kultūriniam sluoksnui. Išskirtini du pagrindiniai šios rūšies koklių variantai: pirmieji labiausiai panašūs į siaurėjančiu dugnu indą — aukšti, keturkampe anga (pav. 19), kiti prie dugno susmaugti ir smarkiai išplatinti prie angos, kuri turi taisyklingo keturkampio formą (pav. 20). Pastarieji kokliai yra žemesni ir daug platesni angos srityje. Labai paprasta yra buvusi šių koklių gamyba. Jie buvo žiedžiami taip pat, kaip ir puodai, tik atitinkamai suformuojant norimo

²⁵ Dėl to jie kartais ir yra vadinami puodynės formos arba „vazoniniai“ kokliais.

²⁶ Kv. D-13 surastas bemaž visas koklis su smarkiai išplatinta taisyklingo keturkampio anga ir susmaugtas prie dugno. Kv. 1—21 buvo surasta koklio dalis tipingos puodynės formos, išnybtai prie angos kampais.

20. Koklis susmaugtu dugnu ir plačia keturkampe anga

dydžio ir formos angas. Kartais tie-siog matyti, kaip kampuose pirštu padaryti reikiami išlinkiai.

Tai patys ankstyvieji kokliai. Jie pasirodė XIV a., bet buvo vartojami šalia plokštinių neglazūruotų ir glazūruotų koklių dar iki pat XVIII—XIX amžių²⁷. Tai iš dalies patvirtintų ir Punios piliakalnio archeologinė medžiaga. Kai kurie šių koklių fragmentai buvo rasti drauge su XVII a. dvispalve glazūra puoštais kokliais.

Prie retesnių koklių priklauso surasta neglazūruoto koklio dalis, puošta geometriniu raštu²⁸. Kadangi tai būta gana didelio gabalo, koklis galėjo būti visiškai rekonstruotas: jį sudaro taisyklingas keturkampis, padalytas į lygias keturių dalis. Tuo būdu gauti keturi keturkampiai, kurių kiekvieno viduje pavaizduotas dar mažesnis keturkampis su spurgeliu viduryje, į kurį nuo kampų su-eina keturios briaunos. Koklio

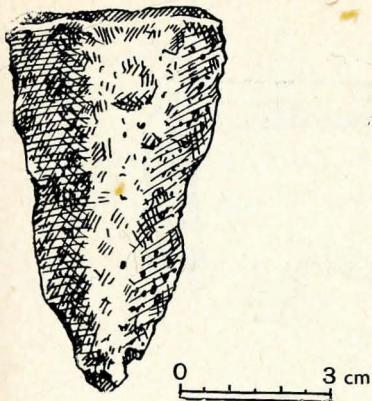
²⁷ A. Tautavičius, Vilniaus pilies kokliai (XVI—XVII a.), V., 1969, p. 3.

²⁸ Aptikta kv. 1—14, 60—80 cm gylyje.

plokštumos suskaidymas į taisyklin-gas geometrines figūras yra atliktas reljefiškai, tuo pačiu išgaunant švie-sos ir šešelių žaismą (pav. II).

Be keramikos dirbinių, šiam sluoksnui priklauso dar palyginti negau-sūs *geležiniai*, *žalvariniai* bei *kau-lo radiniai*, rasti bemaž išim-tinai pietinėje aikštėlės dalyje, I plote. Čia rasta natūralaus dydžio geležinių raktų nuo cilindrinių spynų ir jau iprastų raktų nuo duryse įtaisomų vidinių spynų. Pastarieji gana masyvūs, kartais su ornamen-tuota kilpa (pav. 22 : 7, 8). Visa tai rodo, jog cilindrinės spynos, labiausiai išplitusios XI—XIII a., dar il-gai buvo vartotos šalia tobulesnių, jau duryse įstatomų vidinių spynų. Galimas daiktas, kad tai priklausė ir nuo užrakinamos patalpos paskirties. Gyvenamieji pastatai ar atskiri kam-barai buvo rakinami tobulesnėmis, duryse įtaisomomis vidinėmis spynomis, kai ūkiniai pastatai, matyt, ilgą laiką dar būdavo rakinami cilindrinėmis kabaničiomis spynomis, kurios il-gainiui, sprendžiant iš raktų formos, buvo labai suprastėjusios. Iš kitų šiame sluoksnyje surastų geležinių dirbinių minėtini geležiniai peiliukai, geležinė „varlikė“ (pav. 23 : 5), įtve-riamasis strėlės antgalis su rombine plunksna (pav. 23 : 2), kažkokie ne-aiškios paskirties, greičiausiai, su amatininkyste bei statyba susiję įran-kiai ir radiniai — daugiausia tai kal-tinės vynys ir įvairūs apkaustai ar jų dalys (pav. 23).

Beje, minėtinas dar vienas geleži-nis radinys, kadaise laikytas no-rago viršūne (pav. 21). Išvalius jį ir konservavus, teko atsisakyti anks-tesnės nuomonės, tačiau jo paskirtis

21. Tariamo norago viršunė

lieka neaiški. Galima tik konstatuoti, kad jis yra kažkokios movos dalis.

Žalvario dirbinių rasta tik keletas: neaiškios paskirties plokštelė, apkaustėlis ir žiedo fragmentėlis, iš kurio matyti, kad žiedo būta praplatinata priešakine dalimi.

Nemaža surasta kaulo dirbinių. Iš jų minėtinis kelios didokos adatos (pav. 24 : 8—12), šukų dalis su nulaužtais dantukais (pav. 24 : 6) ir peiliukų kriaunų dalys. Pastarųjų paviršius puoštas įréžtais brūkšneliais su augaliniu raštu (pav. 24 : 1, 5). Vertas dėmesio čia surastas kaulinis žemo cilindro formos ornamentuotas varpstelis. Tai irgi retesnis radinys archeologinėje medžiagoje (pav. 24 : 7).

Iš akmens dirbinių paminėtini keturkampiai galastuvai su aiškiomis darbo žymėmis (pav. 11 : 2, 3).

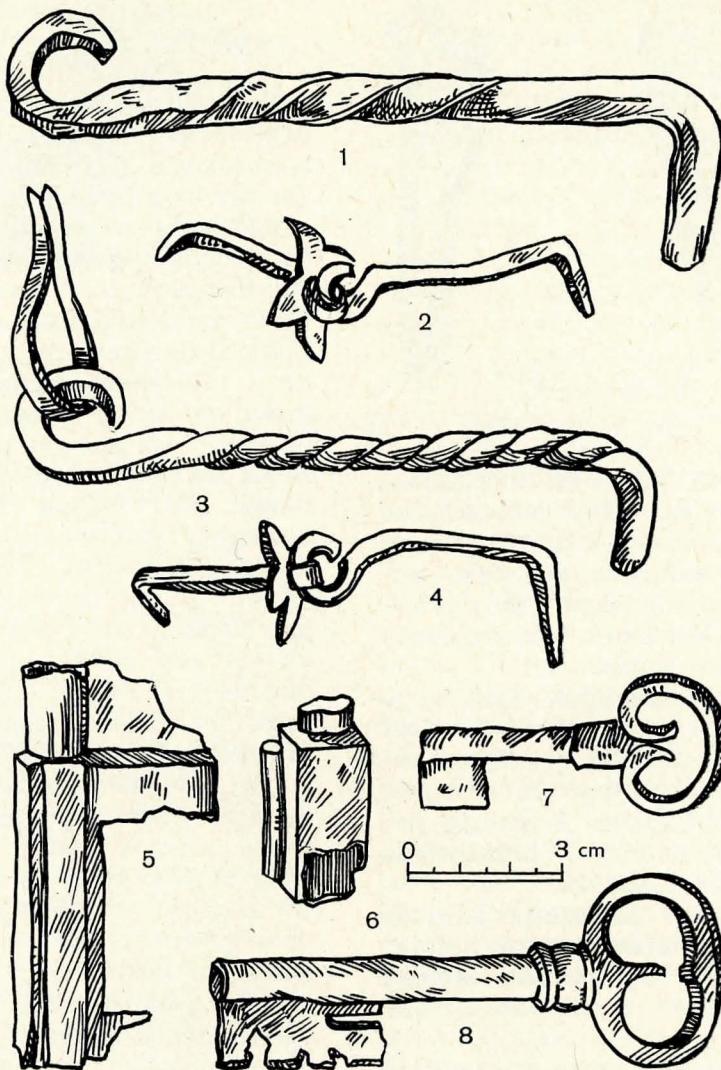
Sprendžiant iš keramikos radinių, šis kultūrinis sluoksnis pagrindinai susidarė XV—XVI amžiuose. Keramikos gausumas, kultūrinio sluoksnio intensyvumas, gausybė gyvulių kaulų rodo, kad tuo metu piliakalnyje vyko labai aktyvus gyvenimas.

3. PILIAKALNIO PANAUDOJIMAS XV A. IR XVI A. PIRMOJOJE PUSĖJE

Nors piliakalnyje stovėjusią pilį kryžiuočiai sunaikino, gyvenimas, kaip sakéme, tame nutrūko neilgam. Tai patvirtina, visų pirmą šalia piliakalnio išsaugęs miestelis. Todėl nėra ko stebėtis, jog Punioje, kaip spėjama, buvusi Vytauto žiemos buveinė, kurią apraše prancūzų keliauinkas Žilberas de Lanua, keliavęs per Lietuvą 1413—1414 metais. Anot jo, kiekvieną žiemą Vytautas išvažiudavęs su visa šeimyna trims ar keturioms savaitėms medžioti ir apsistodavęs savo žiemos būstinėje. Iš aprašymo labai panašu, kad tai buvo Punia. Lanua rašo, jog, išvykęs iš Trakų, jis šią buveinę privažiavęs prie Nemuno, už 12 pracūziškų mylių (50—60 km) nuo Kauno. Jis šią būstinę vadina „Posur“, „Poseur“, „Posusseur“. Manoma, kad tie vardai yra iškraipyti ir kad „Posur“ reiškia Punią. Atitinka ir pačios pilies vienos aprašymas. „Toji pilis yra labai didelė, visa iš medžio, iš žemių ir labai stipriai stovi iš vienos pusės ant didžiai stataus kalno minėtos upės (Nemuno) krante, o iš kitos pusės ant tvirtos (lygios) žemės“²⁹.

Taigi, greičiausiai, jau XV a. pradžioje Punios apylinkės tapo mėgiama kunigaikščių ir šiaip diduomenės organizuotų medžioklių vieta. Kitapus Nemuno dunksantis Punios šilas tuo metu, tikriausiai, buvo neišsenkamas medžiojamų žvérių šaltinis. Būta nemažai miškų ir deši-

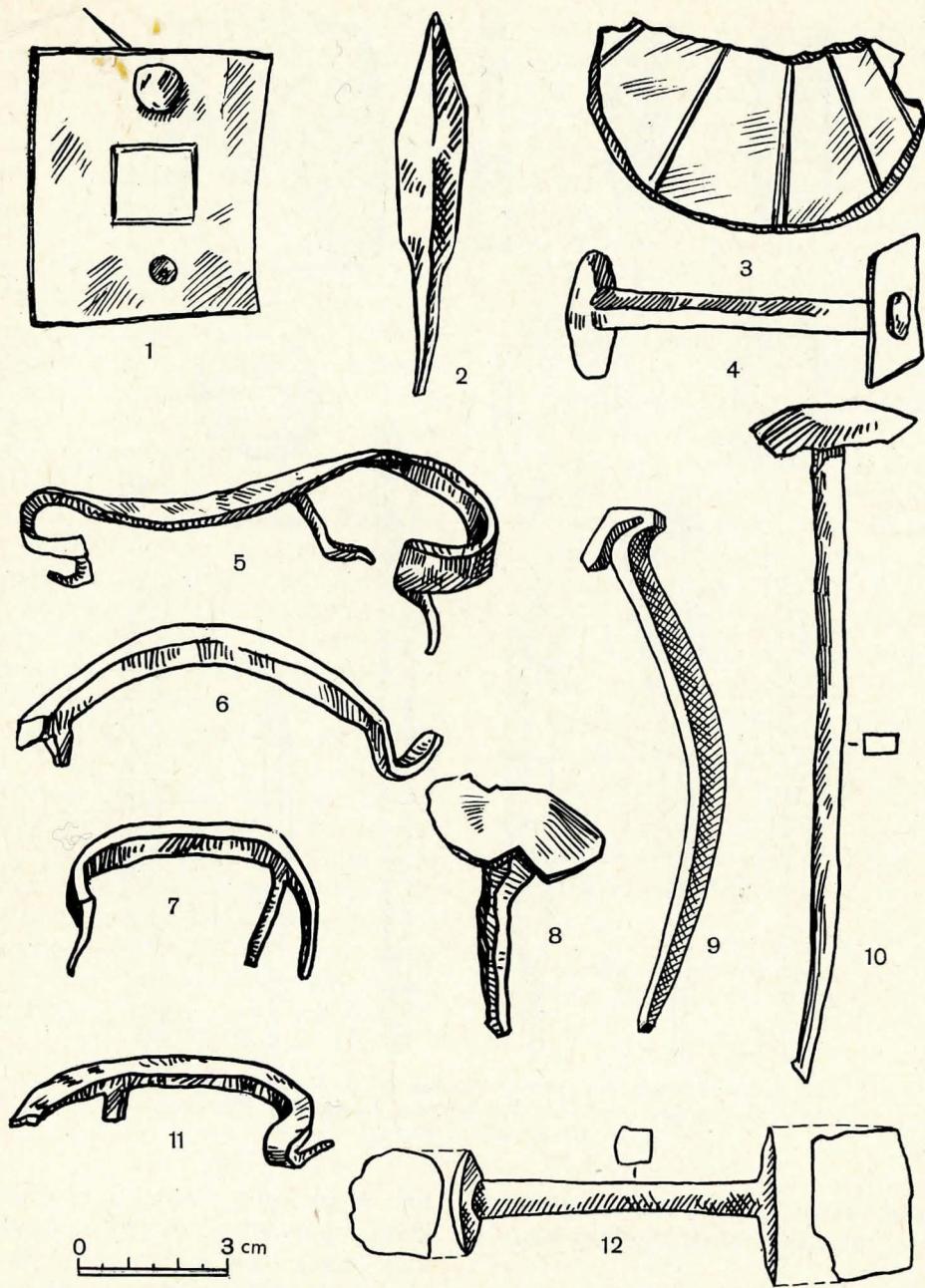
²⁹ P. Klimas, Ghillbert de Lannoy, Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413—14 ir 1421 metais).—Praeitis, II, Kaunas, 1933, p. 122.

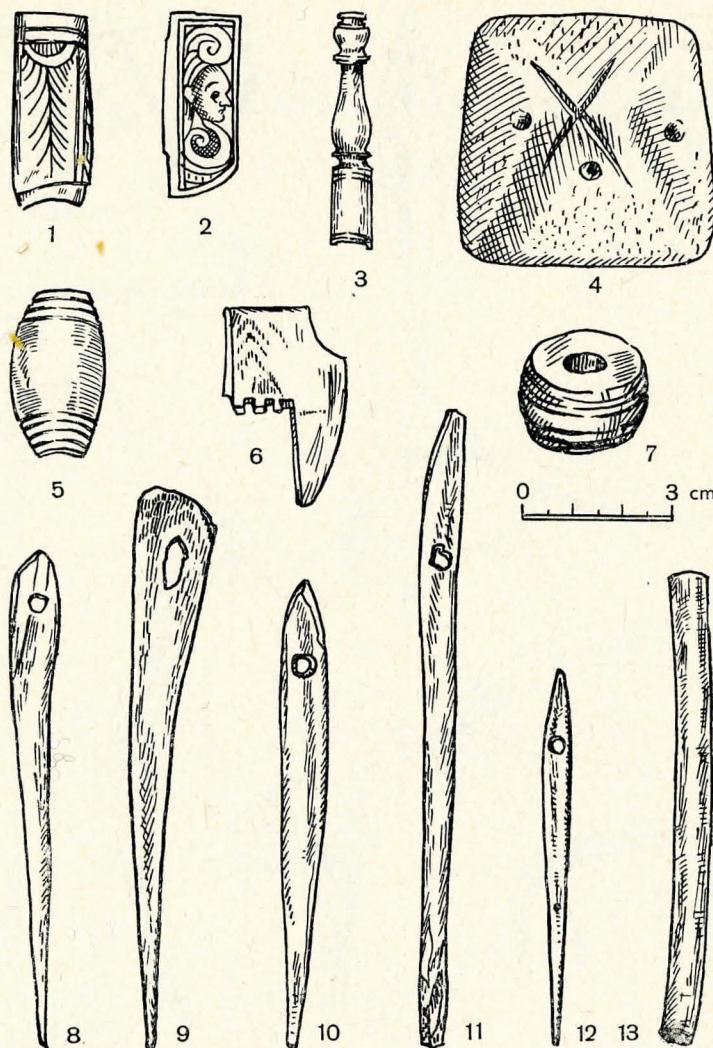
22. Geležiniai dirbiniai: durų kabliai (1, 3), langų kabliukai (2, 4), spynų fragmentai (5, 6) ir raktai (7, 8)

nėje Nemuno pusėje. Jau minėjome, kad, tiriant Punios piliakalnio aikštę, ypač pietinę jos dalį, buvo surasta nepaprastai daug gyvulių kaulų. Ištyrus juos, paaiskėjo, kad vy-

rauja naminių gyvulių kaulai (80,8%). Likusieji 19,2% priklausė medžiojamiams žvėriams. Tačiau konstatuotas įdomus reiškinys: visų medžiojamų žvérių kaulų 90% sudaro kanopinių

23. Geležiniai dirbiniai: apkaustai (1, 3), strėlės antgalis (2), „varlikės“ (5—7, 11), veržlės (4, 12) ir vynys (8—10)

24. Kaulo dirbiniai: kriaunelių liekanos (1, 2, 5), šachmatų figūros dalis (3), žaidimo kaulukas (4), šukučių fragmentas (6), varpstelis (7) ir adatos (8—12)

gyvulių kaulai³⁰. Tai stumbro, šerno, stirnos, briedžio, tauriojo elnio kau-

³⁰ К. Л. Паавер, Формирование териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене, Тарту, 1965, стр. 371, табл. 109.

lai. Ir tik 10% kaulų buvo mešku, kiškių bei vilkų. Verta pastebeti, kad nėra jokių kailinių žvėrelilių medžioklės pėdsakų. Visa tai rodo, čia vykusias medžiokles buvus grynai pramoginio pobūdžio, o jas

praktikuoti tegalėjo to meto diduomenė. Tai patvirtintų dar ir toji ap-linkybė, jog tokią stambią kanopinių gyvulių, kaip stumbro, briedžio bei tauriojo elnio, medžioklė valstiečiams buvo draudžiama, juos medžioti te-galėjo tik to meto didikai.

Tačiau gyvenimas piliakalnyje ypač suintensyvėjo XV a. antrojoje pusėje — XVI a. pradžioje, kada piliakalnio aikštéléje išaugo puošnūs rūmai — Punios valdytojų rezidencija. Iš dviejų pamatiniai sienų dalių, išlikusių vakarinéje aikštélés dalyje, nieko konkretesnio negalima pasakyti apie rūmus, išskyrus patį jų buvimo faktą. Būta, kaip matėme, dar ir kažkokiu ūkinii pastatų, kurių liekanas su gausiomis puodų šukémis pavyko atidengti pietinéje aikštélés dalyje, plote II. Nors néra galimybës rekonstruoti tuo metu piliakalnyje stovėjusių pastatų, apie vykusį tame intensyvų gyvenimą kalba séte nusétas puodų šukémis kultûrinis sluoksnis, išlaikës, be to, savyje daugybę gyvulių kaulų ir žuvų žvynų. Kultûrinis sluoksnis tarsi sakyte sako, jog čia bûta labai dažnū puotų, kurios buvo rengiamos po sëkmingos medžioklës. Taip atrodytų gyvenimas Punios valdytojų, kurie čia, beje, keitësi gana dažnai. Iš

rašytinių šaltinių žinoma, kad 1494 m. Punia buvo atiduota valdyti iki gyvos galvos Jonui Liutaverui Chreptovičiui, 1499 m.— Stanislovui Bartusevičiui (Mintautavičiui), nuo 1501 iki 1506 m. ją valdë Aleksandras Chodkevičius, 1527 m. ji peréjo į kunigaikščio Povilo Alšeniškio rankas. Nuo 1536 m. Punios valdytoju yra buvës Trakų vaivada ir Didžiosios Lietuvos kunigaikštystés maršalka Jonas Zabžeziński, o 1568 m. Punia atiteko Jurgui Chodkevičiui, Aleksandro sūnui, mirusiam 1569 m.³¹

Atidengti gausūs degésiai tiek pietinéje, tiek vakarinéje aikštélés dalyse tirtuose plotuose yra aiškus įrodymas, jog čia stovéjë rūmai ir kiti ūkiniai pastatai XVI a. antrojoje pusėje sudegë. Tai, kas liko nuo gaisro, buvo galutinai sunaikinta vèlesnių perstatinéjimų, kurių ypač daug bûta vakarinéje aikštélés dalyje. Todël suprantama, kodél daugiausia statybos liekanų ir šiaip radinių surasta iš paties viršutinio kultûrinio sluoksnio, kurio apibûdinimui skirtas sekantis darbo skyrius.

³¹ A. Boniecki, Poczet rodów w Wielkim księstwie Litewskim w XV i XVI w., 1883, Warszawa, XXXVI.

IV. FEODALŪ RŪMU LIEKANOS

Dideli statybos darbai piliakalnyje, vietininko įsikūrimas rūmuose neabejotinai skatino miestelio augimą. XVI a. Punia turėjusi būti nemazas miestelis. XVI a. viduryje jam buvo suteiktos Magdeburgo teisės¹. Lietuvos metrikoje Punia kartais minima greta Kauno. Pavyzdžiui, nurodant teismų susirinkimų vietą, pabrėžiama, jog iš keturių suvažiavimų, vykstančių per metus, du iš jų vyks ta Kaune, du — Punioje. Kalbama apie 1556—1566 m. reformas, nustant pavietų ribas².

Manoma, kad Punia savo augimo kulminaciją pasiekė XVII amžiuje³. Tai patvirtina ir archeologiniai piliakalnio tyrinėjimai. Žymiausias kultūrinis sluoksnis, atidengtas aikšteliuje, susidarė XVI a. pabaigoje — XVII amžiuje.

1. RŪMU PAMATAI VAKARINĖJE AIKŠTELĖS DALYJE

Po minėto gaisro, įvykusio XVI a. antrojoje pusėje ir sunaikinusio piliakalnyje stovėjusius pastatai

¹ B. Dundulis, Lietuvos užsienio politika XVI a., V., 1971, p. 23; čia nurodyta ir kita literatūra.

² Литовская метрика, отдел первый—второй, часть третья: книги публичных дел, том первый, Юрьевъ, 1914, стр. 886.

³ A. Miškinis, Punia vakar ir šiandien, p. 24.

tus, labai greitu laiku pradėti nauji statybos darbai. Vakarinėje aikšteliés dalyje, pačiame viršutiniame kultūrinio sluoksnio horizonte, buvo atidengti didžiulio pastato pamatai, priklausę jau naujai pastatytiems rūmams. Faktiškai buvo atidengti ne visi pamatai, nes didelė jų dalis sunaikinta, o kita dalis — nuvirtusi drauge su griūvanciais šlaitais. Pavyzdžiui, vakarinės sienos pamatai liko neatidengti, o rytinės sienos pamatų išlikusi tik dalis. Labai sudėtingi šiaurinės sienos, nukreiptos į Nemuną, pamatai. Čia, matyti, būta žymesnių perstatinėjimų, be to, šioje vietoje aikštélė yra labai smarkiai nukentėjusi nuo griūvancių šlaičių. Geriausiai pavyko atidengti pietinės sienos pamatus, nes tyrinėjimų metu jie éjo bemaž aikšteliés viduriu, kirsdami aikštélę kiek įstrižai (pav. 25).

Pietinės sienos pamatai, kurių viršus atidengtas 25—30 cm gylyje, yra buvę labai nesudėtingi. Jie éjo tiesia linija per visą tiriamąją plotą. Kai kur išsilaikę blogiau, kai kur — geriau, tačiau juos apibūdinti galima gana tiksliai. Labiausiai jie apardyti iš viršaus, gal būt, tiesiog ariant arba išimant plytas. Ypač smarkiai jie apardyti pačioje vakarinėje dalyje, o labiausiai — pats rytinis galas, kuriame beveik nera li-

I O S P I L I A K A L N I S

ARINĖJE AIKŠTELĖS DALYJE ATIDENGTI RŪMU LI PAMATAI

U

T

S

R

P

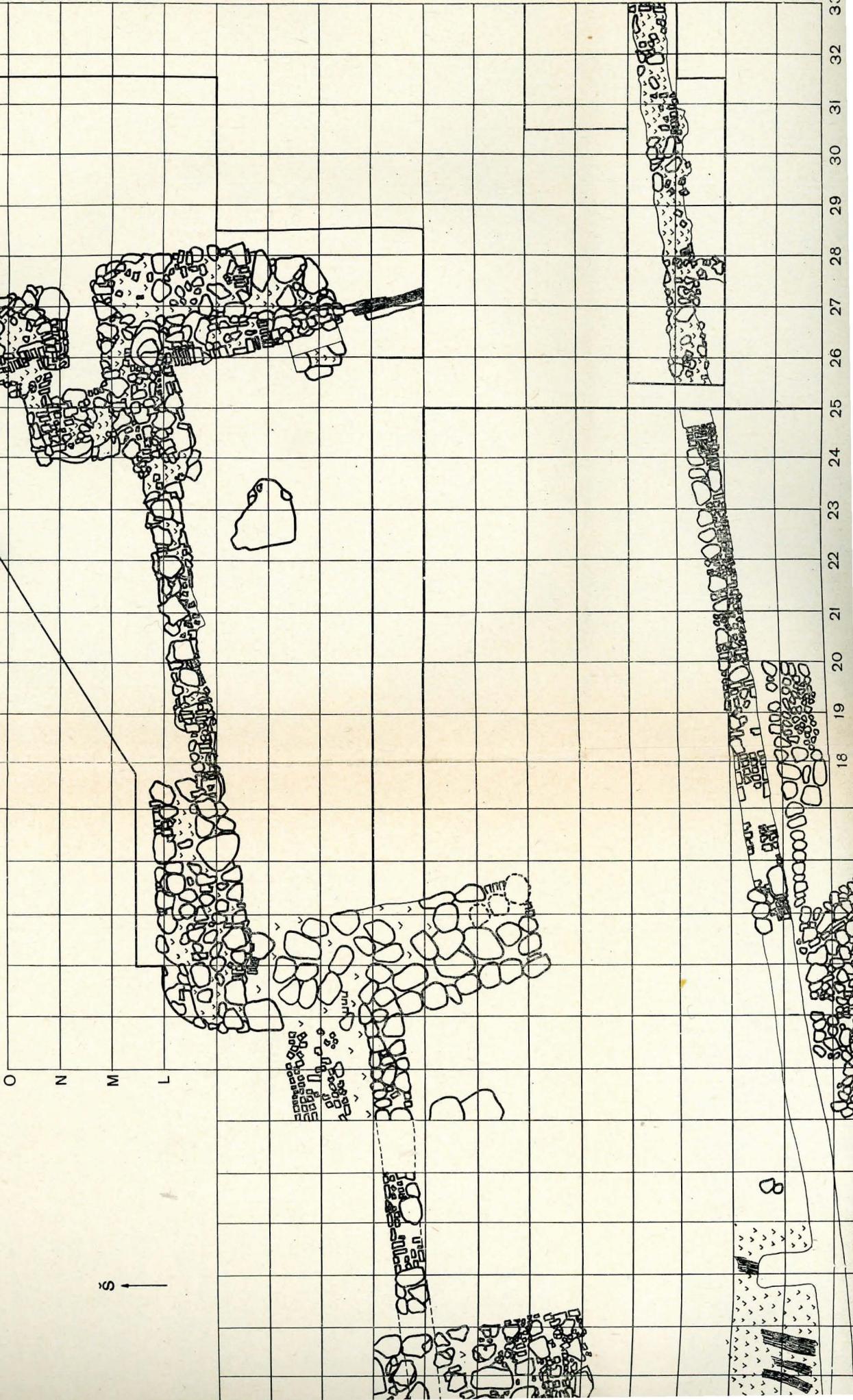
O

N

M

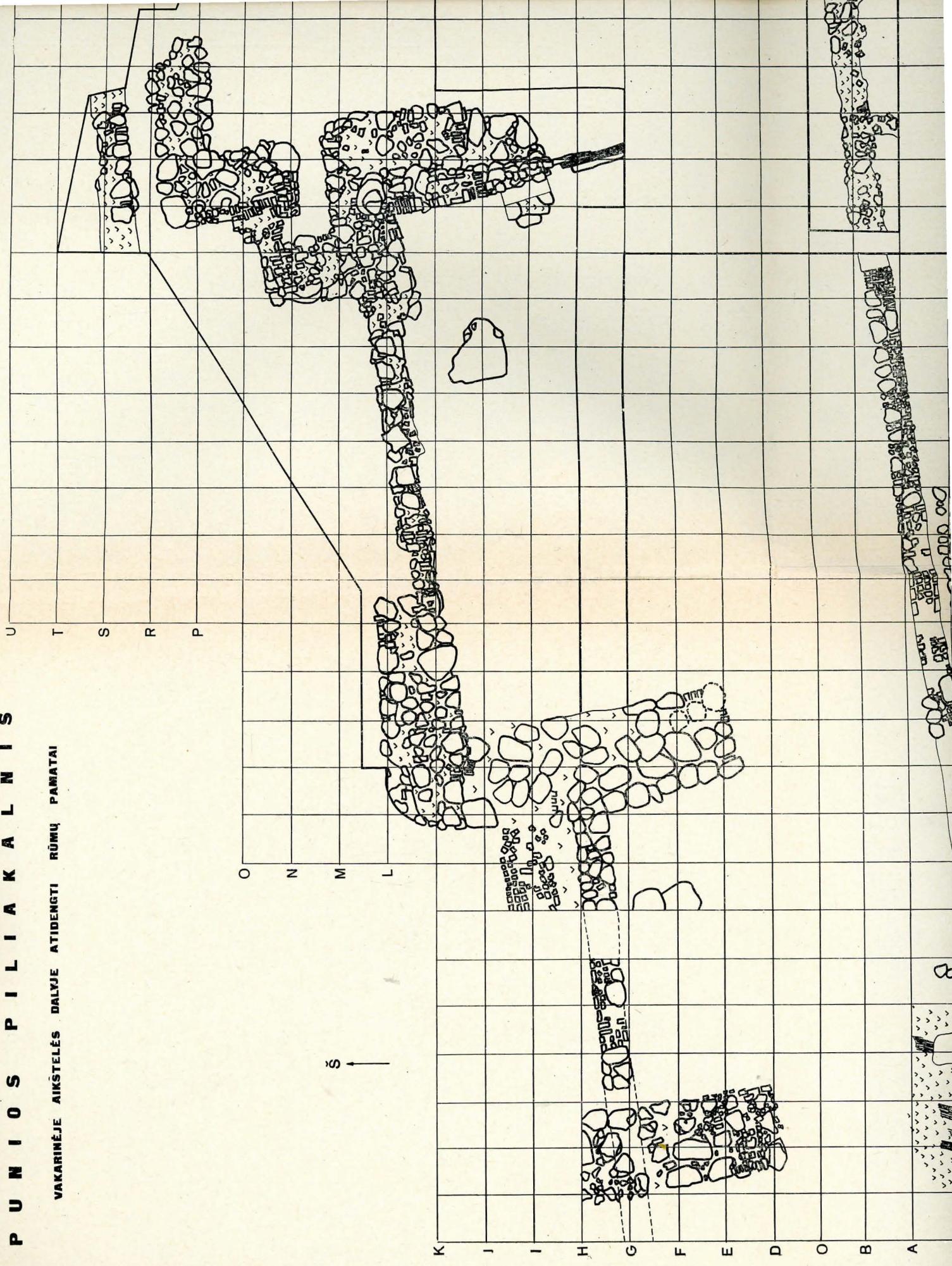
L

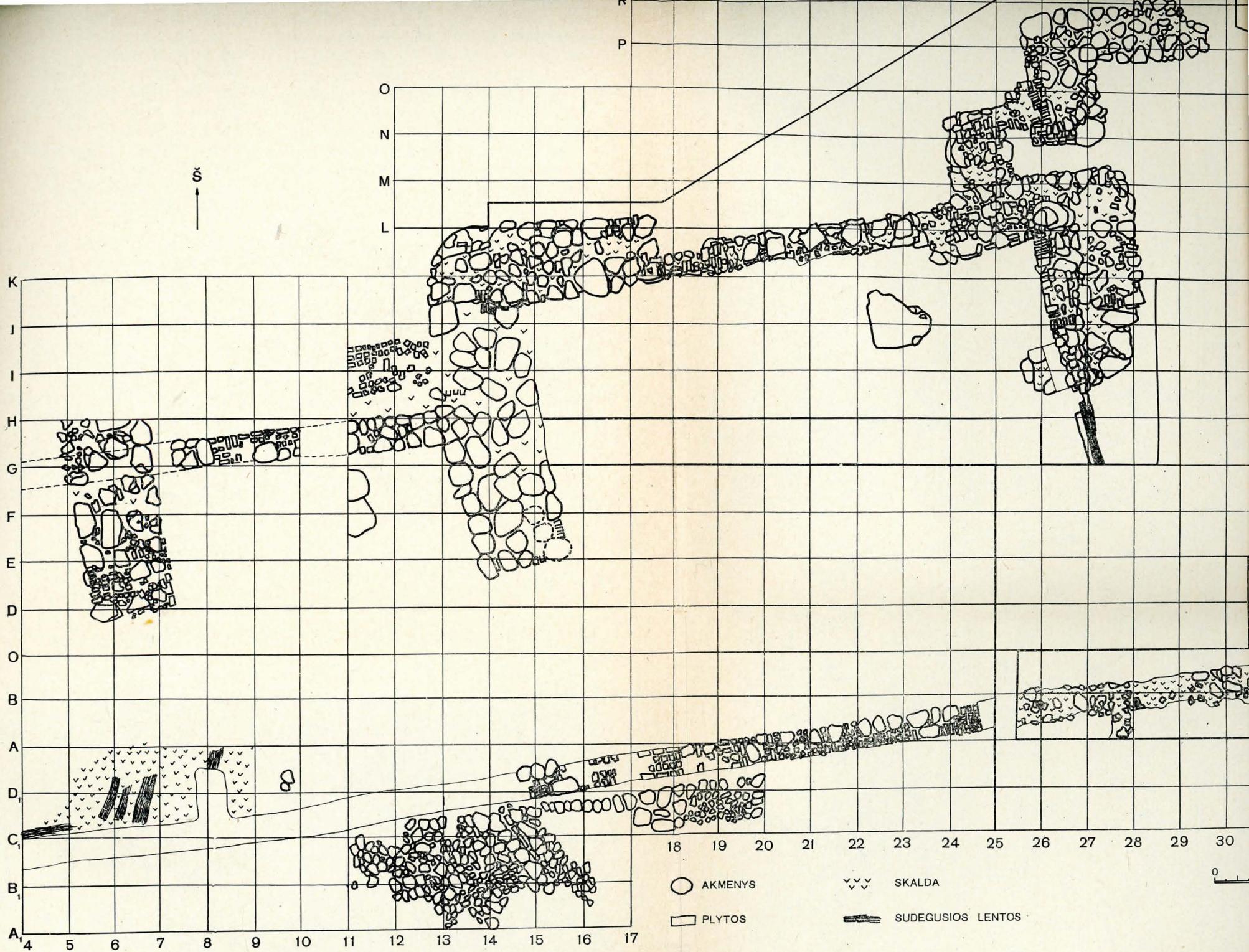
Š →

P U N I O S P I L I A K A L N I S

VAKARINĀJE AIKŠTELĒS DALVĒ ATIDENGTI RŪMUQ PAMATAI

25. Rūmų pamatų ir kiemo grindinio liekanos vakarinėje aikštės dalyje

kusių sveikų płytų. Pamatai mūryti iš płytų ir akmenų. Płyta formatas: ilgis 26—27 cm, rečiau 28 cm, plotis 13, 12,5 ir 12 cm, storis 6—7,5 cm. Płyta su braukomis, kurių dažniausiai daryta po tris. Pamatai mūryti dviejų płytų storio, labai įvairiai jas sudedant. Dažnai détos dvi eilės płytų poromis po dvi išilgai, i kurias galais rémesi kitos dvi płytos: vadinas, keturios płytos padėtos išilgai, keturios skersai. Tačiau praktikuotas ir toks płytų déjimo būdas: vidurinéje pamatų dalyje płytos détos išilgai viena greta kitos, o pakraščiai, iš vienos ir kitos pusés, détos po vieną płytą skersai (žr. pav. 25). Tačiau nei vieno, nei kito déjimo būdo griežtai nesilaikyta, tuo labiau, kad protarpiais būdavo įmūrijami stambūs, plokšti akmenys ($45 \times 35 \times 19$, $33 \times 21 \times 20$, $46 \times 30 \times 23$, $31 \times 24 \times 22$ cm ir pan. dydžio). Płyta ir akmenys rišti kalkiu skiediniu.

Vidutinis pietinių pamatų plotis 60 cm. Tačiau gylis labai nevienodas⁴. Apskritai, pamatai gilesni rytu kryptimi. Žinoma, turime neužmiršti, kad aikštelės terenas labai pasikeitęs.

Tiriant pietinius pamatus, dviejose vietose buvo atidengti nedideli pamatų likučiai, kurie sudaré su pagrindiniais statų kampą. Vienas toks pamatų priestatélis buvo atidengtas jos vidinéje, vadinas, šiaurinéje puséje⁵. Priestatélio ilgis šiaurés—pietų kryptimi 1,3 m ir plotis 70 cm.

⁴ Pavyzdžiu, ties 4-uoju kv. pamatai bai-giasi 40 cm gylyje, ties 8—9 kv. jų gylys siekia 90—95 cm, o ties 12—13 pamatai eina net iki 1,2 m gylio.

⁵ Jis buvo kv. C, D-7, 8 riboje.

Greičiausiai, čia bus išlikusi kurios nors kapitalinės sienos pamatų dalis. Ji mūryta visai analogiskai, kaip ir visi pamatai. Kitas toks priestatélis, tik trumpesnis, buvo atidengtas jau išorinéje, vadinas, pietinéje pamatų puséje⁶. Sunku ką nors konkretesnio pasakyti apie jo paskirtį.

Šiauriniai pamatai buvo žymiai sudétingesni savo konfigūracija. Visų pirma jie buvo nevienodai nutole nuo mūsų aprašytų pietinių pamatų. Vakarinéje dalyje šiauriniai pamatai éjo už 7,5 m nuo pietinių. Čia šiaurinių pamatų viršus atidengtas taip pat 25—30 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, o 40 cm gylyje atsidengé visu savo ilgiu ir pločiu⁷. Savo konstrukcija, mūrijimo technika, medžiaga jie visai analogiški mūsų aprašytiems pietiniams pamatams. Jie taip pat dviejų płytų pločio, tik jų statybai daugiau panaudota akmenų, nei płytų. Akmenys gana stambūs. Šioje dalyje šiauriniai pamatai pasibaigé 85 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Nežinia, kiek tie pamatai nuardyti nuo viršaus, tačiau tyrinéjimų metu jų aukštis sieké 55—60 cm (pav. 26 : 1, 2).

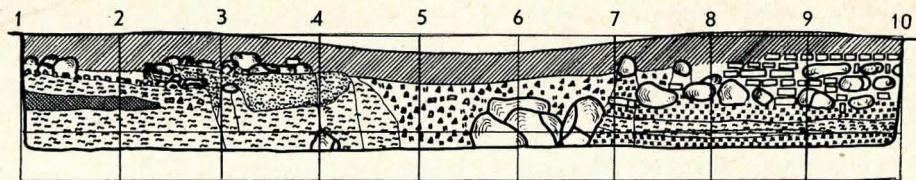
Rytinéje dalyje šiauriniai pamatai jau éjo 10 m nuotoliu nuo pietinių pamatų⁸. Tai rodo, kad pastatas buvo nevienodo pločio: šiaurinéje dalyje pamatai éjo laužyta linija, pri-

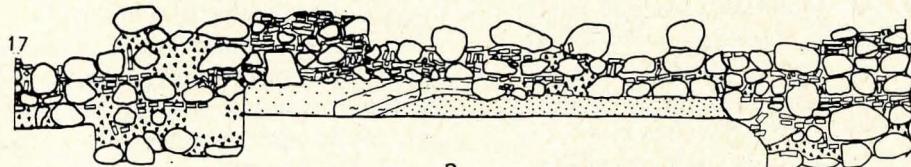
⁶ Kv. B-27.

⁷ per kv. E, F-1, 2 ir iš dalies 3 jie tėsesi 2,1 m. Čia jie buvo labai apardyti. Per kv. 3, 4, 5 jie nutrūksta, tai buvo toji vieta, kurią yra perkases buvęs piliakalnio gyventojas Bliekas. Toliau jie eina per kv. F, G, H-6—12. Čia jie išlikę žymiai geriau.

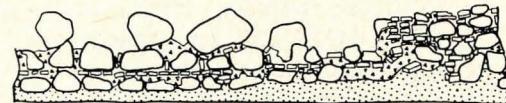
⁸ Pradedant 17-uoju kvadratu, šiauriniai pamatai jau éjo per kv. K, L-17, 26 ta pačia rytų—vakarų kryptimi.

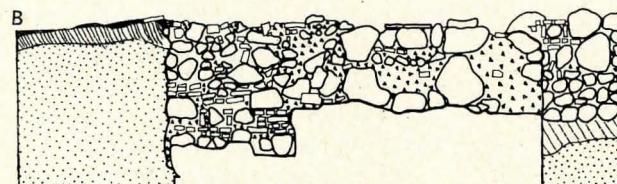
1

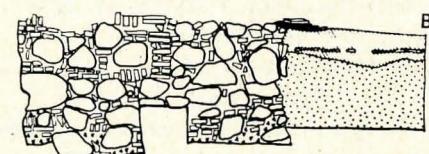
2

3

4

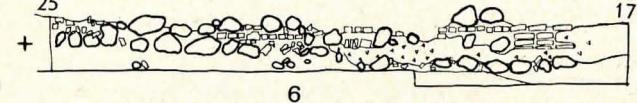
5

0 1 m

- A
- B
- C
- D
- E
- F
- G
- H
- I

25

6

0 1 m

26. Pamatų išklotinės: šiaurinės sienos pamatu pietinė pusė (1, 2); šiaurinės sienos pamatu šiaurinė pusė per kv L, K(3); rytinės sienos pamatu rytinė pusė per kv. 27, 26 (4); rytinės sienos pamatu vakarinė pusė per kv. 25, 26 (5), pietinės sienos pamatu šiaurinė pusė (6); A — molis, B — suanglėjė rastai, C — mūro liekanos, D — smėlis, E — veléna, F — molis su šlynu, G — molis su smėliu, H — griuvenos, I — akmenys

sitaikydam iš vidutinio dydžio ir stambiu akmenų bei plytų. Plytos su giliomis braukomis, stambesniu gabaritu. Vidutinis jų dydis $26 \times 12 \times 5$ cm, tačiau buvo net 15 cm pločio ir 6 cm storio plytų. Stambiausi akmenys

27. Rytinės sienos pamatų mūrijimo detalė

Rytiniai pamatai éjo šiaurės—pietų kryptimi, sudarydami su šiauriniu pamatais statų kampą⁹. Rytinių pamatų kryptis sutapo su atidengtu nedideliu išsikišimu prie pietinių pamatų išorinėje pusėje. Rytiniai pamatai užsibaigé dideliu suanglėjusiu rastu¹⁰. Jo ilgis 1,8 m, plotis 20 cm. Vienu galu jis paeina po pamatais. Rytinių pamatų ilgis 3,5 m, jų paviršius labai apardytas. Nevienodos yra ir plotis. Plačiausi jie yra šiauriniame gale, kur jų plotis siekia 70 cm, kai tuo tarpu pietiniame jie teturi 40—45 cm pločio. Pamatai mū-

dėti išorinėje rytinėje pusėje ir šiauriniame gale, kur siena sudaro kampanę. Labai gražiai atsidengė sienos piūvis vakarinėje, vadinas, vidinėje, pusėje. Čia buvo aiškiai matyti, kaip nevienodai giliai buvo įkasti pamatai: šiauriniame gale jie buvo 1,85 m aukščio, o pietiniame — jau tik 1,5 m (pav. 26 : 4). Kaip kitur, taip ir čia nesilaikyta kokios nors griežtesnės plytų ir akmenų déjimo tvarkos. Tačiau profilyje¹¹ išryškėjo viena įdomesnė mūrijimo detalė: du vidutinio dydžio akmenys aplink apmūryti plytomis. Apačioje ir šonuose paklota

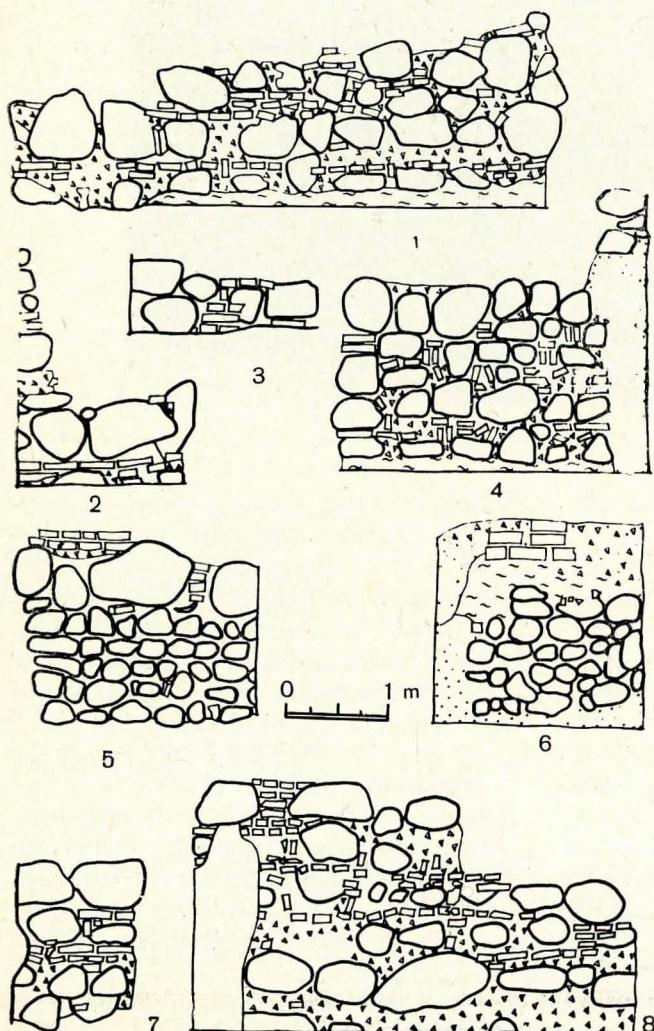
⁹ Jie éjo per kv. H, I, J, K, L-25, 26, 27.
¹⁰ Kv. G, H-26, 27.

¹¹ Kv. K-26.

viena eilė plynų, o viršuje eina net keturių plynų eilės. Plytos dėtos tiek galais, tiek šonu. Idomu, kad viršuje dėtos storesnės plytos (pav. 27).

Kampuose pamatai buvo sustiprinti kontraforsais. Vienas toks kampus, kaip sakyta, susidarė, mūrijant šiaurinius pamatus toje vietoje, kur pastatas buvo paplatintas šiaurės kryptimi. Šis kampus buvo sustiprintas

gana masyviu kontraforsu. Jo ilgis rytų—vakarų kryptimi 4,8 m, plotis 1,4—1,6 m. Kontraforsas mūrytas iš stambiu akmenų (55×43 , 60×40 , 77×70 , 52×33 cm) ir plynų ($26 \times 12 \times 5$, $26 \times 13 \times 5$ cm). Plytos tarp akmenų dėtos įvairiai: tiek galu, tiek šonu. Jis gana smarkiai, maždaug 1 m, išsikišęs į šiaurę, t. y. į lauko pusę nuo šiaurinių pamatų.

28. Kontraforsai ir jų išklotinės: rytinio kontraforso rytinė pusė (1), pietinė pusė per kv. K-I (2), per kv. O-I (3) ir šiaurinė pusė (4); šiaurinio kontraforso vakarinė (5) ir šiaurinė (6) pusės; šiaurės vakarinio kontraforso rytinė per kv. 17—17 (7) ir šiaurinė per kv. L—L (8) pusės

Vidutinis jo aukštis apie 1,5 m¹² (pav. 28 : 7, 8).

Tačiau ypač tvirtais kontraforsais buvo sustiprintas šiaurinių ir rytinių pamatų kampus. Vienas kontraforsas rėmėsi į šiaurinius, kitas — į rytinius pamatus. Todėl, aiškumo dėlei, aptardami pirmąjį vadinsime šiauriniu, antrąjį — rytiniu kontraforsu.

Šiaurinis kontraforsas atsidengė vos tik nuėmus viršutinį žemės sluoksnį, tačiau jo paviršius buvo labai apardytas, ir jis galutinai išryškėjo tik 40—60 cm gylyje. Tai būta masyvaus akmenų ir plytų statinio, nusiteesusio šiaurės—pietų kryptimi 3 m 10 cm. Jo plotis nevienodas: šiaurinių pamatų išorinėje pusėje, kur jis išsikiša šiaurės kryptimi apie 2 m, jo plotis yra 1,2—1,4 m, tuo tarpu vidinėje pietinėje dalyje, kur jis jungia šiaurinius ir rytinius pamatus, jo plotis siekia net 2 m 20 cm¹³. Vidinėje pusėje nuo šiaurinių pamatų jis išsikiša apie 45 cm pietų kryptimi.

Kontraforsas mūrytas iš stambių akmenų ir plytų. Ypač stambūs akmenys buvo mūryti vakarinėje jo dalyje. Čia iš profilio buvo tokos vaizdas: viršutinė dalis krauta iš stambių 71×43 , 47×45 , 48×44 , 48×23 cm ir panašaus dydžio akmenų, tarp kurrių dėta plytų, toliau eina penkios eilės vidutinio dydžio akmenų. Plytos dėtos labai įvairiai: tai galu, tai šonu. Jomis tarsi užkišti tarpai tarp akmenų. Plytos su braukomis, įvairių gabaritų. Jų storis svyruoja nuo 5 iki 7 cm, plotis nuo 12 iki 14 cm.

¹² Kai kuriuose kvadratuose jis baigėsi 1,85 m, kituose — 1,3 m gylyje.

¹³ Su šiauriniais pamatais jis susijungia kv. K, L-24, o su rytiniais — kv. K, L-25.

Kitur, pavyzdžiui, šiaurinėje dalyje, krautos kelios eilės vien plytų, o po jomis sudėti vidutinio dydžio akmenys. Vidutinis kontraforso aukštis 1,5 m. Giliausiai jis įleistas pietinėje dalyje, būtent 1,72 m, kaip tik čia, kur jis jungė šiaurinius ir rytinius pamatus (pav. 28 : 5, 6).

Rytinis kontraforsas pasižymėjo ne tik masyvumu, bet ir tvarkingu mūrijimu bei gana taisyklinga forma¹⁴. Jo ilgis 2,9 m ir plotis 1,3 m. Didelė kontraforso dalis buvo atidengta jau 1,05 m gilumoje, tačiau pilnai atsidengė tik 1,45 m gylyje. Kontraforsas eina ištrižai ir gražiai remia rytinius pamatus. Vidutinis kontraforso aukštis 1,1—1,2 m. Aukščiausias šiaurinėje dalyje, kur jis siekia 1,52 m. Jis mūrytas iš stambių akmenų ir plytų. Ypač stambūs akmenys krauti jo išorinėje rytinėje dalyje. Jų dydis — 40×37 , 41×35 , 56×42 cm ir pan. Plytų gabaritai: $28 \times 12,5 \times 5$, $28,5 \times 13 \times 6$ ir $28 \times 12 \times 5$ cm. Akmenys ir plytos dėtos eilėmis: eilė akmenų, eile plytų. Tarpai tarp akmenų ir plytų užpildyti skalda. Rišamajame skiedinyje daug kalkių (pav. 28 : 1—4).

Prie šiaurinių ir rytinių pamatų kampo, sustiprinto šiaisiais kontraforsais, šiaurinėje jo pusėje, atsidengė dar kažkokio statinio pamatai, tiksliau — tik jų dalis. Jie atsidengė tuojo po velėna, vos nuėmus viršutinį žemės sluoksnį¹⁵. Tai tarsi du tarpusavyje sujungti statiniai, sudarantys statų kampą. Pirmasis statinys eina

¹⁴ Kontraforsas éjo per kv. J, K, L, M-26, 27, 28.

¹⁵ Kv. M, N, O, P-25, 26, 27, 28, 29 (žr. pav. 25).

šiaurės—pietų kryptimi¹⁶. Vakarinis jo šonas mūrytas vien iš plytų. Tuo tarpu pietrytinėje dalyje jo kampas gražiai suapvalintas lanku ir sumūrytas iš dviejų eilių vidutinio dydžio akmenų. I tarpus tarp akmenų dėtos plytos. Akmenų dydis — 29×26, 27×23, 33×26, 40×26, o plytų: 26×12×5,5, 25×12×5 cm ir pan. Šis gražus išlinkis puslankiu eina tik pačiame statinio viršuje. 40—50 cm žemiau statinys įgauna taisyklingo keturkampio formą. Statinio apačia mūryta iš stambesnių akmenų ir plytų. Kai kurie akmenys yra 71×45, 67×66, 70×25 cm ir pan. Jo aukštis 1,2—1,3 m, plotis 1,5—1,6 m. Kitas statinys éjo rytu—vakarų kryptimi¹⁷. Šis statinys yra daug daugiau apardytas, ypač nuardytas jo viršus. Jis yra ir žemesnis, ir siauresnis. Aukštis tesiekia 40 cm, o plotis 1,2—1,3 m. Jis krautas iš mažesnių, daugiausia vidutinio dydžio akmenų, plytų dydžio nustatyti neįmanoma. Rytu—vakarų kryptimi, skaitant iki kampo, jis tēsiasi maždaug 4 m, tačiau rytinis jo galas visai nuardytas (pav. 25 ir 29).

Neaiškus lieka šio statinio ryšys su atidengtais pastato pamatais. O kad tokio ryšio būta, rodytų tas faktas, kad tarp šio statinio ir rytinio kontraforso buvo atidengtas 50 cm pločio ir 60 cm ilgio kažkoks vienos plytų eilės klojiny. Be to, čia buvo atidengti suanglėjé rastai, éję ta pačia kryptimi, kaip ir rastas, gulėjęs prie rytinės sienos pamatų.

Viena tik aišku, kad čia būta laiptų. Apie tai byloja vidinėje pusėje

¹⁶ Per kv. M, N, O, P-25, 26, 27.

¹⁷ Per kv. O, P-27, 28, 29.

atidengtas minėtas gražiai iš akmenų suapvalintas kampus (pav. 25). Galimas dalykas, kad tie laiptai vedé i toj vietoj stovėjusį bokštą, kurio pamatų dalis čia, tikriausiai, ir bus atidengta.

Baigiant aptarti pamatų liekanas vakarinéje aikštelės dalyje, būtina trumpai paminėti atidengtą nedidelę pamatų dalį, kuri yra pati kraštinė šiaurės kryptimi iš visų atsidengusių pamatų. Ji eina pačiu šiauriniu piliakalnio aikštelės šlaitu, rytu—vakarų kryptimi. Jos ilgis 3,45 m, plotis tarp 45 ir 60 cm, aukštis 60—85 cm. Savo mūrijimo technika, medžiaga, net dydžiu šie pamatai visai analogiški jau mūsų aptartiemis pietinės ir šiaurinės sienos pamatams. Nuo šiaurinių pamatų jie nutolę apie 5 m, o nuo ką tik minėto statinio — 55 cm šiaurės kryptimi. Šių pačių kraštinių pamatų atidengta tik dalis, nes vienu galu jie jau nuvirtę į Nemuną.

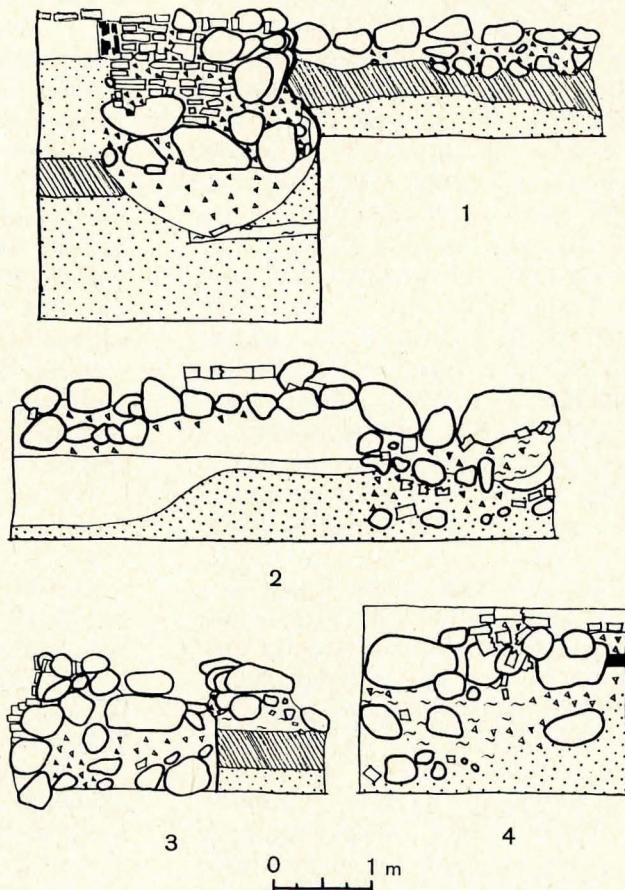
Kai dėl šių pamatų paskirties, tai jie, greičiausiai, priklausė atraminei sienai, éjusiai pačiu aikštelės pakraščiu ir tuo pačiu stiprinusiai piliakalnio šlaitą.

2. KITOS PASTATO LIEKANOS

Atidengti pamatai, taip pat įvairūs radiniai, kurie bus aptarti atskirai, aiškiai rodo, kad čia būta didelio pastato, stovėjusio vakarinéje piliakalnio aikštelės dalyje. Kadangi pamatai išlikę nepilnutinai, sunku ką nors tiksliau pasakyti apie pastato formą, išplanavimą, medžiagą ir kt. Viena tik matyti, kad jo būta gana didelio ir erdvaus. Jau dabar atidengtų pamatų ilgis siekia daugiau kaip 30 metrų, o plotis — 11 m.

Sprendžiant iš to, jog išlikę tik išorinių sienų pamatai ir beveik nėra kapitalinių sienų pamatų liekanų, galima spėti, jog pastato būta medinio.

tiniame kampe, 40—60 cm gylyje, atsidengé $1,27 \times 1,08$ m dydžio stipriai perdegusio molio plotas¹⁸. Jis ryškiai rusvos spalvos, netaisyklin-

29. Priestatas ir jo išklotinės: pietinė pusė per kv. M-O (1), šiaurinė pusė per kv. R-P (2), rytinė pusė per kv. 27—29 (3) ir vakarinė pusė per kv. 25—25 (4)

Tačiau kai kurios pastato dalys galėjo būti mūrinės. Apie tai liudytų prie šiaurės rytinio pamatų kampo atidengti tarsi bokšto pamatai, taip pat nugriuvusios mūrinės sienos dalis, atidengta prie šiaurinių pamatų.

Būtent šitam pastatui priklauso dar viena įdomesnė detalė: išlikę krosnies pamatai. Taip antai, šiaurės ry-

gos keturkampio formos. Jo aplinkoje, taip pat ir giliau, buvo rasta nedidelių ir vidutinio dydžio akmenų, suanglėjusių rąstų, o pietvakarienėje dalyje, 80 cm gilumoje (kv. I, J-20—23), buvo aptikta daug pelelių. Padarius krosnies pamatų skersinių

¹⁸ Kv. J, F-22, 23.

piūvi, nustatyta, kad jų būta 10—12 cm storio. Medžiaga — smulkūs akmenys ir plūktas molis. Apačioje būta maišytos žemės.

Be krosnies pamatų, tyrinėjant dar buvo atidengti gana žymūs suanglėjusių lentų bei rastų likučiai, priklausę iргi šiam pastatui. Pirmosios suanglėjusių lento buvo rastos tuojo po veléna, 20 cm gylyje¹⁹. Idomu pažymeti, kad gana žymūs jų fragmentai buvo surasti išorinėje šiaurinių pamatų pusėje. Čia guléjo 5 lento greta viena kitos šiaurės—pietų kryptimi. Jų ilgis 83 cm, 57 cm, 40 cm, plotis svyruoja nuo 23 iki 18 cm. 40 cm gylyje²⁰ guléjo žymesni suanglėjusių lentų gabalai šiaurės—pietų ir rytu—vakarų kryptimis. Be to, šiam gylyje²¹ buvo atidengta daugiau kaip 2 m ilgio suanglėjusių lenta, guléjusi šiaurės—pietų kryptimi.

Toliau visa eilė suanglėjusių rastelių ir lentų dalių buvo surasta jau vidinėje mūsų aptartą pamatų pusėje. Ypač daug jų atsidengė pačiamme vakarieniam tiriamojo ploto gale²². Vidutinis jų ilgis — nuo 30 iki 50 cm, o plotis nuo 13 iki 18 cm. Lentų fragmentų kryptis — dažniausiai šiaurės—pietų, tačiau daugelis fragmentų, ypač iవairių suanglėjusių rastelių, guléjo rytu—vakarų kryptimi. Ypač daug suanglėjusių rastų bei lentų buvo rasta tiriamojo ploto viduryje²³. Čia, 40 cm gylyje, pavyko atidengti ištisą 4 m ilgio suanglėjusių

¹⁹ Kv. G-8, 9, 11.

²⁰ Kv. K, L-18.

²¹ Kv. K, L, M-20.

²² Kv. B, C, D, E-1, 2, 3, 5, 6.

²³ Kv. B, C, D, E-11, 12, 13, 14.

lentų juostą, kurią sudarė 15 iవairiomis kryptimis guléjusių lentų dalių. Bene geriausiai atsidengė lento kv. D-11, 13. Čia viena šalia kitos guléjo 6 lento, tiksliau, jų dalys. Jų kryptis — šiaurės ryta—p'etvakariai. Lentų ilgis svyraovo nuo 63 iki 36 cm, plotis — nuo 22 iki 14 cm. Suanglėjusių rastų bei lentų fragmentų rasta ir kiek giliau. Gana daug jų buvo atidengta tarp akmenų ir griuvenų, 80 cm gilumoje, kv. A, B-3, 4. Dažnai jie guléjo po griuvenomis, kuriuos viršutiniame sluoksnyje buvo pagrindinė sudėtinė kultūrinio sluoksnio dalis.

Sprendžiant iš lentų dydžio ir jų padėties, atrodo, kad didžiulė jų dalis — tai buvusios šio pastato grindys.

3. KIEMO GRINDINYS

Tiriant pietinės sienos pamatus jų išorinėje, vadinas, pietinėje, pusėje, kai kur buvo atidengti akmeninio kiemo grindinio likučiai. Grindinio paviršius atsidengė jau 25—30 cm gylyje.

Žymesni kiemo grindinio likučiai atsidengė palei kv. 8 ir 9. Čia jis buvo išgristas iš palyginti nedidelių akmenų: $15 \times 7 \times 5$, $15 \times 10 \times 4$, $17 \times 8 \times 5$, $21 \times 8 \times 6$ cm ir pan. Iš viso suskaičiuota apie 30 glaudžiai sudėtų akmenų. Grindinys smarkiai apardytas, o apie 25 cm atstumu pietvakarių kryptimi atsidengė ir didesnis, $27 \times 31 \times 15$ cm dydžio, akmuo, priklausęs, greičiausiai, tam pačiam grindiniui. Geriausiai grindinys išlikęs palei kv. 11, 12, 13, 14, kur jis vietomis buvo 2—3 metrų pločio. Čia grindinys grįstas iš vidutinio dydžio

neskaldytų akmenų (34×23 , 29×19 , 28×23 , 25×18 , 15×8 cm ir pan. dydžio). Tiesa, ir čia grindinys daug kur apardytas, tačiau jis apėmė jau gana didelį plotą. Jo tāsa buvo atidengta dar 15 ir 16 kvadratuose, kuri grindinys pasižymėjo dar didesniu glaustumu. Idomu pastebeti, kad kv. 14 atsidengė specialiai išgristas vandens nutekėjimui latakas, ypač išryškėjęs kv. 15 ir 16. Jis éjo nuo pat pamatų pietryčių kryptimi ir tēsési nepilnus 3 m. Latako plotis 13—15 cm. Grindinio liekanų pastebéta dar ir sekančiuose kvadratuose, iki 20-ojo imtinai (pav. 25).

Grindinys baigiasi kv. C,D-20. Iš padaryto per šiuos kvadratus piūvio matyti, jog po akmenų grindiniu 22 cm sluoksniu eina juoda žemé su degésiais, o po ja — 14 cm sluoksnis griuvenų — plytų skaldos. Po šiom griuvenom eina 35 cm storio rusvos žemės sluoksnis, o dar giliau seka 18 cm storio degésių sluoksnis, po kuriuo jau prasideda šviesus gelervas smėlis. Taigi po grindiniu būta senesnių statybinių sluoksnų liekanų. Tas faktas, kad grindinys gristas virš griuvenų, rodo, kad jis susijęs su pačiomis vėlyviausiomis statybomis.

Iš visko galima spręsti, kad privažiavimas prie rūmų buvo iš pietryčių. Ir tai suprantama, nes čia buvo daugiau laisvos vietas. Pastatas, kaip matyti iš pamatų, stovéjo šiaurės vakarinéje aikštélés dalyje, prie pat šiaurinio šlaito, kurį juosé Nemunas.

4. MŪRO STATINIŲ LIEKANOS PYLIME

Darant skersinį pylimo piūvį, perkas'o vietoje, pietinéje tiriamojo ploto puséje, atsidengé labai žymūs mū-

rinės sienos, éjusios rytu—vakarų kryptimi, griuvésiai. Siena tēsési 26 m skersai visą pylimą. Pačiamė pylimo viduryje²⁴ ji išlikusi 1,8—1,85 m aukščio. I pakraščius ji labiau apgriuvusi, o vietomis išlikę tik pamatiniai akmenys. Ir tai suprantama: pylimui žemėjant tiek rytų, tiek vakarų kryptimi, siena buvusi virš pylimo ir dėl to greičiau suiro. Tačiau ir iš tų liekanų galima gana tiksliai nustatyti jos formą, storij, mūrijimo techniką, lieka neaiškus tik buvęs sienos aukštis.

Siena mūryta pusantros plytos storio. Statybai naudota daugiausiai plytos ir nemaža akmenų; rišamoji medžiaga — kalkės. Vidutinis plytų dydis: $28 \times 14 \times 10$ ir $28 \times 12,5 \times 8,5$ cm. Jos visos brauktinės, gerai degtos. Akmenys įvairūs, neskaldyti ($32 \times 26 \times 29$, $24 \times 17 \times 8$, $14 \times 11 \times 7$ ir mažesnio dydžio). Tik vienas kertinis akmuo, buvęs prie pat aikštélés, išsiskyré savo didumu: jis sieké $92 \times 42 \times 36$ cm. Tai, greičiausiai, kertinis pamatų akmuo.

Sienos mūrijimo technika renesansinė: viena eilė ilgųjų ir viena eilė trumpųjų plytų. Šios tvarkos laikomas ne visur: kartais plytos détos tik galu, kartais šonu ir galu arba vėl akmenys su plytomis, sudėtomis galu. Tarpai tarp akmenų ir plytų užpildyti plytų skalda ir skiediniu. Akmenys dažniausiai randami išorinéje sienos puséje (besiremiančioje į nukastą pylimo dalį). Greičiausiai, jie čia būdavo dedami į susidariusį tuščią tarpą tarp sienos ir žemų. Vidinė sienos pusė mūryta tvarkingiau, be

²⁴ Kv. 20, 21.

to, ji buvo tinkuota: kai kur išlikęs 0,9—0,8 cm storio tinko sluoksnis, dažytas gelsvai rusva spalva.

Patikrinus sienos pamatus, paaiškėjo, kad jiems buvo kasamas apie 60 cm gylio griovys, į kurį buvo dedami akmenys ($17 \times 13 \times 6$, $12 \times 13 \times 8$, $21 \times 16 \times 1$ cm ir pan.), surišant juos kalkių skiediniu. Pamatai 18—20 cm platesni už pačią sieną. Ant šių pamatų buvo dedama pirmoji plytų eilė, tačiau ji déta kiek plačiau, negu virš jos einanti plytų siena, nes iš po sienos ji išsikiša pusės platos pločiu. Po to jau buvo mūrijama siena aukščiau aprašytu būdu (pav. 2 ir 30).

Būdinga, jog siena éjo skersai pylimą ne tiesia, bet laužta linija. Nuo pylimo viršaus aikštélés link²⁵ ji éjo ištrižai pietų—vakarų kryptimi, per patį pylimo vidurį²⁶ — bemaž tiesia linija, o toliau²⁷ vél kiek pakrypusi į Pietryčius. Vadinasi, perkasas pylimo centre yra buvęs pats siauriausias.

Tiriant šiaurinę tiriamojo ploto pusę, buvo atidengti šiaurinės sienos griuvėsiai. Paaiškėjo, kad šiaurinė siena nuo aikštélés pusės 10,5 m tėsesi lygiagrečiai su pietine sieną²⁸. Vidutinis atstumas tarp jų — apie 6,5 m. Pačios sienos mūrijimo technika visai analogiška aprašytai pietinei sienai. Ir čia pamatus sudaro dvi akmenų eilės, surištos kalkių skiediniu. Galima būtų pažymeti tik tą aplinkybę, jog čia viršutinė akmenų eilė vidinėje pamatų pusėje

²⁵ Per kv. 3—14.

²⁶ Kv. 14—20.

²⁷ Kv. 21—29.

²⁸ Iki kv. 12.

sudėta labai lygiai ir rūpestingai. Gal kiek platesni ir pamatai (vidutinis jų plotis 70—76 cm, o aukštis 60—65 cm). Plytų gabaritai ir akmenų dydis bemaž vienodi. Idomu pažymeti, kad šios sienos statybai, kaip plytų pakaitalas, kartais panaudoti $16 \times 17 \times 13$, $16 \times 14 \times 11$, $17 \times 12 \times 8$ cm ir pan. dydžio akmenys. Taip pat pažeista, kad čia, vidinėje sienos pusėje, kiek storesnis išlikęs tinkas, siekës iki 1,5 cm storio. Pati siena mūryta 1,5 platos storio.

Pažymétina dar viena įdomi detali, būtent tai, jog vidinėje sienos pusėje yra buvusi 1 m pločio ir apie 1,05 m aukščio niša. Suprantama, kad aukštis čia tik spéjamas, nes išlikusi tik apatinė sienos dalis. Niša éjo nuo pat pamatų ir buvusi 10 cm gylio. Ji taip pat ištinkuota, kaip ir visa vidinė sienos pusė. Tinko sluoksnis 0,8—1,4 cm storio.

Sienos griuvėsių aukštis labai nevienodas. Aukščiausioje dalyje jie siekia bemaž iki 2 m aukščio²⁹; aikštélés link, kaip ir pietinės sienos, griuvėsiai vis žemesni³⁰. Būtina pažymeti, kad ir šiaurinė siena néjo tiesia linija, bet pačiamė viduryje³¹ sudaré statū kampą su kita į ją besiremiančia sieną. Pastarosios kryptis — ŠV 345° . Ji buvusi 65 cm storio ir 1,24 m ilgio. Prie šiaurinės, aukščiau aprašytosios, sienos ji tarsi prilipdyta, nes platos ne soleistos, o tik surištos kalkių skiediniu. Statybos technika tokia pati, tik pamatams klota viena akmenų eilė. Akmenų dydžiai ir plytų gabaritai beveik tie

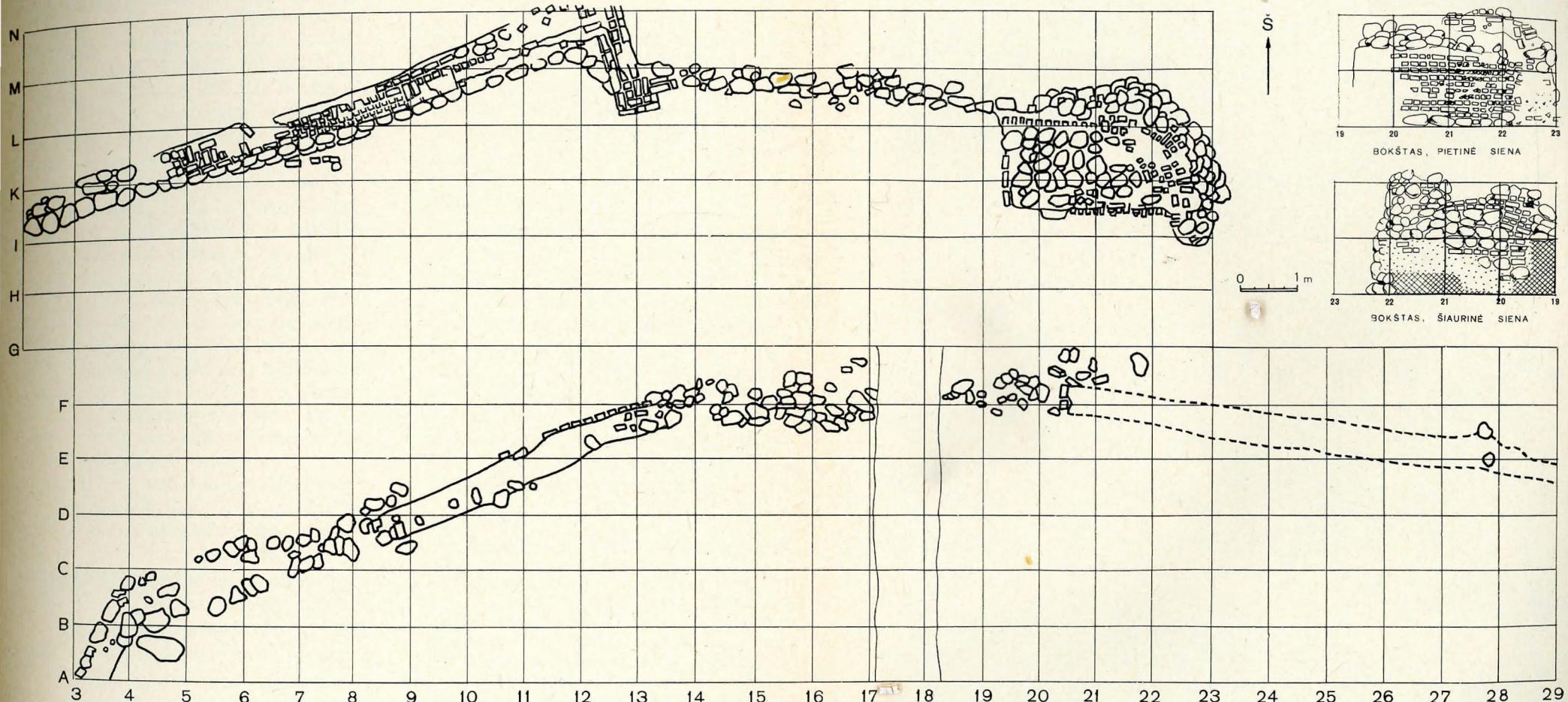

²⁹ Kv. M-11, 12.

³⁰ Kv. L-9 išlikusios sienos aukštis — 1,33 m, kv. L-8 — 1,05 m, kv. K-6 — 0,65 m.

³¹ Kv. M-11, 12.

PUNIOS PILIAKALNIS, pylimas, pl. I
MŪRO SIENŲ LIKUCIAI IŠ VIRŠAUS

30. Mūro sienų likučiai pylime iš viršaus ir bokšto išklotinės

patys. Taigi šiaurinė siena čia sudaro kampą ir toliau eina tiesiai rytų kryptimi. Tai matyti iš pamatų liekanų. Rytinėje dalyje buvo atidengti tik pamatiniai akmenys, nes pati sieną jau nebeįšlikusi. Tačiau rytiniame gale sieną užsibaigia labai įdomiu ir savitu statiniu. Jis netaisyklingos formos, ilgesnis rytų—vakarų ir trumpesnis šiaurės—pietų kryptimi. Didžiausias ilgis — 3,65 m, plotis — 2,45 m. Statinio aukštis svyruoja nuo 1,6 iki 2,65 m. Jo vakarinė ir pietinė sienos lygios, o šiaurės rytinėje dalyje statinys eina tarsi lanku (pav. 30).

Statinio statybai daugiausia naudota akmenys, ir tik dvi lygiosios sienos (pietinė ir vakarinė) iš išorės buvo apmūrytos plytomis. Rytinėje ir šiaurinėje sienose tarp akmenų matyti atskiros plytos bei płytų skalda. Rytinė ir šiaurinė pusės statybos labai nerūpestingai, nes jos buvo nematomos — rémési į perkastą pylimo dalį. Akmenys krautis tiesiog vienas ant kito, be aiškesnės sistemos, sumūrijant iš jų ši savotiškos formos statinį. Statybai naudoti akmenys ir plytos savo dydžiu yra analogiški aukščiau minėtiems. Faktiškai juo tarsi užbaignama mūsų aprašytoji šiaurinė siena.

Kadangi šiaurinė sieną rytų kryptimi toliau éjusi jau nuo susidariusio kampo, o minėtas statinys dar daugiau buvo išsikišęs pietų kryptimi (žr. planą), tai rytinėje dalyje nuotolis tarp pietinės ir šiaurinės sienų labai sumažėjęs. Atstumas tarp šių sienų buvo jau tik 4 m, o tarp statinio ir pietinės sienos jis tesiekė 3—2,5 m.

Būtina dar pažymeti, kad, tiriant šią šiaurinę sieną, perkaso dugne buvo atidengti keli stambūs mūro luitai³². Tik juos pašalinus, pilnutilai atsidengė šiaurinė sieną. Visa tai leidžia daryti išvadą, kad, be minėtų sienų, čia dar būta kažkokiu neaiškių paskirties mūro statinių.

Savaime iškyla šių sienų paskirties ir jų chronologijos klausimas. Iš sienų mūrijimo technikos ir panaudotų płytų dydžių sprendžiama, jog jos buvo mūrytos XVI a. antrojoje pusėje. Kadangi tiek medžiaga, tiek mūrijimo technika abiejų sienų yra identiška, nekyla abejonių, kad jos vienalaikės. Žymiai sunkiau yra išaiškinti jų paskirtį.

Sprendžiant pastarajį klausimą, būtina bent trumpai aptarti perkaso dugne atidengtus suanglėjusius rastus bei lentas. Vakarineje tiriamojo ploto dalyje, tiriant pietinę mūro sieną, atsidengė visa eilė suanglėjusių rastų ir lentų. Pastarosios daugiausia gulėjo statmenai į minėtą sieną (pav. 31). Kartais jų kryptis nebuvo visai tiksliai išlaikyta, tačiau jų ryšys su mūro sieną nekelia abejonių. Be to, buvo atidengta vertikaliai sustatyta

³² Pavyzdžiui, kv. I, K-12, 13, 1,15 m gylyje, buvo atidengta nugriuvusios sienos dalis, turinti net 1,16 m ilgio. Ji gulėjo šiaurės vakarų—pietryčių kryptimi. 70 cm atstumu nuo šių griuvenų, kv. L, K-13, 14, vėl buvo atidengtos 1,23 m ilgio ir 64—70 cm pločio netvarkingai sugriuvusios płytų krūvos. Analogiškų nugriuvusių ir netvarkingai nuvirtusių sienos luitų buvo atkasta ir daugiau. Stambus griuvenų masivas (3,2 m ilgio ir nuo vieno iki dviejų metrų pločio) gulėjo kv. I, L, K-5, 6, 7, 8, nuvirtęs rytų—vakarų kryptimi. O kv. I, M-10, 11 atidengtas kitas stambus griuvésių luitas (1,8 m ilgio, 2,9 m pločio ir 1,17—1,45 m storio).

31. Mūro sienos likučiai ir suanglėje rastai bei lentos

lentų bei rastų, éjusių palei mūro sieną.

Pačiame tiriamojo ploto viduryje vél buvo atidengta daug suangléjusių rastų ir lentų, išsidësciusių tam tikra simetrine tvarka, bùtent: visos lentos éjo išilgai tiriamojo ploto rytų—vakarų kryptimi³³. Tokia jų kryptis lyg ir rodytų, kad jos buvo susietos tarpusavyje. Faktiskai lentomis buvo nuklota visa rytiné tiriamojo ploto pusé ir sudaré čia tarsi lentų grindinj 5×5 m dydžio. Sutampa ne tik mūro

³³ Geriausiai jos išlikusios kv. F, G. Antai kv. F, G-14, 15, 16 suangléjusios lentos apima 2,25 m ilgio ir 0,7 m pločio plotą. Atskiru lentų vidutinis plotis 16—20 cm. O kv. F, G-18, 19 suangléjusios lentos ar rastai sieké nuo 1 iki 1,75 m ilgio. Jos, eidamos per pastaruosius kvadratus 80—85 cm pločiu, aiškiai sudaro ankstyvesniuose kvadratuose atsidengusių suangléjusių rastų tąsą.

sienų, bet ir augalinių liekanų chronologija. Atlikta 1959 m. E. Šimkūnaités augalinés medžiagos analizé parodé, jog minëti suanglėjų rastai ir lentos žeméje yra išguléję apie 349—360 metų. Vadinas, jie turéjo sudegti apie 1599—1610 metus, t. y. XVII a. riboje. Statyti, greičiausiai, XVI a. antrojoje puséje.

Atidengtų sienų konfigûracija, jų storis, sudegusių lentų bei rastų padéatis lyg ir patvirtina vienu metu išreikštą mintį, jog bùtent šioje vietoje XVI a. antrojoje puséje buvo pardarytas naujas patogesnis įvažiavimas į piliakalnio aikštelię, kurioje tuo metu jau stovéjo dvaro rūmai³⁴.

³⁴ R. Volkaité-Kulikauskiené, Punios piliakalnio (Jiezno raj.) 1958—1959 m. tyrinéjimų rezultatai, p. 51.

Tiesa, tokią išvadą buvo prieita, ištýrus tik vieną pietinę sieną, todėl ne visai tiksliai buvo atkurtas buvęs įvažiavimas. Ištýrus šiaurinę sieną, paaiškėjo, kad jo būta platesnio vakarinėje pusėje prie aikštélés, kur nuotolis tarp abiejų sienų yra buvęs 6 m, ir siauresnio rytinėje dalyje, kur tarpas tarp sienų yra buvęs 4 m. Įvažiavimas buvęs gristas medžio grindiniu. Galimas daiktas, kad jis buvo ir dengtas. Apie tai tarsi liudija suanglėjusios lento vakarinėje įvažiavimo dalyje ir suanglėjė rastai, atidengti vertikalioje padėtyje.

Tačiau šalia įvažiavimo būta ir gyvenamų patalpų, gal būt, sargybos bokšto. Tai matyti ne tik iš griuveinų liekanų, bet ir surastą radinių. Todėl konkretesnes ir labiau apibendrinančias išvadas bus galima padaryti, plačiau susipažinus su radiniais buvusių rūmų ir naujai padaryto įvažiavimo teritorijoje.

5. RADINIAI

Didžiausią radinių grupę, kaip sakéme, sudaro keramika: ypač gausiai jos rasta vakarinėje aikštélés dalyje³⁵, 20—80 cm gylyje, t. y. viršutiniame kultūriniame sluoksnyje, susidariusiame tada, kai čia jau stovėjo feodalų rūmai. Tai daugiausiai įvairiausios paskirties molinių indų šukės — molinių keptuvų fragmentai, dažniausiai kojytės bei ranke-

³⁵ Jos gausumą gali pailiustruoti tokie skaičiai. Sakysim, 63 m² plote, sluoksnyje nuo 50 iki 70 cm gilumos, vien puodų šukį (be koklių) buvo surasta 364 vienetai. Tame pačiame plote nuo 70 iki 100 cm gylio — 225 šukės ir t. t.

nos, lėkščių, įvairių puodų, puodelių bei ąsočių dalys. Vyrauja glazūruota keramika: labiausiai mėgtą žalia glazūra, kuria dažniausiai būdavo padengiama vidinė indų pusė. Ypač šios spalvos glazūra būdinga keptuvėlėms, kurias gana lengvai buvo galima rekonstruoti (pav. III). Lékštés dažniausiai puoštos gelsvos spalvos glazūra. Lékščių būta gana gražių. Labai dažnai jų pakrašciai puošti augaliniu motyvu: šviesiai gelsva glazūra padengtame fone tam-sus, dažniausiai rudos spalvos, raštas. Arba rusvame fone — šviesus raštas (pav. IV : 1, 2). Būta ir nepaprastai puošnių indų, glazūruotu paviršiumi. Ypač patraukia akij plonasienių puodų šukės, kurių paviršius padengtas aukso spalvos glazūra ir po to puoštas tamsiai rudos spalvos glazūra, sukomponuojant įvairiausiai išdėsty-tus rombelius puodų petelių srityje. Sie indai paprastai turi stačius kaklelius, profiliavimą kaklelio apačioje ir išpūstus šonus (pav. V : 1, 2, 3, 5). Apskritai, viršutiniame kultūriniame sluoksnyje rastoji keramika pasižymi labai gera kokybe, puikiu moliu, geru jo išdegimu. Surasta daugybė šukų, priklausančių ąsočiams, kurių glazūruota tik vidinė pusė. Išorinė pusė ornamentuota negiliais grioveliais, kurie kartais dengia ne tik puodų petelius, bet ir visą jų paviršių (pav. V : 6, 8, 10, 13). Minėtinos taip pat surastos kelios juosvos spalvos plonasienių puodų šukės, ryškiai išsisirkiančios iš kitų, gausiai rastų, šukų. Jų paviršius puoštas labai nežymiai, tik dar tamsesne spalva, įvairiais geometriniais raštais (pav. 18 : 1). Ši keramika, greičiausiai, yra ne vietinės kilmės.

32. Glazūruotas puodelis,
rastas pylime.

Pylime ir įvažiavimo teritorijoje keramikos surasta labai nedaug. Tačiau rastoji, kuri daugiausia koncentravosi prie spėjamojo bokšto paramatų³⁶, yra visai analogiška tik ką aptartai keramikai iš vakarinės aikštėtelės dalies. Atskirai minėtinės moliniis plonasienis puodelis, padengtas gelšva glazūra. Puodelis nedidelis, labai puošnus, greičiausiai, buvo skirtas valgymui (pav. 32).

Kitą svarbią keramikos dirbinių grupę sudaro *kokliai*. Surastųjų koklių tarpe vyrauja polichroniniai melsvos ir baltos spalvos kokliai, daugiausia puošti herbiniu raštu. Melsvame fone — Baltas raštas. Kai kurie kokliai labai mažai apnaikinti, dėl to juos buvo galima lengvai rekonstruoti. Koklių dydis $21,5 \times 19$ cm, jie užbaigti profiliuotu pakraščiu. Daugumas koklių puošti vienu ir tuo pačiu papuošimu: skydo, perskirto į

³⁶ Kv. I — 18, 19.

keturias dalis, viduryje užbrėžtas antras mažesnis skydas, kuriame pavaizduotas ant pasaga paremto kryžiaus stovintis paukštis, snape laikas žiedą. Didžiojo skydo viršuje tokis pats paukštis vaizduojamas stovintis ant karūnos (pav. VI, VII). Tai žinomų XVII a. Lietuvos didikų Gonsievskių-Korvinų herbai. Didžiojo skydo perskirtose dalyse pavaizduoti juju giminį herbai: pavyzdžiui, Pacu — dvigubos lelijos herbas, Sapiegų — du kartus perkryžiuota strėlė ir kt. Koklių kampuose ir pakraščiais išmetytos raidės Ch, C, G, P, S, P. Kai kurios raidės, greičiausiai, reiškia Gonsievskių-Korvinų (lotyniškai K rašoma C) initialus ir užimamas pareigas. Tarp šių vyraujančių koklių rasta ištisai žalsva spalva glazūruotų koklių, puoštų lygiai tuo pačiu raštu. Galima būtų paminėti tik kai kuriuose kokliuose pastebėta skirtumą: didžiajame skyde sukeistos giminų herbų vietas ir kairiajame kampe vietoj raidės C parašyta K. Idomu, kad žalia glazūra padengti kokliai daugiau buvo randami rytinėje buvusio pastato dalyje, kai tuo tarpu melsvai balti kokliai koncentravosi vakarinėje dalyje. Vadinas, atskirose patalpose stovėta skirtinės spalvos krosnių. Norisi dar paminėti, kad lygiai taip puoštų koklių buvo surasta ir visai neglazūruotų. Giminių herbai ir raidės išdėstyti taip, kaip kokliuose, dengtuose žalsva glazūra.

Be herbinių koklių, rasta polichroninių koklių, puoštų augaliniu raštu; čia vyrauja rugiagelių ir vynuogių motyvai; taip pat mėlyname fone baltas raštas (pav. VIII^a). Ypač šie kokliai dažni pylime — atidengto nau-

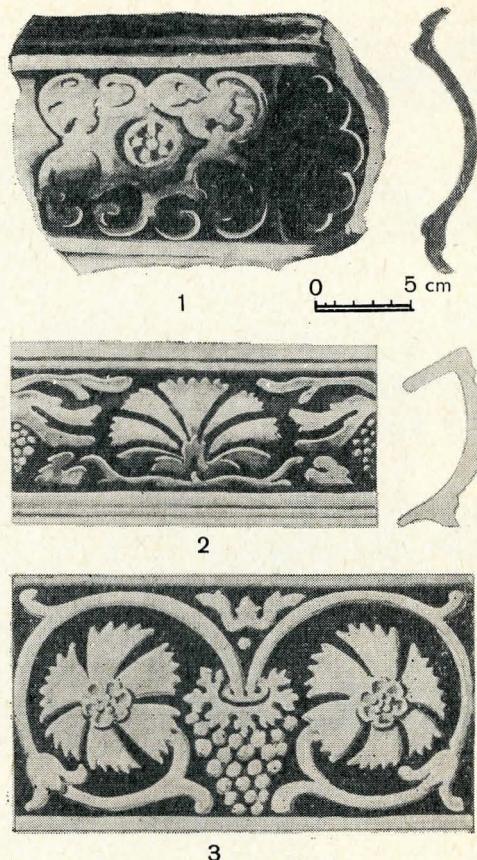
jojo įvažiavimo teritorijoje. Daugiausia jų rasta nuimant griuvenas ir po jomis. Pagrindinė koncentracijos vieta — perkaso vidurys. Čia surasta didokų koklių fragmentų ir vienas beveik sveikas kampinis koklis. Koklių puošime vyrauja rugiagėlių motyvas. Rekonstravus atskirus koklius, paaiškėjo, kad, tik sudėjus keletą koklių, gaunamas vienas pilnas raštas (pav. VIII^b). Tokie kokliai datuojami XVII amžiumi ³⁷.

Augalinis motyvas ypač būdingas karniziniams kokliams, kurių surasta taip pat nemaža, ypač vakarinėje aikštélės dalyje. Jie labai įvairių formų, dažniausiai profiliuoti, paprastai išgaubti i išorę, o kartais įlenkti (pav. 33). Atskirai minėtini karniziniai kokliai-pleišteliai, kuriais būdavo pa- įvairinamas krosnių atskirų aukštų viršutinės dalies papuošimas. Jie paliginti siauručiai, kelių centimetru pločio, visados profiliuoti, puošti taip pat augaliniais motyvais, tos pačios spalvos (pav. 34). Aukštas pleištelis jų užpakalinėje pusėje rodo, jog jie būdavo įtvirtinami tarp koklių siūlių ir jas puikiai užmaskuodavo.

Kad krosnių viršutinės dalies papuošimui buvo skirti didelis dėmesys, rodo drauge su aukščiau minėtais kokliais randami kokliai-karūnélés. Ypač minėtini kokliai-karūnélés, kurių centre pavaizduota amūro galvutė, apjuosta vainiku. Jų viršūnės baigiasi iškarpytu trikampiu,

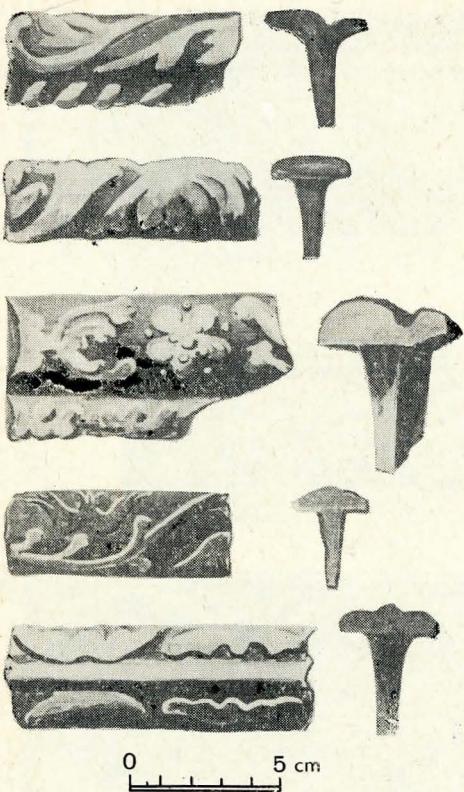

³⁷ R. Volkaité-Kulikauskienė, Punios pilialnio (Jiezno raj.) 1958—1959 m. tyrinėjimų rezultatai, p. 52; XVII a. viduriu arba antra- ja puse datuoja ir A. Tautavičiaus surastus tokius koklius Vilniaus pilies teritorijoje. Žr. A. Tautavičius, Vilniaus pilies kokliai, pav. 58, p. 47.

33. Karniziniai koklių pavyzdžiai

o pakraščiai užbaigtai keturkampėmis kolonélémis (pav. IX^a). Pylime rastas koklis-karūnélė, kurio raštą sudarė viduryje pavaizduotas erelis (pav. IX^b). Tieki vienų, tieki ir kitų fonas padengtas tamsiai mėlyna, o raštas balta glazūra. Ir tai suprantama. Tieki kampinių koklių, tieki koklių-karūnelių spalvos turėjo derintis prie krosnies koklių spalvos. Todėl, be polichroninių karniziniai koklių bei koklių-karūnelių, puoštų tamsiai mėlyna ir balta spalva, buvo jų surasta padeng-

34. Kokliai-pleišteliai

tų vien žalsvos spalvos glazūra. Iš tokių minėtini kokliai-karūnélés, kurių viršutinę dalį puošia penki lapai, apjuosti lanku iškarpytais pakraščiais. Lapų apačioje atskirta plokštuma, kurios paviršius išrašytas kažkokiais ženkais. Kai kurie iš jų lyg panašūs į raides. Šie kokliai-karūnélés pasižymi masyvumu ir formų grubumu. Geriausiai tai pailiustruoja dantytas pakraščio iškarpymas (pav. 35 : 1).

Buvo surasta ir karnizinių koklių, dengtų žalsva glazūra. Atskirai minėtinis šios rūšies karnizinis koklis visiškai tiesus, be jokio profiliavimo,

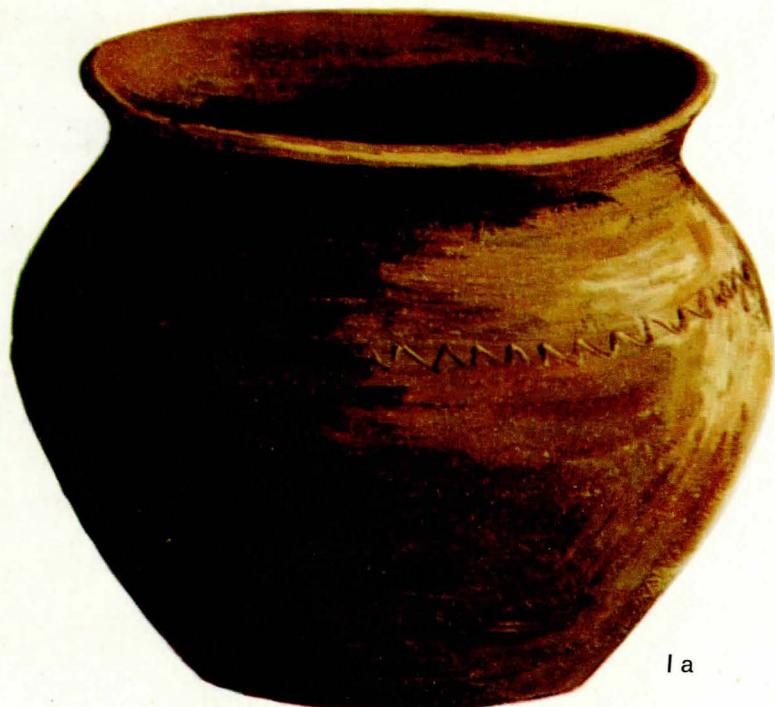
puoštas eglučių ir žvaigždučių motyvais (pav. 35 : 2).

Jau minėjome herbinius koklius, padengtus žalsva glazūra; vienspalviai žali kokliai užémė bene antrą vietą savo skaičiumi. Atskirai norisi paminėti du koklius, surastus ne tyrinėjimų metu, bet gautos žymiai anksčiau iš piliečio Gucevičiaus, gyvenusio piliakalnio papédéje prie Nemuno ir Punelės santakos. Vienas jų trimis nudaužytais kampais, tačiau iš išlikusios dalies aiškiai matyti jo ornamentas: tai indas su geliu puokštę, dengiančia visą koklio paviršių. Apskritai, jis kiek primena skrynių puošyboje aptinkamus motyvus, tik savaip traktuojamus skirtingoje medžiagoje (pav. 36).

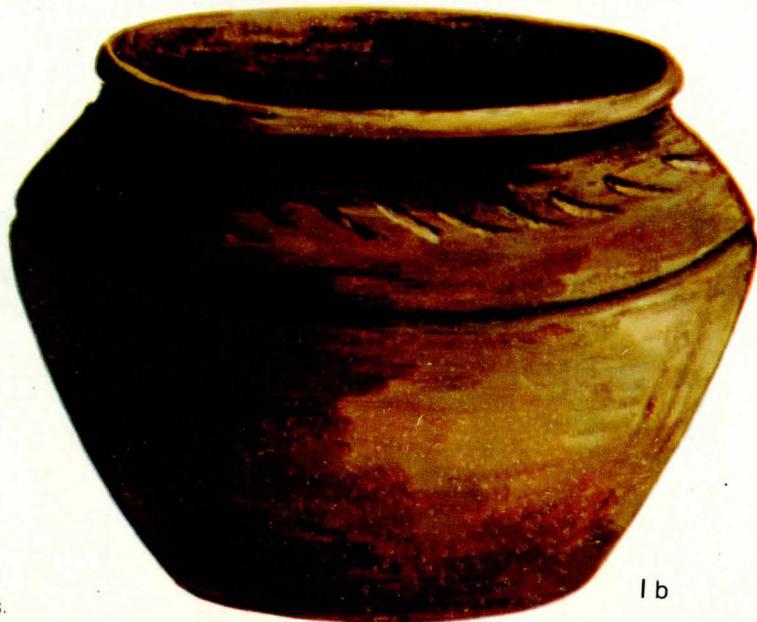
Kitas padengtas žalia glazūra gerai išlikęs kampinis koklis puoštas zoomorfiniu raštu. Jį sudaro kažkokis fantastiškas keturkojis gyvulys, pavaizduotas šuolyje, užriesta ilga uodega. Žvérės plėšrumą pabrėžia jo kojos su paukščio nagais (pav. 37).

Visi minėti keturkampiai kokliai, įvairūs karniziniai kokliai ir kokliai-karūnélés buvo gaminami specialiai padarytose formose.

Be keramikos dirbinių, kitą, bene gausiausią radinių grupę sudaro įvairūs geležiniai dirbiniai, susiję su statyba. Vakarinėje aikštélés dalyje daugiausia jų aptinkama viršutiniam kultūriniam sluoksnyje, 20—80 cm gylyje. Giliau jų skaičius labai sumažėja. Norisi, be to, dar pažymeti, jog pagrindinis radinių susi-koncentravimas buvo prie pietinės sienos pamatų. Ypač jų daug surasta išorinėje pamatų pusėje, virš minėto kiemo grindinio, ir mažiau — vidinėje pusėje.

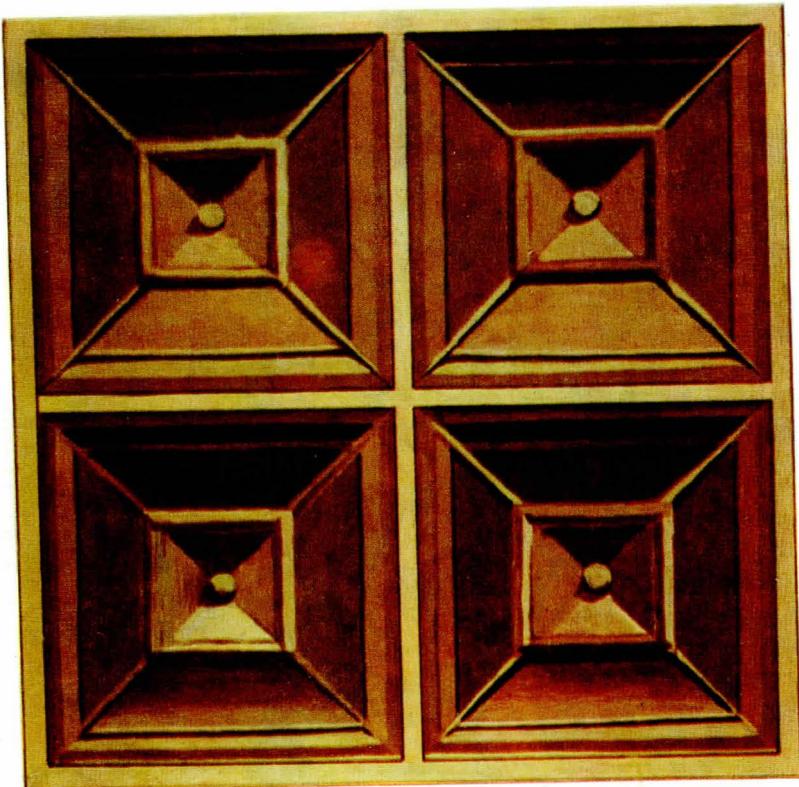

I a

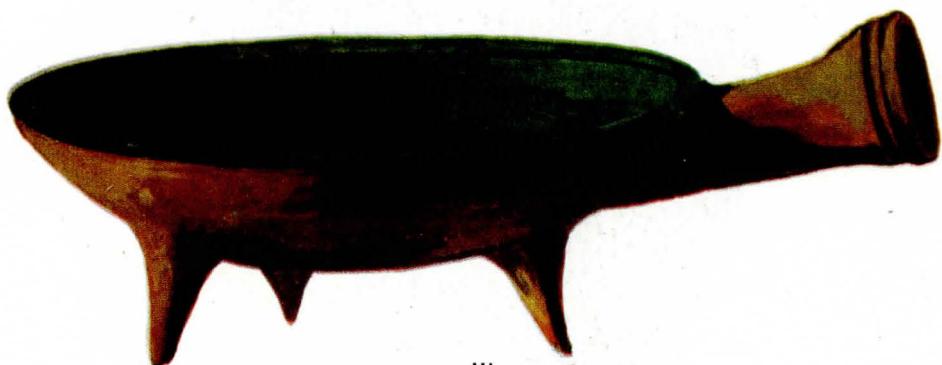
I b

Puodai senojo pilies
laikotarpio rek. pieš.

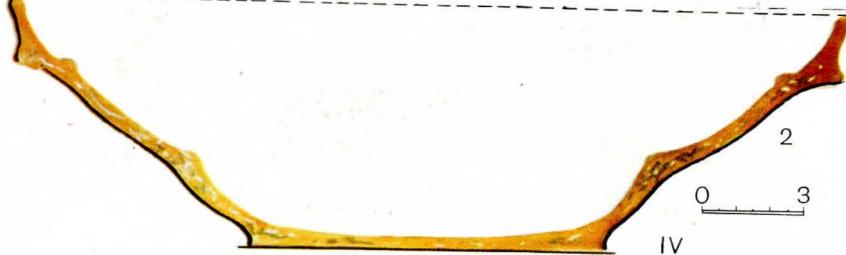
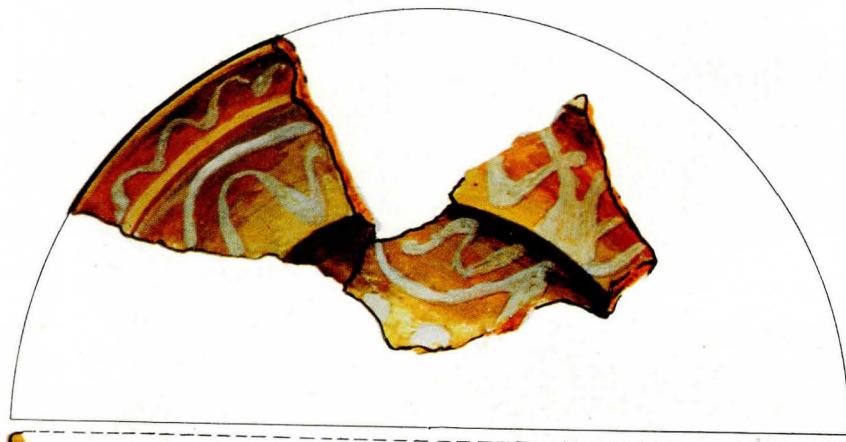
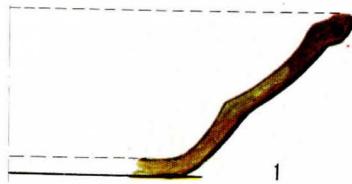
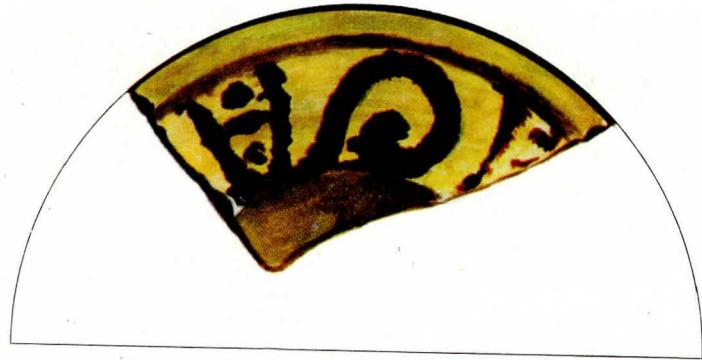
II

Keturkampis neglazūruotas koklis

III

Keptuv., rek. pieš.

0 3

IV

Glazūruotų lėkščių fragmentai

Glazūruotų puodų šukės

V

0 3

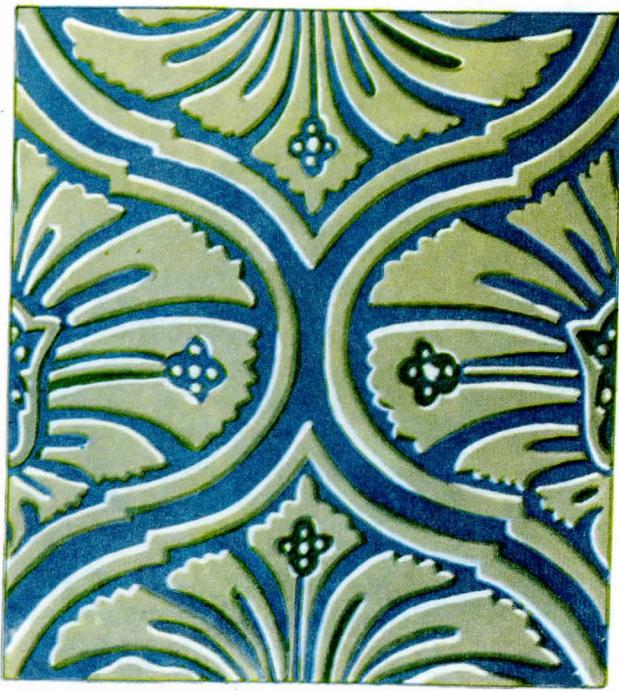
VI a

Koklis su Gonsievskių herbu

VII

Kampinis koklis su tuo pačiu herbu

VIII a

VIII b

Kokliai su rugiagélių mo-
tyvais

Ber
grupe
riaus
8,5 c
ilges
giau

IXa

Kokliai-karūnėlės

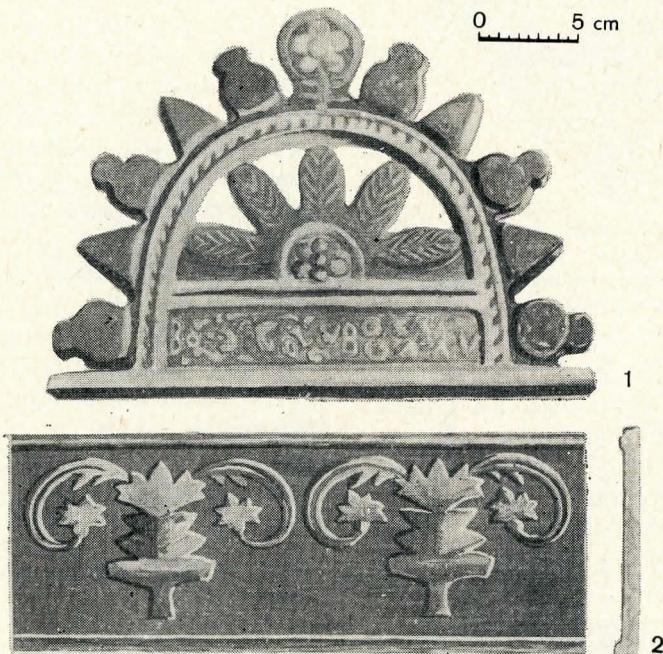

IX b

Bene gausiausią geležinių radinių grupę sudaro *kaltinės vinys*. Jos įvairiausių dydžių, siekia nuo 4,5 iki 8,5 cm. Retesnais atvejais surasta ir ilgesnių bei stambesnių vinių. Daugiausia jų surasta 20—25 cm gylyje,

žemesniams kultūrinio sluoksnio horizontui.

Antrą didesnę geležinių radinių grupę sudaro įvairūs *apkalai*. Pirmoje eilėje minėtini langų apkaustai, kurių surasta keliolika egzempliorių.

35. Koklis-karūnėlė ir karnizinis koklis, dengti žalia glazūra

palei pietinės sienos pamatus³⁸. Žymiai rečiau pasitaiko geležinių vinių 40—50 cm gylyje³⁹; 1,4—1,6 m gilioje⁴⁰ buvo surasta tik viena stora, 11 cm ilgio vinis, priklausiusi jau

◆ ◆

³⁸ Jų gausumą gali pailiustruoti šie skaičiai: kv. B, C-11—15 rasta apie 40, o nuo kv. 17 iki 23, 16 m² plote, palei pietinius pamatus, buvo surasta net apie 100 vinių.

³⁹ Pavyzdžiuui, jų surasta kv. C-9, C-11, D, E-18 ir kt.

⁴⁰ Kv. H-9.

Pažymėtina, jog ir jų daugiausia rasta palei pietinius pamatus⁴¹. Ir tai suprantama, nes ši pusė mažiausiai apardyta. Daugiausia jų — viršutiname kultūrinio sluoksnio horizonte, iki 40 cm gilio, ir tik retesnais atvejais jie buvo randami 60—80 cm gylyje⁴². Pastarajame gylyje surastas ap-

◆ ◆

⁴¹ Pav. kv. B₁-11, D₁-16, B-18, D-2, F-9 ir kt.

⁴² Nurodytame gylyje vienas lango apkaustas buvo rastas kv. A₁-6.

36. Koklio, puošto augaliniu motyvu, fragmentas; glazūra žalia

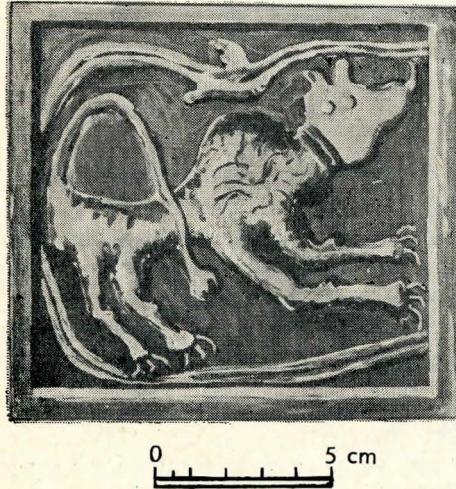
kaustas yra 9×9 cm dydžio, dailiai iškarpyta vidine briauna, su trimis skylutėmis: viena kampe ir po vieną galuose (pav. 39 : 6). Tai paprastas lango kampo apkaustas, skirtas sustiprinti suleistam kampui. Tokių būtent langų apkaustų ir surasta dau-

giausia. Tačiau surasta ir kitoki ap-kaustai, būtent su pritvirtinta kilpa, skirta užmauti ant vyrio. Šitiems ap-kaustams jau buvo skiriama lyg ir dviguba funkcija. Dėl to jų skirtin-gos proporcijos: šoninė briauna yra žymiai ilgesnė už viršutinę, nes prie jos yra pritvirtinta kilpa. Vidutinis jų dydis yra 9×18 cm, plotis — 2,8 cm. Vidinė jų pusė, taip pat ir galas gražiai iškarptyti tokiu pat stiliumi, kaip ir aukšciau minėtas mažasis ap-kaustas (pav. 39 : 1). Šitokie apkaus-tai su drauge pritvirtintą kilpa turėjo būti kalamai rémo pakraščiu⁴³.

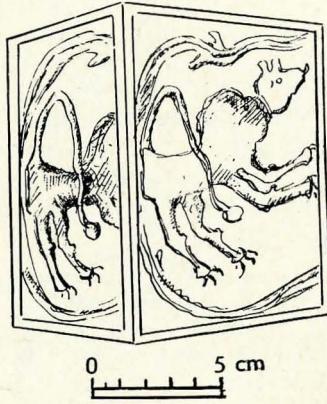
Žymiai masyvesni yra durų ap-kaustai. Jie dideli ($26,5 \times 24$ cm), nu-kalti iš storos geležies. Paprastai už-sibaigia masyvia kilpa, skirta užmau-ti ant storo vyrio. Faktiškai kilpa ir apkaustas iškalti iš vieno geležies gabalo. Prie kilpos apkaustas smar-kiai suplotas, o po to išsiskiria į dvi

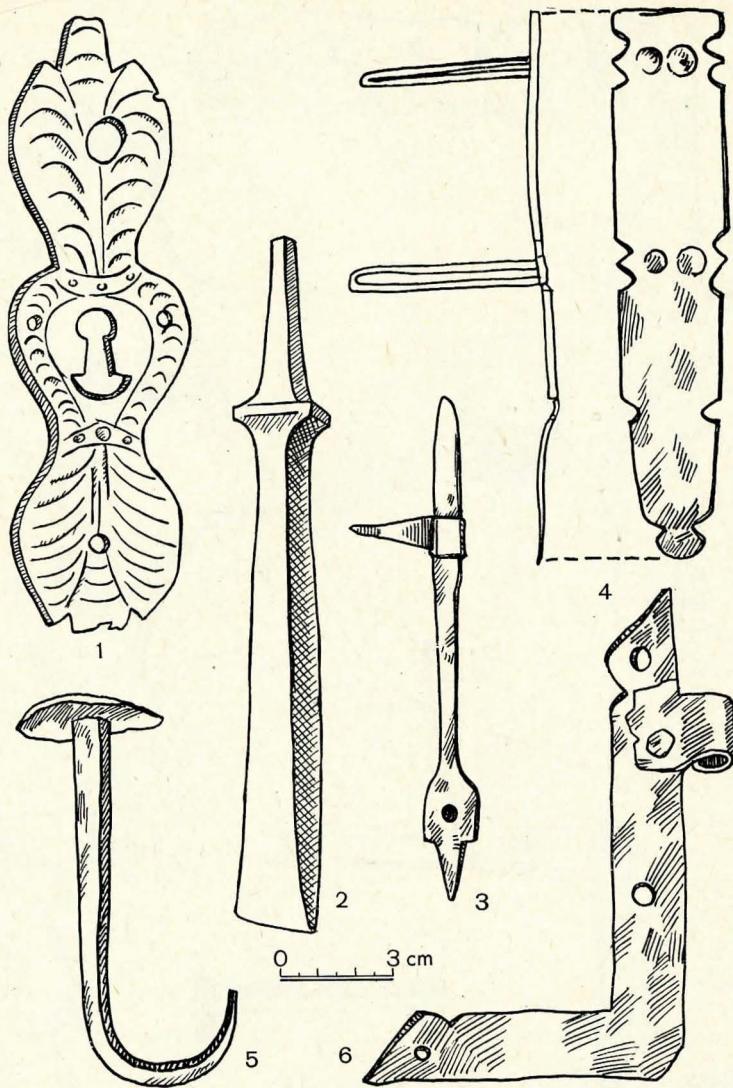

⁴³ Būdingiausi egzemplioriai yra rasti kv. C-14 ir Bi-11.

37. Kampinis koklis, puoštas zoomorfiniu raštu

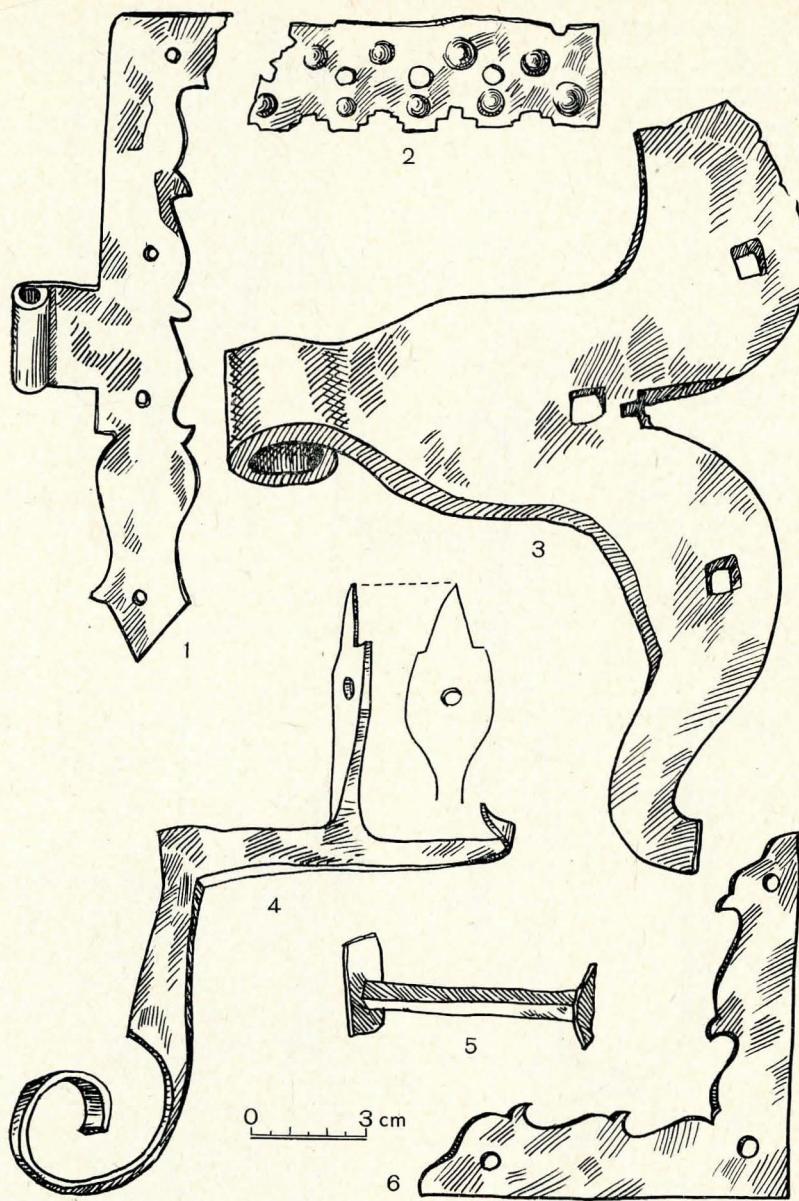
38. Geležiniai dirbiniai: užrakto apkaustas (1), kaltas (2), vyris (3), viniš (5), durų (4) ir langų (6) apkaustai

priešingas puses. Patys galai išlenkti ir vėl išploti į plokštumas, užsibai-giančias smailiu galu. Kaip matyti iš likusių skylučių prie durų, jie bu-vo prikalami penkiomis didelėmis vi-nimis (pav. 39 : 3). Minėtini du tokie

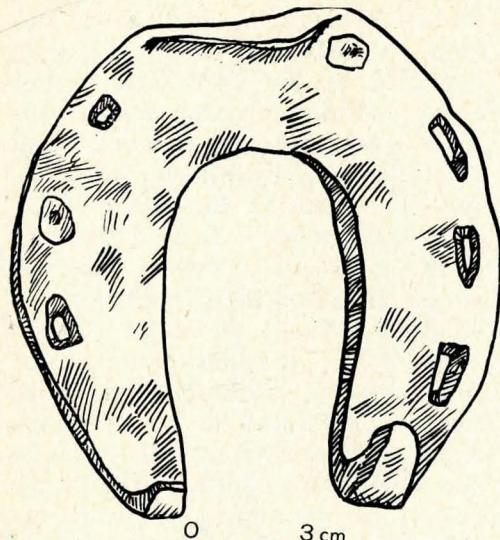
apkaustai, surasti vakarinėje aikšte-lės dalyje, priklause, greičiausiai, toms pačiomis durims⁴⁴.

⁴⁴ Abu jie rasti tame pačiame kvadrate C₁-21.

39. Geležiniai dirbiniai: langų apkaustai (1, 6), durų apkaustas (3), kablys (4), veržlė (5) ir dekoratyvinis apkaustas (2)

40. Geležinė pasaga

Apkalų masyvumas rodo, buvus sunkias duris. Jie galėjo būti vartojami prie vienapusių, tur būt, išoriui, durų. Matyti, šios formos durų apkaustai čia turi senas tradicijas. Įdomu, kad labai panašius durų apkaustus teko matyti tyrinėjimų metu Punioje, buvusioje senojoje klebonijoje (dabartinėje ambulatorijoje).

Be langų ir durų apkaustų, surasti ir keli geležiniai *vyriai*. Mažesni ir plonesni vyriai priklausė langams, didesni — durims. Vidutinis dydis svyruoja nuo 6 iki 13,6 cm⁴⁵. Kai kurių galai išploti ir iškarptyti, panašiai kaip langų apkaustų (pav. 38 : 3). Apskritai, visi šie aptarti geležiniai apkalai yra būdingi ano meto tai-komosios dailės pavyzdžiai. Jie rodo, kad tuo metu Punioje būta puikių geležies meistrų, kurių dirbinių gana

⁴⁵ Jų surasta kv. G-9, B₁-7, B₁-11, C₁-11, C₂-21 ir kt.

gausiai surasta Punios piliakalnyje. Tai patvirtina ir geležiniai *langų kabliukai*, kurie buvo rasti drauge su vinutėmis, skirtomis iškalti į rėmą. Vinutės galas baigiasi kilpa, į kurią būdavo įkabinamas kabliukas. O pati kilpa su visa vinute perverta per puošnią vinies galvutę, savo forma primenančią keturkampį dobilą (pav. 22 : 2, 4).

Iš kitų su statyba susijusių radinių minėtiniai geležiniai *durų kabliai* (pav. 22 : 3), geležinė *durų rankena*⁴⁶, geležinės veržlės (pav. 23 : 4, 12), cilindrinių spynų dalys (pav. 22 : 5, 6). Atskirai minėtinas *durų užrakto apkolas*, 16 cm ilgio ir 4,5 cm pločio plačiausioje vietoje. Jis ne tik profiliuotom briaunom, bet visa jojo plokštuma papuošta augaliniu motyvu (pav. 38 : 1). Baigiant apibūdinti radinius, susijusius su čia stovėjusiais rūmais, būtina dar pažymeti, kad palei pietinius pamatus, drauge su aptartais radiniais, ypač jų susikoncentravimo vietose, buvo rasta nemaža susilydžiusio nuo ugnies ir šiaip išlikusio stiklo. Netenka abejoti, kad tai langų stiklo liekanos.

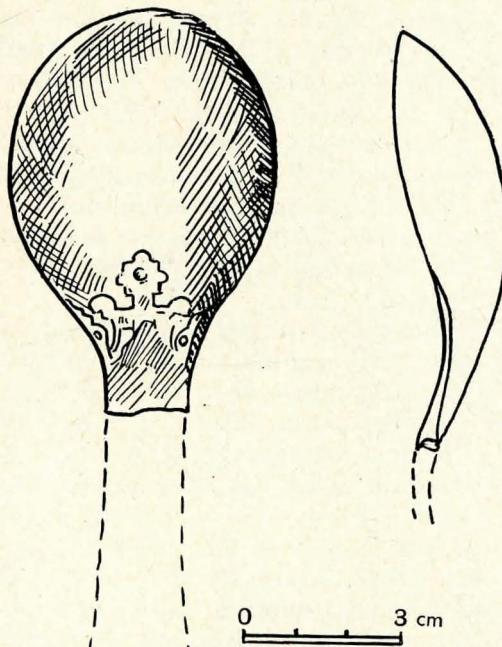
Iš retesnių radinių, surastų šioje aikštėlės dalyje, reikia dar paminėti geležines *pasagas*. 50—70 cm gylyje buvo rasta tik pasagos dalis⁴⁷, o 80—100 cm gilumoje — visa gerai išlikusi pasaga (12,5×13,2 cm dydžio⁴⁸, pav. 40). Įdomios taip pat kelios geležinės „varlikės“ (pav. 23 : 6, 7, 11), surastos įvairiose tiriamojo ploto vietose nuo 20 iki 80 cm gylyje. Visos jos labai deformuotos. Pa-

⁴⁶ Surasta kv. D-5, 70—100 cm gylyje.

⁴⁷ Kv. D-8.

⁴⁸ Kv. C-20.

41. Sidabrinio šaukšto galvutė

galiau minėtinas geležinis *kaltas*, kuris buvo surastas 80 cm gylyje⁴⁹ (pav. 38 : 2).

Tyrinėtojų démesi taip pat patraukė ir radiniai, nušviečiantys čia gyvenusių gyventoju buitį. Tai visų pirma tuo po veléna surasta sidabrinio šaukšto galvutė (pav. 41). Tokliau — plieniniai *peiliai*, turėjė medines arba kaulines kriaunas. Jų surasta šeši egzemplioriai. Tai, greičiausiai, stalo peiliai. Atkreipia į save démesį 40—60 cm gilumoje surastas peilis⁵⁰, kurio kaulinės kriaunelės prikaltos iš abiejų pusų keturiomis žalvarinėmis vinutėmis (pav. 42 : 2). Greičiausiai, kažkokiu kauliniu kriauneliu dalis buvo surasta 20 cm gilu-

moje. Jų paviršius papuoštas išraižyta ar išdeginta moters galvute (pav. 24 : 2). Kv. M-24, tik nuėmus žemės paviršių, buvo surasta iš vamzdinio kaulo padaryta *šachmatų figūros* dalis be pastovėlio, o 50—70 cm gilumoje aptiktas žalvarinis 10 cm ilgio skriestuvas⁵¹. To meto gyventojų buitį padeda nušvesti visa eilė surastą stiklinių indų fragmentų. Tai stiklinių lékščių ar šiaip plokščių indų dalys, stiklinės taurelės kojelė, stiklinių bonkučių dalys, dažniausiai kakliukai ir t. t. Surasta ir spalvoto stiklo fragmentų. Štie, kad ir negausūs, radiniai iš dalies nušviečia čia gyvenusių gyventoju socialinę padėtį. Verta pažymeti, kad labai mažai surasta darbo įrankių. Iš jų terasta: *molinis varpstelis*, tiksliau, jo pusė (pav. 10 : 7).

Baigiant radinių apžvalgą, būtina pažymeti *kaulinį dirbinį*, rastą sluoksninėje tarp 80 ir 100 cm nuo žemės paviršiaus⁵². Jis keturkampis, žemos piramidės formos, labai gerai nugludintu paviršiumi, 8×8 cm dydžio. Jo viršutinė iškili dalis ornamentuota dviem kryžmai susikertančiomis linijomis ir trimis asimetriškai išdėstytomis duobutėmis (pav. 24 : 4). TSRS Mokslo akademijos Archeologijos instituto Leningrado filialo eksperimentinės laboratorijos bendradarbiai nustatė, kad jo apatinė plokščioji dalis yra nubrūžinta įvairiomis kryptimis, o viršutinė žemos piramidės formos dalis nusigludinusi nuo ilgo čiupinėjimo pirštais.

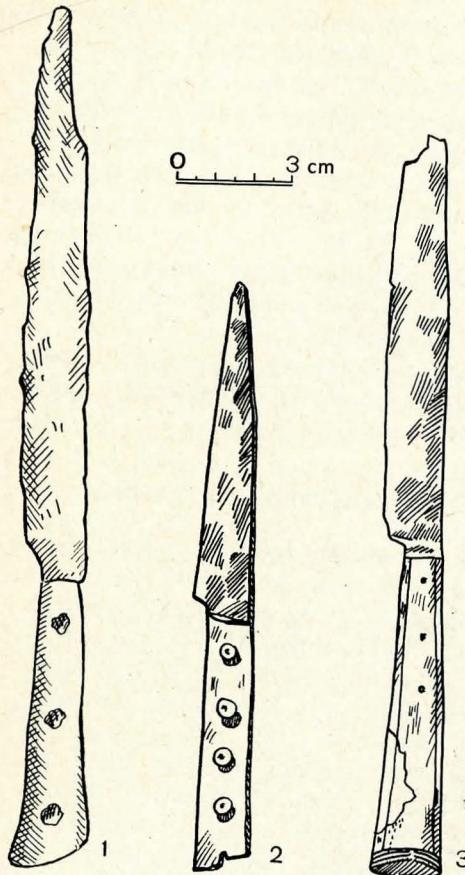
Iš viso to galima daryti išvadą, jog čia buita kažkokios žaidimo prie-

◆ ◆
49 Kv. C-6.

50 Kv. H-23.

◆ ◆
51 Kv. C-9.

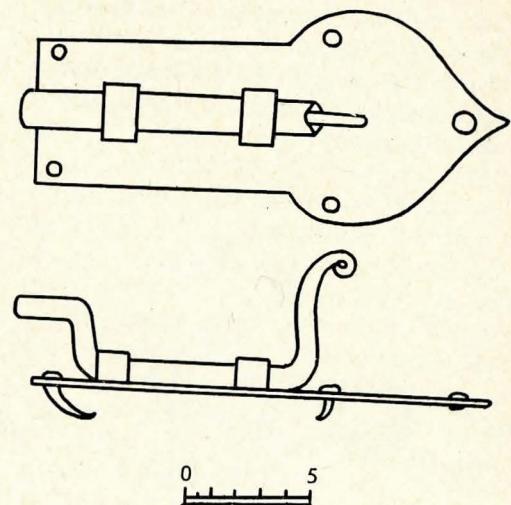
52 Kv. C-21.

42. Geležiniai peiliai kaulinėmis kriaunomis

monės, kuri buvo stumdoma, grečiausiai, po lentą, nuo ko ir liko įvairiomis kryptimis nubrūžinimo žymės.

Atskirai reikia paminėti surastus *geležinius radinius pylime*, nes jų susikoncentravimas yra labai svarbus išvadoms. Radiniai daugiausia koncentravosi tiriamojo ploto pačiaame viduryje ir jo rytinėje dalyje prie aukšciau minėto statinio. Jie buvo randami tarp griuvenų ir po jomis. Visų pirma minėtini trys stam-

43. Geležinis skląstis

būs skersiniai geležiniai durų ar vartų apkaustai (76 cm ilgio, 5 cm pločio ir 1 cm storio)⁵³. Viename jų skyllutėse buvo išlikusios kniedės. Dar kelios tokios kniedės buvo surastos skyrium laisvai žemėje. Be to, greta jų gulėjo 18,5 cm dydžio masyvus geležinis skląstis⁵⁴ (pav. 43) ir stambios geležinės grandinės liekanos⁵⁵. Toliau buvo rasti du geležiniai durų ar vartų vyriai⁵⁶. Visi šie radiniai buvo rasti nuo 1,5 iki 2,00 m gylyje, skaitant nuo buvusio griovio dugno.

Savaime išplaukia išvada, kad įvažiavimo viduryje būta ar tai stiprių vartų, ar sunkiai kaustyti ir gerai uždaromų durų. Vertas dėmesio radinys — tai bemaž perkaso dugne, 5 m gylyje, skaitant nuo pylimo vir-

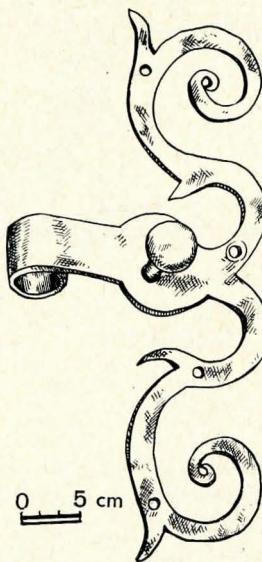
⁵³ Surasti kv. I, K-14, 15, 16.

⁵⁴ Kv. 1—15.

⁵⁵ Kv. 1—16.

⁵⁶ Kv. 1—14, 15.

šaus, surastas savotiškas geležinis kablys, skirtas, greičiausiai, žibintui pakabinti (pav. 39 : 4). Jis buvo įkalamas į sieną ir, be to, dar pritvirtinamas vinimis⁵⁷.

44. Durų apkaustas

Surasti čia ir du puošnesni apkaustai, kurių iškarpyme įžiūrimas augalinis motyvas. Jie plonesni, lengvesni ($13,5 \times 21,2$ cm dydžio). Vienas jų lūžęs, bet, sudėjus abi dalis, lengvai rekonstruojamas (pav. 44). Šie apkaustai buvo rasti drauge su minėtais koklių fragmentais.

Kiti radiniai koncentravosi pačiaame rytiniam perkaso gale, minėto statinio vietoje. Čia⁵⁸ surasta daug kaltinių 4,5—8,7 cm ilgio vinučių ir keturi 12,2 cm dydžio lango rėmų apkaustai. Ypač minėtini geležiniai lango grotelių virbai su išplotais ga-

⁵⁷ Surastas kv. F-11.

⁵⁸ Kv. L, K-18, 19.

lais ir skylutėmis juose. Jų ilgis svyraovo tarp 38 ir 42 cm. O prie pietinės sienos⁵⁹, 1,73 m gilumoje, surasta masvyi geležinė kilpa vartams užskleštį su trimis 13—20 cm ilgio kaltinėmis vinimis. Geležinės kilpos ilgis 60 cm, plotis 6 cm ir storis 0,5 cm. Be to, 1,8 m gylyje buvo rastas geležinis lango apkaustas ir vyris⁶⁰. Iš viso buvo surasta 12 langų apkaustelių.

Štie radiniai lyg ir patvirtina spėjimą, kad rytiniai įvažiavimo gale būta sargybos bokšto.

6. KAM PRIKLAUSĖ RŪMAI

Iš surastųjų radinių matyti, kad pats viršutinis kultūrinis sluoksnis susidarė XVI a. antrojoje pusėje ir ypač XVII amžiuje. Tai patvirtina dar surastos Švedijos karalienės Kristinos bei Jono Kazimiero monetos. Šio sluoksnio, taip pat pylimo tyrinėjimai parodė, jog tuo metu piliakalnyje vykdysti bene didžiausi statybos darbai, susiję su didžiuliais pertvarkymais. Aikštélėje išaugo dideli ir puošnūs feodalų rūmai. Jei iš pamatų nieko konkretaus negalima pasakyti apie pačius rūmus, tai apie jų puošnumą byloja jų teritorijoje surasti tokie radiniai, kaip gausūs įvairiaspalviai kokliai, gražiai išornamentuoti įvairūs geležiniai durų bei langų apkaustai, kabliukai, vynys su rozetės formos galvutėmis ir kt. Kiti radiniai daugiau nušviečia gyventojų buitį. Tai puošnūs, glazūruoti indai, sidabrinis šaukštasis, peilių kaulinėmis kriaunomis, žaidimo

⁵⁹ Kv. G-20, 21 riboje.

⁶⁰ Kv. F-20.

kauliukas ir t. t. Šiam kultūriniam sluoksniui yra visai nebūdingi darbo įrankiai. Visa tai savaime nusako čia gyvenusių žmonių socialinę padėtį.

Buvo sutvarkyta rūmų aplinka: pietinėje pusėje akmenimis išgristas kiemas, iškloti vandeniu nutekėti grioveliai.

Padarytas naujas tiesesnis įvažiavimas į rūmų kiemą, perkasant skersai pylimą. Įvažiavimas buvęs, greičiausiai, su stogu, tinkuotomis sienomis, gristas mediniu grindiniu. Vakarais būdavo apšviečiamas žibintais: apie tai liudija surastas geležinis kablys, skirtas tokiam žibintui pakanbinti. Įvažiavimas, be to, buvo uždaromas sunkiai kaustytais vartais ar durimis.

Iš viso to matyti, kad piliakalnio aikštélėje stovėję rūmai buvo tvirtovės pobūdžio. Tai patvirtina ir įvažiavimo rytiniame gale atidengti sargybinio bokšto pamatai.

Iš tyrinėjimų matyti, kad tiek piliakalnio aikštélėje stovėję rūmai, tiek naujai padarytas įvažiavimas yra degę. Matyti, būta perstatinėjimų bei pataisymų.

Savaime iškyla klausimas, kas gi buvo šių puošnių rūmų šeimininkai ir visų pertvarkymų iniciatoriai?

Žymiausius savo egzistencijos pėdsakus piliakalnyje iš XVII a. paliko žinomi Lietuvos didikai Gonsievskiai-Korvinai. Tai matyti iš surastų gausių herbinių koklių. Yra žinoma, jog XVII a. Punia buvo seniūnija, valdoma įvairių to meto Lietuvos didikų⁶¹, tačiau ilgiausiai jje viešpatavo minėti Gonsievskiai.

⁶¹ Słownik Geograficzny, t. IX, p. 301.

Pirmasis šios giminės Punią valdžiusių atstovą buvo Aleksandras Gonsievskis, miręs 1639 m.⁶² Jis buvo vedęs Ievą Pacaitę, ir jie turėjo du sūnus: vyresnijį — Kristupą ir jaunesnijį — Vincentą. Néra konkrečių žinių, ar Kristupas valdė Punią po tévo mirties. Reikia manyti, kad taip, tačiau, kadangi jis mirė netrukus po tévo mirties (1643 m.), tai Punios rūmai greit atiteko jaunesniajam sūnui Vincentui. Pastarasis per dukterį Teresę buvo susigiminiavęs su Vilniaus vaivada Jonu Sapiega. Tuo gali būti paaiškinama, kaip rastuosiouose kokliuose šalia pagrindinio centrinio Gonsievskių herbo atsirado Sapiegų bei Pacų herbai. Rastuosiouose piliakalnyje herbiniuose kokliuose išlikęs Gonsievskių herbas yra naujas, priimtas jų palikuonių. Vincenatas Gonsievskis mirė 1662 m.

Ar atidengti aikštélėje pamatai priklauso Gonsievskių statytiems rūmams, sunku konkrečiai atsakyti. Tam tikslui galėjo būti panaudoti ir senesnieji pamatai, jei ne visi, tai bent jų dalis. Tačiau, kad didesni rūmų statybos darbai susiję su Gonsievskių valdymo metais, rodo jau tas faktas, jog daugiausia herbinių koklių yra su Gonsievskių herbu. Todėl peršasi išvada, jog, jiems valdant, buvo atlikti pagrindiniai ir drauge paskutiniai pertvarkymai Punios piliakalnyje.

Vėliau Punią valdė Pociejai, Sapiegos, Bžestovskiai ir kiti Lietuvos didikai, tačiau tada ji jau nebevaidino didesnio vaidmens, todėl vargu, ar jos valdytojai naudojosi piliakalnyje

⁶² A. Boniecki, Herbarz Polski, t. VI, p. 315—316.

buvusiais rūmais. Sprendžiant iš sudėgusių rūmų, susijusių su Gonsieviškių vardu, ir čia surastu radinių, atrodo, kad rūmai gaisro buvo sunaikinti XVIII a. pradžioje, galimas daiktas, kovų su švedais metu. Greičiausiai, daugiau nebebandyta jų atstatyti.

Tiesa, yra išlikęs XVIII a. sudarytas Punios planas, kuriamo pavaizduoti rūmų griuvėsiai⁶³. Jie figūruoja ir plane, sudarytame XIX a. viduryje. A. Miškinis mano, kad rūmų griuvėsiai dar galėjė būti, mati-

⁶³ Planas yra pateiktas minėtame A. Miškinio straipsnyje „Punia vakar ir šiandien“, Statyba ir architektūra, 1971, I, p. 23—24.

ninkui sudarant planą⁶⁴. Tačiau greičiau tai tik matininko improvizacija. Norisi manyti, kad plane rūmų griuvėsių piešiniu buvo tiesiog pažymėta jų stovėjimo vieta. Taip verčia manyti išlikę iš XIX a. antrosios pusės Punios piliakalnio kad ir schematiški piešiniai, kuriuose nevaizduojami jokie rūmų griuvėsiai. Šią nuomonę patvirtina dar ir ta aplinkybė, kad plane rūmų orientacija yra visiškai skirtinga, negu tai nustatyta archeologinių kasinėjimų metu. Plane rūmai orientuoti į miestelį, kai iš tikrujų jų fasadas buvo orientuotas į Nemuną.

⁶⁴ Ten pat, p. 24.

Reziumuojant galima pabrėžti kelis svarbesnius momentus Punios piliakalnio istorijoje. Lig šiol turimais duomenimis, tai vienintelis toks piliakalnis Lietuvoje, turės savitą ir sudėtingą istoriją. Visų pirma, Punios piliakalnis sudaro išimtį jau vien dėl to, kad jis buvo įrengtas palyginti labai vėlai, tik II tūkstantmečio pradžioje. Bemaž visų Lietuvos piliakalnių istorija siekia žymiai senesnius laikus, dažnai net laikotarpį prieš mūsų erą. Per ilgus šimtmečius, kintant piliakalnių paskirčiai, paprastai jie būdavo pertvarkomi ir pritaikomi naujiems reikalavimams. Tuo tarpu Punios piliakalnis kaip archeologinis paminklas gyvavo labai trumpą laiką. Pagrindinis jo egzistavimo laikotarpis — XIII—XIV amžiai. Jis buvo iš karto įrengtas kaip vienas iš atramos taškų, nukreiptų prieš kryžiuočių agresiją. Tuo metu čia buvo įrengta gynybinė pilis. Tuo tikslu parinkta puiki strateginiu atžvilgiu vieta: masyvus ir aukštas kranto kysulys Nemuno ir Punelės santakoje, iš trijų pusų apsuptas gamtos kliūčių. Rytinėje dalyje sustiprintas pylimu ir grioviu, jis virto galinga tvirtovė. Saviti yra buvę pýlimo įtvirtinimai. Ažuolinių tašų ir rastų karkasas, aptiktas Punios piliakalnio pylime, lig šiol yra vienintelis tyrinėtų piliakalnių tarpe. Didžiulė, apie

1 ha ploto, aikštėlė galėjo sutalpinti daug gynėjų. Todėl Punios piliakalnis su rašytinių šaltinių Pilénais gali būti tapatinamas ne vien dėl artimo vardų saskambio. Pilies įrengimai Punioje pilnutinai atitinka garsiuosius senųjų kronikų Pilénus, nors, turint prieš akis kai kuriuos rašytinius šaltinius, ir negalima be išlygų jų identifikuoti. Tačiau Punios piliakalnio tyrinėjimai bent iš dalies koreguoja kai kuriuos istorikų teiginius apie kryžiuočių žygius į Lietuvą XIV a. pradžioje. Istorikų tarpe vyravuja nuomonė, kad šia kryptimi jie nebuvu vykdomi. Tuo tarpu Punios piliakalnyje įrengta ir mažiausiai du kartus degusi pilis leidžia daryti priesingas išvadas. Kryžiuočiai pasiekė davo ir Nemuno vidurupį. Tai patvirtina ir vėlyvesnės datos. Neabejotinai Punia rašytiniuose šaltiniuose minima 1382 metų data, kada iš triju i Lietuvą išibrovusių kryžiuočių kariniuomenių viena patraukė į Punią. Kryžiuočiai kraštą niokojo devynias dienas ir grįžo į Prūsiją „su nesuskaitomu grobiu“, — taip užrašė apie ši žygį Vygaandas Marburgietis. Šia data, matyt, ir baigiasi senosios pilies istorija.

Vadinasi, Punios piliakalnis XIV a. pabaigoje nebetenka savo pagrindinio vaidmens. Apskritai, išradus šaunamąjį ginklą, daugumas piliakal-

nių, praradę savo tiesiogines funkcijas, apleisti, taip ir liko stovėti iki mūsų dienų, saugodami savo senosios egzistencijos pėdsakus. Punios piliakalniui teko kitoks likimas. Tam būta priežasčių. Už piliakalnio, rytinėje pusėje, kūrėsi gyvenvietė, kuri XIV a. pabaigoje jau tapo miesteliu. Punios miestelis minimas jau „Rusų miestų sąraše“, datuojamame XIV a. pabaiga. Ypač sparčiais tempais jis augo XV a., o XVI a. jau gretinamas su Kaunu. Punia tapo karališkuoju dvaru. Piliakalnio aikštéléje išsaugę rūmai — Punios valdytojų rezidencija. Tai apsprendé puiki strateginiu ir gamtiniu atžvilgiu vieta, pagaliau ir senos tradicijos. Bene pats intensyviausias kultūrinis sluoksnis piliakalnyje susidaré XV a. ir XVI a. pradžioje. Ypač jis intensyvus pietinéje aikštéléje. Labai savita čia buvusi jo sandara: kultūrinį sluoksnį sudaré juoda puri žemė su gausiais gyvulių kaulais, puodų šukémis, žuvų žvynais ir pan. Tai liekanos piliakalnyje rengtų didelių pokylių, susijusių su organizuotomis čia medžioklémis. Akivaizdus įrodymas yra atlikta surastųjų kaulų analizé. Ne veltui Punios piliakalnyje ieškota Vytauto žiemos buveinės, kurioje jis apsistodavo su visu savo dvaru kelioms savaitėms pailséti ir pamedžioti.

Vakarinéje aikštéléje kultūrinio sluoksnio sandara skirtinga. Čia būtent buvo aptikta mūro statybos liekanų. Jas sudaro masyvios, iš akmenų ir plytų mūrytos pamatų sienos, atidengtos prie pat šlaito. Tai, greičiausiai, vadintamieji padai — būtina atrama prie pat šlaito stovinčiam bokštui.

Tiek dvaro rūmai, tiek ūkiniai pastatai, stovėję pietinéje aikštéléje, XVI a. gaisro buvo sunaikinti. Tačiau labai greitu laiku pradéti nauji statybos darbai, vykë jau XVI a. antrojoje puséje ir ypač XVII a. Tuo metu piliakalnyje buvo atliki patys didžiausi pertvarkymai. Tai matyti iš paties viršutinio kultūrinio sluoksnio vakarinéje aikštéléje. Tyrinéjimų metu čia buvo atidengti rūmų pamatai, gausūs spalvoti kokliai, glazūruota keramika, įvairūs geležiniai dirbiniai, susiję su namų statyba ir kt. Ypač išsidémétini kartais labai puošnūs durų bei langų apkaustai — tikri taikemosios dailés pavyzdžiai. Visa tai byloja apie buvusių rūmų prabangą. Tame laikotarpyje kaip tik labiausiai ir pasikeitë pati rūmų aplinka: išgristas akmeninis kiemas pietinéje rūmų dalyje, padaryti latakai vandeniu nutekëti. Pagaliau padarytas naujas įvažiavimas į dvaro rūmų kiemą. Tam tikslui skersai, rytų—vakarų kryptimi, buvo perkastas senasis pylimas, ir tuo būdu padarytas tiesesnis bei patogenesnis kelias. Abipus įvažiavimo buvo išmūrytos sienos, kurių vidiné pusė tinkuota. Be to, jis buvo uždaromas sunkiai kaustytais vartais. Rytiniam įvažiavimo gale įrengtas sargybos bokštas.

XVII a. Punia pasieké savo klestėjimo viršunę. Ji tampa seniūnija, valdoma įvairių to meto didikų, kurių rezidencija buvo piliakalnyje įrengtuose rūmuose. Ilgiausiai Punią tuo metu valdë Lietuvos didikai Gonsievskiai. Rašytines žinias šiuo atveju labai paremia gauti archeologiniai duomenys. Jau buvo minëta, kad rūmų teritorijoje tyrinéjant buvo ras-

ta labai daug koklių. Pažymėtina, jog vyrauja herbiniai kokliai su Gonsievskiu herbu. Todėl norisi manyti, jog atlikti minėti žymesni pertvar-kymai yra susiję kaip tik su šių didikų vardu. Tai buvo patys žy-

miausi, bet drauge ir paskutiniai per-tvarkymai Punios piliakalnyje. Tyri-néjimai parodė, jog rūmai galutinai buvo sunaikinti didžiulio gaisro, grei-čiausiai, XVIII a. pradžioje, švedų antplūdžio metu.

Г О Р О Д И Щ Е П У Н Я

Р. ВОЛКАЙТЕ-КУЛИКАУСКЕНЕ

Резюме

Городище Пуня находится в Алитусском районе, на правом краю берегу реки Нямунас, у устья речки Пуняле. С трех сторон (южной, западной и северной) оно защищено естественными препятствиями, с четвертой — восточной — искусственными оборонительными системами: мощным валом длиной 75, шириной 34 и высотой 6 м и большим рвом, ширина которого достигает 15 м.

Городище Пуня до сих пор широко известно в исторической и художественной, нежели в археологической литературе. Произошло это по той причине, что историки спорили и спорят о местонахождении замка Пиленай (Pillenen, Pulien, Pilleven), разрушенного крестоносцами в 1336 г. Некоторые исследователи предполагают, что именно здесь находился замок и трагически погиб его владелец Маргер (Маргис). Этот мотив настолько широко использован в различных жанрах литературы, что стало уже традицией называть городище Пуня горой Маргиса.

Археологи, пока городище не было исследовано, не могли высказать свое мнение. Впрочем, археологические раскопки были начаты по другой причине: городище находилось под угрозой разруше-

ния, так как Нямунас и Пуняле весной выходили из берегов.

Городище исследовалось в 1958—1959 и 1961—1962 гг. археологами Вильнюсского государственного университета им. В. Капсукаса под руководством автора настоящей работы. В раскопках участвовало немало студентов — историков и археологов. Археологические изыскания произведены на площади 1191 м². Площадка городища исследовалась в нескольких местах, были сделаны два разреза вала и несколько небольших испытательных раскопов за пределами площадки города.

В ходе исследований городища Пуня выявлена сложная и весьма своеобразная история данного археологического памятника. Удалось определить три основные этапа в его истории.

Первый этап — конец XIII—XIV вв. Именно в это время было сооружено городище, возведены мощные укрепления — вал и ров. Разрезы вала выявили своеобразную его конструкцию. Вал в основном укреплялся трижды и тем самым увеличился. В последний, третий раз, материалом для его укрепления служили глина и дубовые бревна. Весьма интересен пока единственный обнаруженный кар-

кас вала. Он был сделан из дубовых бревен, которые в середине вала составляли клетчатую систему квадратами величиной 60—80 см (рис. 3), южный конец вала был укреплен вертикально и горизонтально расположеными бревнами (рис. 5). Найденная здесь керамика (рис. 6) и анализ обуглившихся бревен показали, что вал сооружен в конце XIII—начале XIV вв.

На площадке культурный слой этого периода почти не сохранился, за исключением остатков каких-то деревянных сооружений в южной ее части. Найдки, относящиеся к этому периоду, редкие, но очень интересные. Основную группу составляет керамика, найденная в южной и западной частях площадки (рис. 7—9), глиняные сопла (рис. 10 : 5, 6, 8, 9), свидетельствующие о том, что тут из местной болотной руды выплавлялось железо, точильные камни (рис. 11 : 2, 3), пряслица (рис. 10 : 1) и шпора (рис. 12), найденная в перемешанной земле.

Незначительный культурный слой и небольшое количество находок свидетельствуют о том, что городище использовалось очень короткое время, возможно, как убежище. Нельзя, конечно, забывать, что более поздние постройки на площадке этого городища могли разрушить древний культурный слой. Однако нет никаких сомнений в том, что городище было сооружено перед лицом угрозы нападения крестоносцев, которые часто вторгались в эту часть Литвы. Об этом свидетельствуют не-

однократно сожженные укрепления вала, а также более поздние письменные источники. В хронике Виганда из Маргбурга упоминается поход крестоносцев в Пуню в 1382 г. Возможно, что именно в это время окончательно были уничтожены укрепления и прекратила существование одна из самых древних крепостей.

Вопрос о местонахождении замка Пиленай, упоминаемого в письменных источниках, остается невыясненным. Большие размеры городища, его мощные укрепления, уничтоженные в первой половине XIV в., как бы подтверждают выдвинувшее некоторыми историками предположение об идентификации Пиленай и Пуни. Но вряд ли археологи смогут дать конкретный ответ на этот вопрос. Ведь городище Пуня не было запущено подобно другим, оно еще долгое время использовалось.

Второй этап истории городища охватывает XV— первую половину XVI в. Несмотря на то, что в конце XIV в. городище утратило свое первоначальное значение, функционально оно продолжало существовать. С XV в. Пуня является королевским поместьем. Уже в конце XIV в. в восточной части городища существовал городок, упоминаемый в письменных источниках. Сравнительно рано, около 1425 г., в Пуне был построен костел. В XVI в. Пуня становится городом, который, согласно письменным источникам, по своему административному назначению приравнивается к тогдашнему Каунасу. Городище в то время являлось

резиденцией проживавших здесь наместников.

Интересно, что к этому времени относится самый интенсивный культурный слой. Он исследовался в южной и западной частях площадки. В южной части площадки обнаружены остатки хозяйственных построек и очень много находок. Культурный слой здесь составляет черная и легкая, насыщенная гнилыми органическими остатками, земля. В нем очень много костей животных и рыбьей чешуи. Однако основную группу находок составляет керамика. Вся она гончарная, изготовлена из хорошего глиняного теста, высококачественного обжига. Выделяются две основные формы сосудов: профилированная (рис. 16 : 1) и цилиндрообразная (рис. 16 : 2). Кроме того, найдено несколько костяных изделий (рис. 24 : 1, 5, 8—12), среди которых необходимо отметить пряслице (рис. 24 : 7). Следует упомянуть хотя и редкие железные изделия: ключи (рис. 22 : 7, 8), замки (рис. 22 : 5, 6), наконечник стрелы (рис. 23 : 2), ножи и разные оковки (рис. 23 : 3).

В западной части площадки обнаружены остатки бывшего здесь здания — фундаменты двух стен, вернее всего башни. Они обнаружены на глубине 1,2 м от поверхности земли (рис. 25). Найденная здесь керамика полностью идентична обнаруженной в южной части площадки. Необходимо отметить найденные здесь неглазурованные горшкообразные (рис. 19, 20) и прямоугольные (рис. 11) изразцы.

Состав культурного слоя и анализ найденных в нем костей животных свидетельствуют о том, что городище являлось местом пиров знати после удачной охоты. Предполагается, что здесь зимой несколько недель отдыхал и охотился великий князь литовский Витautas со всем своим двором.

В XVI в. все постройки городища погибли во время пожара. Но в сравнительно короткий срок были начаты новые, самые крупные строительные работы, относящиеся уже ко второй половине XVI—XVII вв. Это третий и последний этап в истории городища. Именно в то время образовался верхний культурный слой, который в основном был обнаружен в западной части площадки городища. Здесь найдены остатки фундамента из кирпича и камня (рис. 25), по всей вероятности большого и пышного здания. Об этом свидетельствуют различные железные, костяные и керамические находки. Среди них выделяются железные красиво вырезанные оковки дверей и окон (рис. 38 : 1, 3, 4, 6 и 39 : 1, 3, 6), крючки (рис. 22 : 3), ключи и др. изделия. Керамика исключительно глазурованная, очень высокого качества. Это в основном различная по своему назначению и форме посуда (рис. III, IV, V).

Основное внимание следует обратить на обнаруженные здесь изразцы. В основном они полихромные, белого и синего цвета с гербовым орнаментом. Часто встречаются такие же изразцы, покрытые зеленой глазурью. Преобладают изразцы, украшенные гербом Гонсев-

ских-Корвинов, представители рода которых в XVII в. долгое время были старостами Пуны (рис. VIa). Кроме того, обращают на себя внимание карнизные изразцы (рис. 33), изразцы-коронки, украшавшие середину верхней части печей (рис. VIII) и т. д. Эти и другие находки, такие, как серебряная ложка (рис. 41), игральная кость (рис. 24 : 4), красноречиво свидетельствуют о социальном положении хозяев дворца.

Именно в то время был вымощен камнями двор у южной части здания (рис. 25), сделан новый, бо-

лее удобный прямой въезд во двор. Он пересек старый вал и был укреплен кирпичными стенами (рис. 2 и 30). В восточном конце въезда была сооружена сторожевая башня, он закрывался мощными окованными железом воротами.

Это были самые крупные, самые последние перестройки городища Пуня. В начале XVIII в., вернее всего во время вторжения шведов, все постройки были уничтожены пожаром. После этого городище Пуня постепенно утратило свое былое значение.

R. VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ

DER BURGBERG PUNIA

Mintis, Vilnius, 1973

Kurze Zusammenfassung

Der Burgberg Punia befindet sich im Verwaltungskreis Alytus, am rechten Steilufer des Flusses Nemunas an der Mündung eines kleineren Flusses Punelė. Folgendermaßen ist der Burgberg von drei Seiten (Süd, West und Nord) durch natürliche Hindernisse geschützt. Die vierte, östliche Seite des Burgbergs ist durch künstliche, für die Verteidigung bestimmte Systeme, einen 75 m langen, 34 m breiten und 6 m hohen Erdwall und einen tiefen Graben, dessen Breite 15 m erreicht, geschützt.

Bis jetzt ist der Burgberg Punia in der schönen und geschichtlichen Literatur mehr bekannt, als in der archäologischen. Der Grund dieses Umstandes ist der Streit der Historiker, die seit alters her nicht einig werden können, wo sich die Burg Pilénai (Pillenen, Pullen, Pilleven), die von den Kreuzrittern 1336 zerstört worden war, wirklich befunden haben möge.

Einige von ihnen setzen voraus, daß die Burg auf dem Burgberg Punia gestanden und daß gerade hier Marger (Margis), Heerführer und Besitzer dieser Burg, seinen tragischen Tod gefunden habe. Die Schriftsteller benutzten dieses Motiv sehr breit in verschiedenen Genres

der Literatur, so daß es zur Tradition wurde, den Burgberg Punia Margirisberg zu nennen.

Die Archäologen konnten, selbstverständlich, nichts Bestimmtes sagen, bis der Burgberg unerforscht blieb. Das Ziel der begonnenen archäologischen Ausgrabungen war durchaus nicht, die Antwort auf diese Frage zu geben. Die Ausgrabungen, im Grunde genommen, waren Rettungsarbeiten, denn die Flüsse Nemunas und Punelė zerstörten den Burgberg, besonders im Frühling, während der Überschwemmungen.

Der Burgberg wurde in den Jahren 1958—1959 und 1961—1962 von den Archäologen der Vincas-Kapsukas-Universität in Vilnius unter der Leitung der Verfasserin dieses Werkes erforscht. Auch haben viele Studenten — Historiker und Archäologen — an diesen Forschungen teilgenommen. Die erforschte Gesamtfläche beträgt 1191 m².

Das Burgplateau wurde in mehreren Stellen durchgeforscht, es wurden zwei Querschnitte des Erdwalls und einige kleinere Probegrabungen außerhalb des Burgplateaus ausgeführt. Die durchgeführten Forschungen auf dem Burgplateau Punia zeigten die komplizierte und eigentüm-

liche Geschichte dieses archäologischen Denkmals. Es ist gelungen, drei Grundetappen in der Geschichte dieser uralten Burg festzustellen.

Die erste Etappe umfaßt das Ende des 13. und das ganze 14. Jahrhundert. Gerade zu dieser Zeit war die Burg mit ihren mächtigen Verteidigungsstellungen, Erdwall und Graben errichtet worden. Die Querschnitte des Erdwalls brachten seine Konstruktionseigentümlichkeiten an den Tag. Der Erdwall wurde dreimal wesentlich verstärkt und dadurch vergrößert. Zum letzten Mal war er aus Ton und Eichenbalken errichtet worden. Sehr interessant, bis jetzt einzigartig, zeigte sich das Gestell des Erdwalls. Es ist aus Eichenbalken gebaut, die innerhalb des Erdwalls ein gewürfeltes System bilden. Die Quadrate sind 60—80 cm groß (Abb. 3). Das südliche Ende des Erdwalls ist mit senkrecht und waagerecht gelegten Balken befestigt (Abb. 5). Die Keramik, die hier gefunden wurde (Abb. 6), und die Analyse der verkohlten Balken zeigten, daß der Erdwall am Ende des 13. und am Anfang des 14. Jahrhunderts errichtet worden war. Die Kulturschicht aus dieser Periode ist beinahe nicht erhalten, außer wenigen Überbleibseln irgend welcher Errichtungen aus Holz im südlichen Teil des Burgplateaus. Die Funde aus diesem Zeitabschnitt sind selten, aber interessant. Die Hauptgruppe bildet Keramik, die im südlichen und westlichen Teil des Burgplateaus gefunden wurde (Abb. 7—9), Tondüsen (Abb. 10 : 5, 6, 8, 9), die zeugen, daß hier Eisen aus örtlichem Sumpferz erzeugt wurde, Schleifstei-

ne (Abb. 11 : 2, 3), Spinnwirbel (Abb. 10 : 1) und ein Sporn (Abb. 12), der in der vermischten Erde gefunden wurde.

Eine unbedeutende Kulturschicht und die wenigen Funde zeigen darauf hin, daß der Burgberg nur sehr kurze Zeit benutzt wurde, vielleicht nur als Fluchtburg. Man darf nicht vergessen, daß die späteren Gebäude auf dem Plateau dieses Burgbergs die alte Kulturschicht vernichten konnten. Aber ohne Zweifel ist die Burg zur Verteidigung vor den Kreuzrittern errichtet worden, die mehrmals in diesen Teil Litauens eingedrungen waren. Davon zeugen die vielen Verbrennungen der Befestigungen des Erdwalls und auch viel spätere schriftliche Quellen. In der Chronik Wygands aus Margburg wird der Angriff der Kreuzritter auf Punia 1382 erwähnt. Es ist möglich, daß zu dieser Zeit die Befestigungen des Burgbergs endgültig zerstört wurden und die Existenz der uralten Burg zu Ende gegangen ist.

Die Frage über den Ort der Burg Pilénai, die in schriftlichen Quellen erwähnt ist, bleibt unerklärt. Es scheint, daß die großen Ausmaße des Burgbergs, seine mächtigen Befestigungen, die in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts zerstört wurden, die Voraussetzungen mancher Historiker, daß Pilénai und Punia identisch sind, bestätigen. Es ist fraglich, ob die Archäologen eine konkrete Antwort auf diese Frage jemals geben können. Der Umstand, daß der Burgberg Punia, ungleich anderen Burgbergen, niemals ganz verlassen worden war, sondern im Gegenteil noch lange Zeit für andere Zwecke be-

nutzt wurde, bereitet Schwierigkeiten, die Frage mit Bestimmtheit zu beantworten.

Die zweite Etappe in der Geschichte des Burgbergs ist das 15. und die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts. Obwohl die Burg Ende des 14. Jahrhunderts ihre primäre Bedeutung verloren hatte, schloß die Geschichte des Burgbergs jedoch nicht ab. Vom 15. Jahrhundert an wurde Punia zum Königsgut. Vom Ende des 14. Jahrhunderts an war östlich des Burgbergs schon eine kleine Stadt vorhanden, die in den schriftlichen Quellen erwähnt wird. Verhältnismäßig früh, um 1425, war in Punia eine Kirche erbaut worden. Im 16. Jahrhundert wird Punia zur Stadt, die, den schriftlichen Quellen gemäß, ihren Verwaltungsfunktionen nach den Verwaltungsfunktionen des damaligen Kaunas gleich war. Zu dieser Zeit verwandelte man die Burg zur Residenz der Statthalter, die hier wohnten.

Es ist interessant, daß diesem Zeitabschnitt die intensivste Kulturschicht gehört. Sie wurde in dem südlichen und dem westlichen Teil des Burgplateaus erforscht. Im südlichen Teil des Burgplateaus zeigen sich Überbleibsel wirtschaftlicher Gebäude und sehr viel Funde. Die Kulturschicht besteht hier aus schwarzer, mit organischen Überbleibseln gesättigter leichter Erde. In dieser Kulturschicht gibt es sehr viele Tierknochen und Fischschuppen.

Doch die Keramik bildet die Hauptgruppe der Funde. Alles sind Töpferwaren aus gutem Tonteig. Das Brennen der Töpfe ist von höchster Qualität. Man unterscheidet zwei

Grundformen der Gefäße: profilierte (Abb. 16 : 1) und zylindrische (Abb. 16 : 2). Außerdem sind einige Erzeugnisse aus Knochen gefunden (Abb. 24), unter denen Spinnwirbel aus Knochen zu erwähnen sind (Abb. 24 : 1, 5, 8—12). Man muß noch eiserne Erzeugnisse, wenngleich auch wenige, erwähnen, und zwar: Schlüssel (Abb. 22 : 7, 8), Schlosser (Abb. 22 : 5, 6), Pfeilspitze (Abb. 23 : 2), Messer und verschiedene Beschläge (Abb. 23 : 3).

Im westlichen Teil des Burgplateaus sind die Überbleibsel eines hier gewesenen gemeinsamen Gebäudes, Fundament zweier Wände, wahrscheinlich die Reste eines Turmes, entdeckt worden. Sie sind in der Tiefe von 1,2 m gefunden (Abb. 25). Die hier gefundene Keramik ist völlig identisch der Keramik, die im südlichen Teil des Burgplateaus gefunden wurde. Man muß auch die hier ausgegrabenen nichtglasierten topfförmigen (Abb. 19, 20) und rechtwinkligen Kacheln (Abb. II) erwähnen. Der Bestand der Kulturschicht und die Analyse der gefundenen Tierknochen zeugen davon, daß zu dieser Zeit die Adligen nach einer gelungenen Jagd in der Burg zu feiern pflegten. Nicht ohne Grund vermutet man, daß gerade in der Burg Punia im Winter mehrere Wochen der Großfürst Litauens Vytautas mit seinem Gefolge zu Gast gewesen sei, hier gejagt und sich erholt habe.

Im 16. Jahrhundert sind alle Gebäude in der Burg durch Brand vernichtet worden. Aber verhältnismäßig in kurzer Zeit wurden neue und zudem die größten Bauarbeiten angefangen, die schon zur zweiten

Hälften des 16. und besonders zum 17. Jahrhundert gehören. Das ist die dritte (und letzte) Etappe in der Geschichte des Burgbergs. Gerade zu dieser Zeit entstand die oberste Kulturschicht, die, im Grunde genommen, im westlichen Teil des Burgplateaus entdeckt worden ist. Hier wurden die Überbleibsel eines Fundaments aus Ziegeln und Stein (Abb. 25), wahrscheinlich eines großen und herrlichen Gebäudes, entdeckt. Davon zeugen verschiedene Funde aus Eisen, Knochen und Keramik. Unter ihnen unterscheiden sich einige eiserne, schön gekerbt Türen- und Fensterbeschläge (Abb. 38 : 1, 3, 4, 6 u. 39 : 1, 3, 6), Hacken (Abb. 22 : 3), Schlüssel und andere Erzeugnisse. Die Keramik ist nur glasiert und sehr hoher Qualität. Das sind Gefäße verschiedener Form und Bestimmung (Abb. III, IV, V). Besonders bemerkenswert sind die hier gefundenen Kacheln. Die meisten sind weiß- und blauglasiert mit Wappenornamenten. Oft wurden hier auch Kacheln derselben Form, nur mit grüner Glasur bedeckt, gefunden. Es überwiegen Kacheln, die mit dem Wappen der litauischen Adligen Goniowsky-Korwin geschmückt sind

(Abb. VI^a), die im 18. Jahrhundert lange Zeit Gemeindevorsteher in Punia gewesen sind. Außerdem fesseln die Aufmerksamkeit die Simskacheln (Abb. 33), Kacheln-Hacken, die die Mitte des oberen Teils des Ofens schmückten (Abb. VIII), usw. Diese und andere Funde, wie z. B. ein silberner Löffel (Abb. 41), Spielknochen (Abb. 24 : 4), zeigen die soziale Lage der Herrn dieses Schlosses.

Gerade zu dieser Zeit wird der Hof von der Südseite des Gebäudes gepflastert (Abb. 25) und eine neue, bequemere Einfahrt in den Burghof wird gemacht. Zu diesem Zweck wurde durch den Erdwall eine große beiderseits mit Mauerwänden verstärkte Ausgrabung gemacht (Abb. 2 u. 30). An ihrem westlichen Ende war eine Wachturm errichtet worden. Ein dickes eisenbeschlagenes Tor verschloß die Einfahrt.

Das waren die größten, aber auch die letzten Gebäude auf dem Burgberg Punia. Anfang des 18. Jahrhunderts, wohl während der schwedischen Invasion, wurden alle Gebäude durch Brand vernichtet. Danach verlor Punia allmählich ihre frühere Bedeutung.

T U R I N Y S

Ivadas	3
I. Piliakalnio aprašymas	8
II. Senosios pilies liekanos	11
1. Pylimo įtvirtinimai	11
2. Statinių liekanos aikštélėje	20
3. Radiniai	21
4. Senosios pilies likimas	27
III. Karališkojo dvaro liekanos	30
1. Kultūrinio sluoksnio charakteristika	31
2. Radiniai	38
3. Piliakalnio panaudojimas XV a. ir XVI a. pirmojoje pusèje	43
IV. Feodalų rūmų liekanos	48
1. Rūmų pamatai vakarinéje aikštélés dalyje	48
2. Kitos pastato liekanos	54
3. Kiemo grindinys	56
4. Mûro statinių liekanos pylime	57
5. Radiniai	61
6. Kam priklausé rûmai	72
V. Išvados	75
Reziumé' rusų kalba	78
Reziumé' vokiečių kalba	82

Р. В о л к а и т е - К у л и к а у с к е н े
ГОРОДИЩЕ ПУНЯ
На литовском языке
Издательство «Минтис» Лит. ССР, г. Вильнюс, 1974 г.

R. Volkaitė - Kulikauskienė
PUNIOS PILIAKALNIS

Redaktoriai A. Bendoriene, P. Dirsė
Viršelio dail. P. Repšys
Meninis redaktorius R. Dichavičius
Techninis redaktorius J. Anaitis
Korektorės: R. Freidheimaitė, P. Žemgulytė

Duota rinkti 1972.XI.29. Pasirašyta spausdinti 1974.II.27. LV 00764. Popierius Nr. 1, form. 70×90^{1/16}.
6,44 sp. lanko+0,585 sp. lanko įklijų 6,93 apsk. leid. lanko+0,4 apsk. leid. lanko įklijų.
Tiražas 2000 egz. Kaina 53 kp

Leidykla „Mintis“, Vilnius, Sierakausko g. 15.

Spausdino Valst. „Vaizdo“ sp., Vilniuje, Strazdelio g. 1. Užsak. Nr. 528

Kaina 53 kp